

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΜΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΜΑΙΟΣ 2017

Η πολιτιστική συνδημιουργία για τη βελτίωση του δημόσιου χώρου (creative placemaking).

Η περίπτωση της Ελευθερούπολης

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Πολιτιστική Διαχείριση» του Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου.

Ακαδημαϊκό έτος: 2015 - 2016

Παράδοση: Μάιος 2017

Τριμελής Επιτροπή Καθηγητών

Παναγιώτα Τσακαρέστου | Επιβλέπουσα καθηγήτρια

Ανδρομάχη Γκαζή

Ιωάννης Σκαρπέλος

Copyright © Ευαγγελία Αναγνωστάκη, 2017

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας πτυχιακής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση πτυχιακής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

**Εικόνα Εξωφύλλου: Φωτογραφία στην περιοχή της Ελευθερούπολης, από προσωπική συλλογή.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	4
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	8
2.1 Από τη δημιουργική οικονομία στη δημιουργική πόλη και γειτονιά.....	8
2.1.1 Δημιουργικότητα	8
2.1.2 Δημιουργική οικονομία	9
2.1.3 Δημιουργική πόλη	11
2.1.4 Δημιουργική γειτονιά	13
2.2 Συμμετοχική κουλτούρα & συμμετοχή στα κοινά.....	14
2.2.1 Η συμμετοχική κουλτούρα και τα νέα μέσα	14
2.2.2 Συμμετοχή στα κοινά της πόλης.....	15
2.2.3 Τα οφέλη της συμμετοχικής κουλτούρας.....	17
2.3 Δημόσιος χώρος	20
2.3.1 Ο ορισμός του δημόσιου χώρου	20
2.3.2 Η κοινωνική διάσταση του δημόσιου χώρου	23
2.3.3 Σε ποιον ανήκει ο δημόσιος χώρος;	24
2.3.4 Δημιουργική ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου.....	26
2.3.5 Η κριτική στη «δημιουργική πόλη» και ο εξευγενισμός.....	28
2.4 Η περίπτωση της Αθήνας	29
2.4.1 Ο δημόσιος χώρος της πόλης	29
2.4.2 Σχετικές δράσεις στο δημόσιο χώρο της Αθήνας.....	31
2.4.3 Η Ελευθερούπολη.....	34
3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	40
3.1. Το δείγμα της έρευνας.....	40
3.2. Αισθητηριακή χαρτογράφηση.....	41
3.3. Συνέντευξη	44
3.3.1 Διαδικασία συνέντευξης.....	45
3.3.2 Δεοντολογία & απομαγνητοφώνηση	47
4. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΑΝΑΛΥΣΗ	48
4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ Η σχέση με τη Νέα Ιωνία και η εμπειρία του δημόσιου χώρου της	49
4.2 ΠΕΡΠΑΤΩΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΗ Σκέψεις και συναισθήματα	51

Το 5ο ενιαίο λύκειο περπατά στην Ελευθερούπολη	58
4.3 ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΣ - Συζητώντας για το μέλλον της γειτονιάς.....	61
5. ΠΡΟΤΕΙΝΟΝΤΑΣ ΜΙΑ ΔΡΑΣΗ ΑΝΑΖΩΟΓΟΝΗΣΗΣ.....	65
5.1 Zamani.....	66
5.2 Οι στόχοι του Zamani	68
6. ΣΥΖΗΤΗΣΗ	71
6.1 Σύνοψη και ένταξη της έρευνας.....	71
6.2 . Περιορισμοί και προτάσεις για το μέλλον	73
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	74
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	79
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ.....	80

Περίληψη

Η παρούσα ερευνητική μελέτη πραγματεύεται τις έννοιες της δημιουργικής γειτονιάς, της συμμετοχικής κουλτούρας και της ενεργοποίησης του δημόσιου χώρου και εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της λεγόμενης «αστικής αναγέννησης» μέσω του πολιτισμού. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιώντας ως εργαλεία την αισθητηριακή χαρτογράφηση και τις προσωπικές συνεντεύξεις μίας ομάδας κατοίκων, φορέων και επαγγελματιών της συνοικίας της Ελευθερούπολης, διερευνώνται τα συναισθήματα, η εμπειρία και οι σκέψεις που προκαλεί ο δημόσιος χώρος της πρώην βιομηχανικής ζώνης της Νέας Ιωνίας.

Απώτερος στόχος της παρούσας μελέτης είναι να προτείνει μία πολιτιστική δράση ενεργοποίησης του δημόσιου χώρου της γειτονιάς η οποία θα διέπεται από τις αρχές και τις αξίες της συμμετοχικής κουλτούρας και της συνδημιουργίας και η οποία θα λαμβάνει υπόψιν της τα ιδιαίτερα, τοπικά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Ελευθερούπολης.

Λέξεις-κλειδιά: δημιουργική γειτονιά, αισθητηριακή χαρτογράφηση, συμμετοχική κουλτούρα, συνδημιουργία, δημόσιος χώρος, βιομηχανική ζώνη, Ελευθερούπολη, Νέα Ιωνία

Abstract

The current research deals with the notions of creative neighborhood, participatory culture and reactivation of public space, being part of the wider context of so-called "urban regeneration" through culture. More specifically, by using the tools of sensory mapping and the in-depth interviews of a group of residents, entities and professionals of the district of Eleftheroupolis, the current thesis seeks to explore the feelings, the experience and the thoughts provoked by the interaction with the public space of the former industrial zone of Nea Ionia.

The upper goal of the present study is to propose a cultural project that aims at activating the neighborhood's public space, following the principles and values of participatory culture and co-creation and taking into account the local characteristics of Eleftheroupolis.

Keywords: creative neighborhood, sensory mapping, participatory culture, co-creation, public space, industrial zone, Eleftheroupolis, Nea Ionia

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Μπορεί να αποτελέσει η γειτονιά τον πυρήνα της συλλογικής δημιουργικότητας της πόλης χρησιμοποιώντας εργαλεία συνδημιουργίας, διαλόγου και δημιουργικού πειραματισμού;»

Η αρχική προβληματική της παρούσας διπλωματικής μελέτης έγκειται στη δυναμική της συνδημιουργίας στο αστικό περιβάλλον της πολύπλευρης πόλης της Αθήνας με σκοπό τον κοινωνικό και πολιτιστικό αναπροσδιορισμό της. Έχοντας εκ των προτέρων ένα ισχυρό ενδιαφέρον για την πόλη της Αθήνας καθώς και για την ενεργοποίηση των κατοίκων της στη δημόσια σφαίρα, έκρινα σκόπιμο και ιδιαίτερα ενδιαφέρον να διερευνηθεί η αλληλεπίδραση του δημόσιου χώρου με τους κατοίκους και φορείς μιας περιοχής προς την ενεργοποίησή της.

Ο δημόσιος χώρος - πλήρης ορισμός του οποίου θα διενεργηθεί στο επόμενο κεφάλαιο - κρίνεται ως ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον πεδίο πειραματισμού και δράσης, λαμβάνοντας υπόψιν τις σχέσεις που δημιουργούνται τόσο μεταξύ των ατόμων σε αυτόν, όσο και μεταξύ των ατόμων και του ίδιου του τόπου. Ο δημόσιος χώρος της Αθήνας, εν προκειμένω, παρουσιάζει ένα περαιτέρω ενδιαφέρον καθώς τα σημάδια της οικονομικής κρίσης αλλά και της μακροχρόνιας έλλειψης ενδιαφέροντος από τους κατοίκους και τις τοπικές αρχές, είναι παραπάνω από εμφανή. Εγκαταλελειμμένα κτίρια, απεριποίητα πεζοδρόμια, αναξιοποίητα πάρκα, ακάθαρτοι δρόμοι είναι μερικά παραδείγματα αυτής της έλλειψης ενδιαφέροντος, η οποία δίνει συχνά σε ορισμένα σημεία της πόλης την αίσθηση της εγκατάλειψης. Θα μπορούσαν οι προκλήσεις του δημόσιου χώρου να ξεπεραστούν ή ακόμα και να λειτουργήσουν ως «ευκαιρίες» συγκέντρωσης και συνδημιουργίας των κατοίκων της πόλης, προς ένα κοινό στόχο, αυτόν της βελτίωσης της;

Η επιλογή της γειτονιάς ως πλαισίου έρευνας προέκυψε, εν μέρει, από την πεποίθηση ότι οι γειτονιές της Αθήνας αποτελούν ενδιαφέρουσες μικρο-κοινότητες με ιδιότυπα χαρακτηριστικά, στις οποίες οι κάτοικοι συνυπάρχουν και μοιράζονται την καθημερινότητά τους χωρίς ωστόσο να αξιοποιούν στο έπακρο τον κοινό τόπο για να συνδιαλλαχθούν, να επικοινωνήσουν και να δημιουργήσουν. Επιπλέον, η σχετική με τις δημιουργικές πόλεις βιβλιογραφία, στρέφεται όλο και περισσότερο στη σφαίρα της γειτονιάς, όπως θα περιγραφεί και στο επόμενο κεφάλαιο λόγω του ιδιάζοντος χαρακτήρα και της ταυτότητας που αυτή διαμορφώνει. Πόσο συχνά ωστόσο η γειτονιά αποτελεί εμπράκτως έναν καμβά συνδιαλλαγής, επικοινωνίας και δημιουργικής έκφρασης; Συχνά θεωρείται ότι η έλλειψη δομών και πόρων και πρωτίστως η, εν γένει, έλλειψη της συμμετοχικής κουλτούρας στην χώρα μας συμβάλλουν στην αποδυνάμωση μιας πιο ανοικτής και συλλογικής αστικής νοοτροπίας, όπου οι κάτοικοι μιας γειτονιάς συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωσή της.

Μολοταύτα, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία κινητικότητα στην πόλη της Αθήνας και μία προσπάθεια τόνωσης της συμμετοχικότητας των πολιτών στα κοινά με άξονες την τέχνη και τον πολιτισμό. Τα γνωστά ως κοινοτικά προγράμματα ή αλλιώς community projects που λαμβάνουν χώρα όλο και συχνότερα στην πόλη επιχειρούν να συμβάλλουν στον αναπροσδιορισμό της Αθήνας, εμπλέκοντας ενεργά τους κατοίκους της. Ποιο είναι το αποτέλεσμα και ο αντίκτυπος που αυτές οι δράσεις επιφέρουν στην καθημερινότητα της κοινότητας, εν τέλει;

Ένας αρκετά ενδιαφέρων –και συχνά παραμελημένος– άξονας στις κοινοτικές, συμμετοχικές δράσεις είναι αυτός της αξιολόγησης. Σύμφωνα με το άρθρο-οδηγό του υπουργείου Περιβάλλοντος και Κληρονομιάς της Αυστραλίας «Does your project make a difference» (2004), ως αξιολόγηση ορίζεται η «συστηματική συλλογή αξιόπιστων δεδομένων και η χρήση τους για την κρίση της αξίας ενός προϊόντος, μίας υπηρεσίας ή μίας διαδικασίας καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου ζωής ενός προγράμματος» (2004, σ.8). Η αξιολόγηση, η οποία ιδανικά ξεκινά από τον σχεδιασμό μίας δράσης στοχεύει στο να κρίνει κατά πόσο επετεύχθησαν οι αρχικοί στόχοι (2004, σελ. 11). Ο ορισμός της αξιολόγησης των πολιτιστικών δράσεων κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθεί στην εισαγωγή αυτής της μελέτης, καθώς κατά κάποιο τρόπο αποτέλεσε το έναυσμα για την πραγματοποίηση της έρευνας μέσω συνεντεύξεων για το δημόσιο χώρο μίας γειτονιάς και συγκεκριμένα της Ελευθερούπολης. Πώς εντοπίζεται η ανάγκη μιας γειτονιάς και των κατοίκων της; Πόση σημασία δίνεται στη διαδικασία αυτή; Θεωρείται ότι προκειμένου να εντοπιστούν οι ανάγκες μιας κοινότητας, απαιτείται ενδελεχής έρευνα και χαρτογράφηση των αναγκών αλλά και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, εμπλέκοντας ενεργά τους άμεσα ενδιαφερόμενους, σε κάθε στάδιο του σχεδιασμού και της υλοποίησης.

Η προσωπική σύνδεση, η σημαντική ιστορία και βιομηχανική κληρονομιά και ο αδρανής δημόσιος χώρος της γειτονιάς της Ελευθερούπολης στη Νέα Ιωνία, με οδήγησε προς μία -μικρής κλίμακας- ποιοτική έρευνα η οποία έχει ως στόχο να διερευνήσει την εμπειρία που κάποιος βιώνει στο δημόσιο χώρο της συνοικίας. Το θεωρητικό υπόβαθρο που θα παρουσιαστεί θα προσπαθήσει να καλύψει συνεκτικά τις έννοιες της δημιουργικής πόλης και γειτονιάς και την κριτική που τους ασκείται, τη συμμετοχική κουλτούρα και τα αστικά κοινά, ενώ το τελευταίο μέρος του θα προσεγγίσει ζητήματα που άπτονται του δημόσιου χώρου και συγκεκριμένα του αστικού, ως πεδίου συλλογικότητας και κοινωνικο-πολιτιστικής συνδιαλλαγής. Ακολουθώντας τη μέθοδο της αισθητηριακής χαρτογράφησης και είτε πραγματοποιώντας μία σύντομη ελεύθερη περιπλάνηση στη γειτονιά είτε ανακαλώντας την εμπειρία τους σε αυτή, οι συμμετέχοντες στην έρευνα θα κληθούν να μοιραστούν τα συναισθήματα, τις σκέψεις και το όραμά τους για την περιοχή.

Η μέθοδος της αισθητηριακής χαρτογράφησης, η οποία προτείνεται στην παρούσα έρευνα επιχειρεί να αποτυπώσει το τοπικό αίσθημα, με βάση το ανθρώπινο αισθητήριο σύστημα και τον τρόπο με τον οποίο αυτό

αλληλεπιδρά με τον χώρο. Το συγκεκριμένο είδος χαρτογράφησης, το οποίο θα αναλυθεί στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας, έχει εφαρμοστεί με επιτυχία στη δράση *Dourgouti Island Hotel*, δίνοντας την ευκαιρία σε κατοίκους και επισκέπτες να εκφράσουν την άποψη και τα συναισθήματα που τους προκαλούνται από την περιπλάνησή τους στην περιοχή χρησιμοποιώντας τις πέντε αισθήσεις τους. Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας κρίνεται σκόπιμο να διερευνηθεί η περιοχή από μία μικρή ομάδα κατοίκων και να τους δοθεί η ευκαιρία να περιγράψουν το τι σημαίνει η γειτονιά τους για αυτούς, χρησιμοποιώντας τις αισθήσεις τους. Διότι ο τόπος, όπως έχει γράψει και ο Canter (1977, σ. 58-59), «δεν είναι μία περιορισμένη γεωγραφική περιοχή αλλά ένας κόμβος εμπειριών που περιλαμβάνει τις κοινωνικές και πολιτιστικές εκφάνσεις των δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα σε αυτόν».

Το κύριο ερευνητικό ερώτημα της παρούσας έρευνας μπορεί να συνοψιστεί στο εξής:

«Πώς βιώνει και πώς οραματίζεται το δημόσιο χώρο της ιστορικής γειτονιάς της Ελευθερούπολης μία ομάδα κατοίκων της Νέας Ιωνίας;»

Αντλώντας από το θεωρητικό υπόβαθρο που σχετίζεται με τη δημιουργική πόλη, το δημόσιο χώρο και τα αστικά κοινά και αναλύοντας τα αποτελέσματα της έρευνας, τελικός στόχος της παρούσας μελέτης είναι να προτείνει μία δράση ενεργοποίησης της γειτονιάς της Ελευθερούπολης. Σκοπός είναι η δράση αυτή να απαντά στις προκλήσεις αλλά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της συνοικίας και να εμπλέξει ένα ποικιλόμορφο μείγμα ατόμων και φορέων, ακολουθώντας ένα «συμμετοχικό, πολιτιστικό μοντέλο».

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

2.1 Από τη δημιουργική οικονομία στη δημιουργική πόλη και γειτονιά

Το πρώτο κεφάλαιο της παρούσας ερευνητικής εργασίας πραγματεύεται τις έννοιες: *δημιουργική πόλη* και *δημιουργική γειτονιά* και τη συζήτηση που υπάρχει γύρω από αυτές. Πριν αναλυθούν οι έννοιες αυτές, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μία εκτενέστερη αναφορά στον πολυδιαστάτατο όρο της *δημιουργικότητας*. Λόγω της προσέγγισης της πολιτιστικής διαχειρίστριας καθώς και της αξιόλογης σημασίας που κατέχει, αποδεδειγμένα πλέον, η δημιουργικότητα στο πεδίο της οικονομίας, θα πραγματοποιηθεί και μία σύντομη αναφορά στον συγκεκριμένο κλάδο.

2.1.1 Δημιουργικότητα

Η δημιουργικότητα ετυμολογικά σημαίνει την ικανότητα δημιουργία και εφευρετικότητας. Έχοντας, παρόλ' αυτά, εισχωρήσει ως όρος σχεδόν σε κάθε δραστηριότητα της καθημερινότητάς μας και έχοντας συσχετιστεί, ορισμένες φορές άσκοπα ή αλόγιστα, με δραστηριότητες, ιδέες και πρακτικές ποικίλων συγκεκριμένων, ο ακριβής και πλήρης ορισμός της παραμένει πολυσύνθετος και συχνά αναπροσαρμόζεται στα δεδομένα της εποχής. Η παρούσα έρευνα δεν θα προχωρήσει στην ιστορική και επιστημονική εξέλιξη του όρου, αλλά θα εστιάσει στη δημιουργικότητα και τη σχέση της με την κοινωνία.

Στην πολύ ενδιαφέρουσα ανασκόπηση και ανάλυση των διαφορετικών θεωριών σχετικών με τη δημιουργικότητα *Critical thinking and creativity: An overview and comparison of the theories* (Marrapodi, 2003, σ.8) η συγγραφέας αναφέρει ότι η δημιουργικότητα είναι περισσότερο διαδικασία και όχι αποτέλεσμα. Η διαδικασία, λοιπόν, του να αναζητά κάποιος και ίσως εν τέλει να βρίσκει καινοτόμες λύσεις ορίζεται ως *δημιουργικότητα* και είναι μία διαδικασία ανακάλυψης (Marrapodi, 2003, σ. 12). Ο άνθρωπος εξερευνά τόσο τον κόσμο γύρω του όσο και τον ίδιο του τον εαυτό προκειμένου να δώσει λύσεις σε υπάρχουσες προβληματικές ή να ανακαλύψει νέες διαστάσεις του περιβάλλοντος του. Όπως γράφει και ο Richards (2003, σ.14) «σκοπός, αν όχι κίνητρο, της δημιουργικότητας είναι να προχωρήσει πέραν της υπάρχουσας πραγματικότητας, να πραγματώσει κάτι καινούριο». Γιατί είναι τόσο σημαντική, επομένως, η δημιουργικότητα τόσο για το άτομο όσο και για την κοινωνία εν γένει;

Σε ατομικό επίπεδο, φαίνεται ότι η δημιουργικότητα έχει εξαιρετική σημασία στη ζωή των ανθρώπων, εφόσον υπάρχει η αντίληψη ότι το δημιουργικό άτομο διαθέτει ευελιξία σκέψης και είναι ικανό να αναζητήσει

διαφορετικές μεθόδους όταν δε λειτουργούν ικανοποιητικά οι ισχύουσες (Elliott, 2008). Το άτομο γίνεται, με άλλα λόγια, κοινωνός της αλλαγής και της προσαρμοστικότητας, μέσα από τις δημιουργικές του ιδέες με στόχο να επιλύσει ζητήματα που τον απασχολούν. Σε κοινωνικό επίπεδο, συνεπώς, η δημιουργικότητα συμβάλλει στην αναζήτηση και εξεύρεση λύσεων ακολουθώντας καινοτόμες προσεγγίσεις, ενώ είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η έννοια της δημιουργικότητας ποικίλλει ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες, αλλά και τη γεωγραφική περιοχή στην οποία συζητείται, πρόκειται για έναν όρο επομένως δυναμικό εκ φύσεως (Θεοδότου, 2013, σ. 23-29).

Πολλές φορές, η δημιουργικότητα σχετίζεται και αντιπαραβάλλεται με τον όρο της καλλιτεχνικής σκέψης και πρακτικής. Η διάκριση αυτή είναι ιδιαίτερα εμφανής και στον τομέα της δημιουργικής βιομηχανίας. Η δυσκολία εξεύρεσης ενός μοναδικού ορισμού για τον τομέα αυτό ίσως μπορεί να εξηγηθεί, λαμβάνοντας υπόψιν τη δυναμικότητα των όρων που σχετίζονται με αυτόν, όπως είναι η δημιουργικότητα, η πνευματική ιδιοκτησία και ο πολιτισμός. Σε μία εποχή που οι νέες τεχνολογίες έχουν διεισδύσει στην καθημερινότητά μας, οι έννοιες που σχετίζονται με τη δημιουργικότητα υπόκεινται σε συνεχείς αλλαγές και περαιτέρω διαπραγματεύσεις, καθώς όπως ισχυρίζεται ο Deuze (2012, σ.28) «τα μέσα και η ζωή είναι αλληλένδετα». Ή όπως υποστηρίζει ο Hartley (2007, σ.18) «Ο πυρήνας του πολιτισμού παραμένει η δημιουργικότητα, αλλά η δημιουργικότητα παράγεται, εφαρμόζεται και καταναλώνεται αρκετά διαφορετικά στις μετα-βιομηχανικές κοινωνίες σε σχέση με το πως συνήθιζε να γίνεται».

Η βιβλιογραφία και η συζήτηση γύρω από τη *δημιουργική οικονομία* είναι εκτενέστατη και με πολλές διαστάσεις, ωστόσο στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας κρίνεται σκόπιμη μία σύντομη παρουσίαση του γενικού πλαισίου που θα δώσει τη βάση για την περαιτέρω ανάπτυξη του θεωρητικού υποβάθρου.

2.1.2 Δημιουργική οικονομία

Παρόλο που στις δημιουργικές βιομηχανίες έχουν αποδοθεί ποικίλοι ορισμοί, η προέλευση του επικρατέστερου -ίσως- ορισμού της δημιουργικής οικονομίας τοποθετείται χρονικά στο 1997. Η Βρετανική κυβέρνηση εισήγαγε την ιδέα μίας «νέας οικονομίας» εκείνη την χρονιά και ένα χρόνο αργότερα, το, τότε, νεοσυσταθέν Υπουργείο Πολιτισμού, Μέσων και Άθλησης (DCMS) του Ηνωμένου Βασιλείου όρισε τις δημιουργικές βιομηχανίες ως εκείνες των οποίων «οι δραστηριότητες πηγάζουν από την ατομική δημιουργικότητα, δεξιάτητα και ταλέντο και έχουν τη δυνατότητα παραγωγής κέρδους και δημιουργίας θέσεων εργασίας μέσω της

παραγωγής και εκμετάλλευσης της πνευματικής ιδιοκτησίας» (DCMS).¹ Αρκετά συχνά, όπως και στην παρούσα έρευνα, ο όρος της δημιουργικής οικονομίας χρησιμοποιείται αντί του όρου «δημιουργική βιομηχανία» για να τονίζει τη μεγαλύτερη επίδραση των οικονομικών ενεργειών του τομέα. Παρόλ' αυτά, έχουν υπάρξει κατά καιρούς απόπειρες να διαχωριστούν αυτοί οι δύο όροι και χαρακτηριστικό παράδειγμα θεωρητικού αυτής της κατεύθυνσης αποτελεί ο John Howkins. Μία ιδιαίτερα σημαντική συνεισφορά στη συζήτηση γύρω από τη δημιουργική βιομηχανία από τον Howkins, αποτελεί η έννοια των «ιδεών» ως κύριο συστατικό του τομέα. Όπως υποστήριξε στο ιδιαίτερα ενδιαφέρον βιβλίο του *The creative economy: How people make money from ideas* (2002), οι άνθρωποι που εργάζονται στο δημιουργικό τομέα δεν είναι πια δεσμευμένοι στο παραδοσιακό ωράριο 09:00-17:00, αλλά η καριέρα τους είναι λιγότερο αυστηρά καθορισμένη, γεμάτη δημιουργικότητα και μπορεί να εμπνευστεί από την καθημερινότητά τους.

Κλείνοντας τη σύντομη αυτή αναφορά στη δημιουργική οικονομία, δε μπορεί κανείς να παραλείψει τον «ακαδημαϊκό rock star», όπως συχνά τον αποκαλούν, Richard Florida. Σε ένα από τα πιο πολυσυζητημένα -και καθοριστικά για τον τομέα- βιβλία *The rise of the creative class, and how it is transforming work, leisure, community and everyday life* (Florida, 2002), ο δημοφιλής κοινωνιολόγος ερευνήσε και ανέλυσε την προοπτική της δημιουργικότητας στην οικονομία, προτείνοντας ταυτόχρονα ότι η «δημιουργική τάξη», οι άνθρωποι που ανήκουν σε αυτή τη βιομηχανία, θα έπρεπε να εξελιχθούν σε μία οργανωμένη ένωση η οποία να ενδιαφέρεται και να δρα για το κοινό καλό. Ο Florida θεωρείται πρωτοπόρος της ακαδημαϊκής συζήτησης γύρω από τη δημιουργική οικονομία και είναι ευρέως γνωστός στο σχετικό κοινό κυρίως για την θεώρησή του ότι η δημιουργικότητα θα έπρεπε να διαδραματίζει κυρίαρχο ρόλο στην αστική αναγέννηση, υποστηρίζοντας θερμά ότι κάθε πόλη θα έπρεπε να είναι «δημιουργική».

Όπως έγραψαν και οι Lazzaretti, Boix και Carone (από Χατζηδημητρώγλου, 2013, σ. 4), οι κύριοι άξονες στους οποίους εστιάζει η δημιουργική οικονομία είναι:

1. Οι δημιουργικοί κλάδοι
2. Η δημιουργική τάξη &
3. Η δημιουργική πόλη

Πως ορίζεται λοιπόν η δημιουργική πόλη, όρος που μας απασχολεί στην παρούσα έρευνα;

¹ Στο ίδιο άρθρο, οι συγγραφείς όρισαν τους κύριους κλάδους της δημιουργικής οικονομίας: *Διαφήμιση, Αρχιτεκτονική, Τέχνη και Αντίκες, Χειροτεχνία, Σχέδιο, Σχέδιο Μόδας, Κινηματογράφος, Ηλεκτρονικά παιχνίδια, Μουσική, Εικαστικές Τέχνες, Εκδόσεις, Λογισμικό, Τηλεόραση και Ραδιόφωνο.*

2.1.3 Δημιουργική πόλη

«If you love cities, you're going to love the 21st century.»

Bruce Katz²

Από το 3500 π.Χ. και τη δημιουργία των πρώτων πόλεων στην περιοχή της Μεσοποταμίας, έως και σήμερα η έννοια και η δομή της πόλης έχει αλλάξει εντυπωσιακά τόσο δομικά, όσο λειτουργικά, αλλά και γεωπολιτικά. Ωστόσο, συνεχίζει να θεωρείται κεντρικός άξονας της κοινωνικής ζωή των ατόμων που κατοικούν σε αυτήν και μοχλός αλλαγής της ευρύτερης ανθρώπινης ιστορίας (LeGates και Stout, 2015, σ.13).

Μία πληθώρα θεωρητικών και ερευνητών έχει καταπιαστεί με την ανάλυση των πόλεων ως γεωπολιτικών, στρατηγικών και πολιτισμικών δομών, με τη συζήτηση γύρω από αυτές να εντείνεται διαρκώς τις τελευταίες δεκαετίες, λόγω της περαιτέρω σύνδεσης τους με τη δημιουργική οικονομία και την εξεταζόμενη έννοια της δημιουργικής πόλης. Και μπορεί ο O' Connor να ισχυριζόταν το 1998 ότι οι πόλεις προσπαθούν να γίνουν όλο και πιο ελκυστικές, χτίζοντας και ανακαινίζοντας πολιτιστικές εγκαταστάσεις, όμως η κατάσταση σήμερα φαίνεται να ξεφεύγει από τον στενό αυτό συσχετισμό της δημιουργικότητας με την πόλη.

Ο πιο ενδιαφέρων, κατά τη γράφουσα, ορισμός της δημιουργικής πόλης έχει δοθεί από τον Charles Landry (2012, σ. xi), ο οποίος υποστήριξε ότι η δημιουργική πόλη είναι αυτή στην οποία οι κάτοικοι της συμμετέχουν στη δημιουργική οικονομία, ακόμα και αν δεν είναι καλλιτέχνες ή πολιτιστικοί φορείς. Προς αυτή την κατεύθυνση, υποστήριξε ότι ένας νέος, δημιουργικός τρόπος αστικής σκέψης θα ήταν η ενδεδειγμένη λύση στα προβλήματα της πόλης, εάν και εφόσον οι αρμόδιοι εξοικειωθούν με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της και αναδείξουν την ανταγωνιστικότητά της, αντιμετωπίζοντας τις πιθανές προκλήσεις (Landry, 2012, σ. 71). Η συμμετοχή των κατοίκων λοιπόν στη δημιουργική οικονομία και η έμφαση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εκάστοτε πόλης είναι δύο βασικά χαρακτηριστικά της δημιουργικής πόλης κατά τον Landry. Ωστόσο, η συμμετοχή στα κοινά δεν αποτελεί νέο άξονα συζήτησης, καθώς κατά τους Holston και Apparadurai (2003, σ. 296) από τον 18ο αιώνα, η συμμετοχή στο γίνεσθαι της πόλης και του έθνους ταυτίστηκε στενά με την ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία.

Η εθνική ταυτότητα, μολοταύτα, φαίνεται να χάνει διαρκώς τη σημασία που συνήθιζε να έχει, κυρίως λόγω της παγκοσμιοποίησης, της έλευσης των νέων τεχνολογιών και του διαδικτύου και της -συνεχώς- αυξανόμενης πολυπολιτισμικότητας. Οι πόλεις φαίνεται ότι αναπτύσσονται ανεξάρτητα από την ταυτότητα του κράτους στο οποίο ανήκουν, λειτουργώντας συχνά ως δίκτυα ανταγωνισμού μεταξύ τους (Gospodini, 2002, σ. 20).

Μετατρέπονται, επιπλέον, σε στρατηγικές αρένες καινοτομίας, συγκεντρώνοντας την κύρια οικονομική

² Από (Barber, 2013)

δραστηριότητα της χώρας και διαδραματίζοντας κεντρικό ρόλο στην παγκόσμια οικονομία, γίνονται με λίγα λόγια «παγκόσμιες πόλεις» σύμφωνα με την Sassen (2001, σ.126). Κάποιοι θεωρητικοί του κλάδου, όπως ο Σημιοφορίδης (1998, σ.144), υποστηρίζουν ότι η εθνική ταυτότητα συγκεκριμένα στην Ευρώπη τείνει να εκλείψει και ότι η Γηραιά Ήπειρος «τείνει να γίνει μία κοινότητα πόλεων και όχι κρατών». Η εξάλειψη της εθνικής ταυτότητας εκλαμβάνεται από κάποιους ως απειλή απώλειας της πολιτιστικής τους ταυτότητας έχοντας ως αποτέλεσμα την καχυποψία, την εσωστρέφεια ή ακόμα και την ξενοφοβία. Μέσα από τη βιβλιογραφία προκύπτει ότι οι έννοιες της παγκόσμιας και πολιτιστικής υπηκοότητας³ μπορούν να μετατραπούν σε εργαλεία αντιμετώπισης αυτών των υποτιθέμενων απειλών (DeVereaux και Vartiainen, 2008, σ.9). «Παγκόσμιος πολίτης» σύμφωνα με τους DeVereaux και Vartiainen (2008, σ. 9), θεωρείται εκείνος που είναι δεσμευμένος στο να αποδέχεται και να ενσωματώνει την ποικιλομορφία των πολιτισμών του κόσμου και με τον τρόπο του να συνδράμει την άνθηση της διαφορετικότητας στην πολιτιστική σφαίρα.»

Η αποδοχή των διαφορετικών πολιτισμών, κουλτούρων και συμπεριφορών χρησιμοποιείται ευρέως τα τελευταία χρόνια στη συζήτηση γύρω από τη δημιουργική πόλη, κυρίως αναφέροντας τον όρο της *ανοχής*. Η έννοια της ανοχής⁴ σχετίζεται με την ικανότητα του ατόμου να υφίσταται αλλαγές και παρόλ' αυτά να διατηρεί την ακεραιότητά του, το «παράδοξο» - θα μπορούσαμε να πει κανείς- να συνυπάρχουν η αλλαγή με την σταθερότητα. Ο ακαδημαϊκός Richard Florida έδωσε μια πρωτοπόρα διάσταση στον ορισμό μίας επιτυχημένης πόλης, ορίζοντας τα εξής απαραίτητα κριτήρια: *ανοχή, ποικιλομορφία και δημιουργικότητα*⁵. Η δημιουργικότητα στην οποία ο Florida αναφέρεται στο βιβλίο του *The rise of the creative class, and how it is transforming work, leisure, community and everyday life*, παρόλ' αυτά, επικεντρώνεται στη «δημιουργική τάξη» όπως την αποκαλεί και στον αντίκτυπο που αυτή έχει στην αστική καθημερινότητα. Όσο πιο ανοιχτή, ανεκτική στη διαφορετικότητα και καλλιτεχνική τείνει να είναι μία πόλη, τόσο περισσότερο έλκει τη δημιουργική τάξη και τόσο μεγαλύτερη οικονομική ανάπτυξη αναμένεται να έχει, σύμφωνα με την θεώρηση του Florida. Μία ενδιαφέρουσα κριτική στη λεγόμενη δημιουργική πόλη, η οποία θα επανέλθει αργότερα στην ανάλυση του θεωρητικού πλαισίου, προέρχεται από τον Andy Pratt (2008, σ.107) ο οποίος υποστήριξε ότι οι πόλεις συχνά «ενορχηστρώνουν» τη δημιουργικότητα και την τέχνη με στόχο την προσέλκυση της δημιουργικής τάξης, ενώ επικεντρώνονται αποκλειστικά στην πολιτιστική κατανάλωση παρά στην παραγωγή.

³ Έννοιες γνωστές στα αγγλικά ως *cultural citizenship* και *global citizenship*.

⁴ *Resilience*, στα αγγλικά.

⁵ Τέσσερις δείκτες που χρησιμοποιούνται σε αυτή την αξιολόγηση των πόλεων είναι οι εξής: Melting Pot Index-δείκτης για τη μετανάστευση, Gay Index: δείκτης σχετικά με τις συγκεντρώσεις ομοφυλόφιλων, Coolness Index: δείκτης σχετικά με την διασκέδαση και τη νυχτερινή ζωή, Bohemian Index: δείκτης σχετικά με τη συγκέντρωση καλλιτεχνών (Χατζηδημητρόγλου, 2013, σ.22).

Με οδηγό την θεώρηση του πολιτισμού και της τοπικής κουλτούρας ως βασικό άξονα εξέλιξης της έννοιας της δημιουργικής πόλης και την κριτική στη λεγόμενη δημιουργική πόλη ως «καταναλωτικό προϊόν», το ενδιαφέρον αρχίζει να στρέφεται τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερο σε μία πιο στενά καθορισμένη κοινότητα, αυτή της γειτονιάς. Διότι παρόλο που υπάρχει μία τάση «πολιτιστικού τουρισμού» κυρίως στην Ευρώπη όπως περιγράφει και ο Orbasli (2002, σ.87) στο βιβλίο του *Tourists in Historic Towns: Urban Conservation and Heritage Management*, η πραγματική κουλτούρα είναι οι καθημερινές πρακτικές και συνήθειες μίας κοινότητας που ασκούνται από το παρελθόν, συνεχίζονται στο παρόν και θέτουν τη βάση για ένα κοινό μέλλον.

2.1.4 Δημιουργική γειτονιά

Σε γενικές γραμμές, είναι αποδεκτό το γεγονός ότι η πολιτιστική ανάπτυξη τείνει να λαμβάνει χώρα και να συγκεντρώνει τους πολιτιστικούς πόρους στο κέντρο των πόλεων ή σε «δημιουργικές» συνοικίες μακριά από τον πυρήνα των γειτονιών (Izadi και Mohhadami, 2016, σ.4). Συχνά τα τοπικά, πολιτισμικά χαρακτηριστικά μίας γειτονιάς θεωρείται ότι αγνοούνται και δεν υποστηρίζονται επαρκώς στην πολιτιστική πολιτική μίας πόλης (Izadi και Mohhadami, 2016, σ.4). Μολοταύτα, σύμφωνα με την έρευνα των Izadi και Mohhadami, η ύπαρξη πολιτιστικών χώρων σε επίπεδο γειτονιάς, ενδυναμώνει τους κατοίκους στη συμμετοχή στα κοινά, καθώς η ανταλλαγή απόψεων και ιδεών στο πλαίσιο του πολιτισμού με τους γείτονες τους, συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του περιβάλλοντος στο οποίο ζουν και των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν μέσα σε αυτό. Επιπροσθέτως, η ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα έρευνα *Cultural Vitality in Communities : Interpretation and Indicators* (Herranz, Jackson και Kabwasa, 2006) κατέληξε στο ότι οι γειτονιές με εντονότερη ανεπίσημη πολιτιστική δραστηριότητα ενδυναμώνουν την σύνδεση και την ανοχή των κατοίκων, παρά τις πιθανές φυλετικές, εθνικές, ταξικές και θρησκευτικές διαφορές. Όπως έγραψε ο Frost-Kumpf (2001), οι *δημιουργικές γειτονιές* συνήθως ξεκινούν επίσημα -από την τοπική αυτοδιοίκηση ή τον τοπικό επιχειρηματικό τομέα- ως ορισμένες δημιουργικές περιοχές με υψηλή συγκέντρωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων και οργανισμών. Εντούτοις, η έκφραση της δημιουργικότητας μπορεί να διαφέρει αρκετά ανάμεσα στις διαφορετικές συνοικίες και να εξελιχθεί ποικιλοτρόπως. Πώς ορίζεται συνεπώς μία γειτονιά ως δημιουργική; Η συγκέντρωση υψηλής πολιτιστικής δραστηριότητας -κάθε είδους- φαίνεται να αποτελεί το συνηθέστερο κριτήριο προς αυτόν τον χαρακτηρισμό. Επιπρόσθετα, ένας ακόμη άξονας που λαμβάνεται συνήθως υπόψιν είναι η συγκέντρωση ανεξάρτητων καλλιτεχνών σε μία περιοχή, καθώς θεωρείται ότι οι καλλιτέχνες θέτουν τα θεμέλια για

κοινωνική αλλαγή μέσω του -κατά Bourdieu- πολιτισμικού τους κεφαλαίου (Ley, 2003, σ.2533). Η ύπαρξη καλλιτεχνών και πολιτισμικών δομών, παρόλ' αυτά, φαίνεται να μην αρκεί για την ενεργοποίηση μίας γειτονιάς ή μίας περιοχής μέσω του πολιτισμού, καθώς παραπέμπει σε μία στρατηγική χωρίς κοινωνικό αντίκρουσμα, πιθανή απόρροια της οποίας είναι και ο *εξευγενισμός*, θέμα το οποίο θα παρουσιαστεί σε επόμενο κεφάλαιο. Αυτό που παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον σε αυτό το σημείο είναι η έννοια της συμμετοχής των κατοίκων στην πολιτιστική δραστηριότητα της γειτονιάς τους, η οποία εισήχθη στο πλαίσιο της δημιουργικής πόλης από τον Landry (βλ. [Ενότητα 1γ](#)) και συνεχίζει να απασχολεί μία μεγάλη μερίδα ερευνητών στο πεδίο της αστικής κουλτούρας και αναγέννησης. Η συμμετοχή στην αστική ενεργοποίηση και ο συσχετισμός της με την έλευση των νέων τεχνολογιών ή αλλιώς Web 2.0⁶ θα διερευνηθεί στο επόμενο κεφάλαιο του θεωρητικού υποβάθρου.

2.2 Συμμετοχική κουλτούρα & συμμετοχή στα κοινά

2.2.1 Η συμμετοχική κουλτούρα και τα νέα μέσα

Η *συμμετοχική κουλτούρα* ως όρος θεμελιώθηκε και διαδόθηκε από τον Henry Jenkins (2009), σημαντικό θεωρητικό των μέσων μαζικής επικοινωνίας από την Αμερική στο βιβλίο του *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. Αναλύοντας την έλευση των νέων τεχνολογιών και του Web 2.0, ο Jenkins ανέδειξε τα νέα μέσα ως σημαντικούς φορείς επιρροής στην παραγωγή και κατανάλωση πολιτιστικών προϊόντων, τοποθετώντας στο επίκεντρο τον -μέχρι πρότινος- χαρακτηριζόμενο *καταναλωτή*. Η νέα κουλτούρα που η ψηφιακή εποχή προστάζει, ονομαζόμενη *συμμετοχική* κατά τον Jenkins (2009, σ.7), διαθέτει τα εξής βασικά χαρακτηριστικά:

1. Σχετικά χαμηλά εμπόδια στην καλλιτεχνική δημιουργία και συμμετοχή στα κοινά
2. Υψηλή υποστήριξη για τη δημιουργία και το διαμοιρασμό των δημιουργιών αυτών με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας
3. Ένα είδος ανεπίσημης καθοδήγησης από τους περισσότερο ειδικούς σε ένα θέμα στους πιο άπειρους σε αυτό.
4. Το αίσθημα για τα μέλη της κοινότητας ότι η συνεισφορά τους είναι σημαντική

⁶ Θεμελιωτής του όρου Web 2.0 είναι ο Tim O'Reilly, ο οποίος το όρισε ως «*το σύνολο των οικονομικών, κοινωνικών και τεχνολογικών τάσεων, οι οποίες συνολικά θέτουν τη βάση για την επόμενη γενιά του Διαδικτύου - ενός ωριμότερου και πιο ιδιαίτερου μέσου που χαρακτηρίζεται από τη συμμετοχή, την ανοιχτότητα και τις συνέπειες των δικτύων*» (2005, σ.4).

5. Τα μέλη αυτής της κοινότητας νιώθουν ένα βαθμό κοινωνικής σύνδεσης με τους υπολοίπους ή τουλάχιστον ενδιαφέρονται για τη γνώμη των υπολοίπων για τις δημιουργίες τους.

Η έννοια της συμμετοχικής κουλτούρας συνδέεται στενά και με την έννοια της *παρανάλωσης*, κατά την οποία οι καταναλωτές εμπλέκονται ενεργά τόσο στο επίπεδο της κλασσικής έννοιας της παραγωγής όσο και της κλασσικής έννοιας της κατανάλωσης, θολώνοντας τα όρια μεταξύ των δύο διαδικασιών⁷. Όπως αναφέρθηκε και στο τέλος του προηγούμενου κεφαλαίου, η έννοια της δικτύωσης αποτελεί βασικό πυλώνα της νέας τεχνολογικής εποχής, κάτι το οποίο είναι εμφανές αν αναλογιστεί κανείς την ραγδαία εξέλιξη των κοινωνικών μέσων δικτύωσης. Αξιοσημείωτο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο ενδεχόμενος αντίκτυπος που τα ψηφιακά δίκτυα έχουν στην εξέλιξη των φυσικών κοινωνικών δικτύων. Όπως χαρακτηριστικά έγραψε ο Castells (2007, σ.29): «Τα δίκτυα συγκροτούν τη νέα μορφολογία της κοινωνίας μας και η διάδοση της λογικής των δικτύων τροποποιεί ουσιαστικά τη λειτουργία και το αποτέλεσμα της παραγωγής, των εμπειριών, της ισχύος και της κουλτούρας».

2.2.2 Συμμετοχή στα κοινά της πόλης

«Never doubt that a small group of thoughtful, committed citizens can change the world. Indeed, it is the only thing that ever has.»

Margaret Mead (1964)

Η νέα τεχνολογική πραγματικότητα, η παγκοσμιοποίηση και οι συνεχώς μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες υποδεικνύουν μία νέου τύπου αστική κουλτούρα, η οποία θέτει στο επίκεντρο της τις ανάγκες των ανθρώπων και επιδιώκει να τους αναδείξει ως ενεργούς πολίτες, τονώνοντας τη συλλογική τους συνείδηση. Στο πλαίσιο αυτό, χρησιμοποιούνται όλο και πιο συχνά οι έννοιες: *συλλογική ευφροσύνη*, *συλλογική δημιουργικότητα*, *σοφία του πλήθους*, οι οποίες προέρχονται από τον τομέα των νέων μέσων αλλά επεκτείνουν διαρκώς τη σημασία τους. Σε αυτή την κατεύθυνση, η Liz Sanders (SonicRim, 2001, σ.1) υποστήριξε ότι οι νέες τεχνολογίες και ο ανθρωποκεντρικός σχεδιασμός αποτελούν τις κύριες αιτίες για την στροφή από την ατομική στη συλλογική δημιουργικότητα, αναγνωρίζοντας και αξιοποιώντας την έμφυτη δημιουργική σκέψη και δρώντας συλλογικά, ως ομάδα με κοινά ενδιαφέροντα και συμφέροντα. Φαίνεται συνεπώς ότι καθώς διανύουμε μία εποχή

⁷ Η έννοια του παραναλωτή (prosumer) αναλύθηκε πρώτη φορά από τον Alvin Toffler στο βιβλίο του *The Third Wave* το 1981.

παγκόσμιας κοινωνικής, ανθρωπιστικής και οικονομικής κρίσης, υπάρχει ένα εξελισσόμενο μοντέλο αστικής ανάπτυξης, το οποίο ονομάζεται «αστικά κοινά»⁸, μετάφραση του αγγλικού όρου «urban commons».

Η έννοια των *κοινών* είτε αυτή αφορά σε καλλιτεχνικές δημιουργίες, είτε σε αστικά ζητήματα έχει κερδίσει την προσοχή θεωρητικών, πολιτικών αλλά και ομάδων πολιτών, ενώ φαίνεται ότι διευκολύνεται σημαντικά από τα ψηφιακά εργαλεία δικτύωσης και επικοινωνίας τα οποία παρέχονται πλέον αφειδώς, κάνοντας εφικτή την αυτοοργάνωση πολυπληθέστερων ομάδων (McGuirk, 2015). Η συλλογική αυτή κινητοποίηση στην πόλη πηγάζει και τροφοδοτείται από τις κοινές ανάγκες και τους κοινούς πόρους, τους οποίους η κοινότητα μοιράζεται, με τους δρόμους, τα πάρκα και τον γενικότερο δημόσιο χώρο να αποτελούν τα συνηθέστερα παραδείγματα εξ αυτών (Foster, 2012, σ. 2). Η έννοια των αστικών κοινών συχνά συνοδεύεται από τον όρο της *Κοινωνίας των Πολιτών*, της ισότιμης κοινωνίας δηλαδή στην οποία οι πολίτες εκφράζουν τις απόψεις τους, εκφράζοντας έτσι τον πυρήνα της δημοκρατίας (Flyvbjerg, 1998, σ. 211). Γιατί απασχολεί, ωστόσο, αυτή την έρευνα η έννοια της συγκεκριμένης έννοιας;

Επιδιώκοντας να εφαρμόσει τη χαρτογράφηση και τη συνέντευξη σε βάθος ως εργαλεία ανάδειξης των αναγκών μίας γειτονιάς και ενεργοποίησης του δημόσιου χώρου της, η παρούσα ερευνητική εργασία υιοθετεί την -ευρέως διαδεδομένη- πεποίθηση ότι η κοινωνική καινοτομία πραγματώνεται μόνο όταν υπάρχει η ενεργός συμμετοχή των άμεσα ενδιαφερομένων, των ίδιων των κατοίκων της. Όπως περιγράφεται και από άρθρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Hubert, 2010) «η κοινωνική καινοτομία κινητοποιεί κάθε πολίτη ώστε να γίνει ενεργό μέρος της καινοτομικής διαδικασίας».

Ένας ακόμα όρος που συνδέεται στενά με τις έννοιες της συλλογικής δημιουργικότητας, των αστικών κοινών και της συμμετοχικής κουλτούρας και ο οποίος θα απασχολήσει την παρούσα μελέτη, είναι ο πολυδιάστατος όρος της *συνδημιουργίας*. Και παρόλο που ο ορισμός της συγκεκριμένης έννοιας φαίνεται σχεδόν αυτονόητος, η ευρεία χρήση του καθιστά αρκετά ενδιαφέρουσα τη σύντομη αναφορά στην προέλευσή του. Παρά τη διαδεδομένη χρήση του, λοιπόν, στις κοινοτικές δράσεις, στις πολιτιστικές πρωτοβουλίες και στην κοινωνική καινοτομία, ο όρος «συνδημιουργία» έγινε αρχικά ευρέως γνωστός από τον επιχειρηματικό κλάδο και συγκεκριμένα από τον τομέα του μάρκετινγκ. Στο άρθρο τους *Co-opting Consumer competence*, οι Prahalad και Ramaswamy (2000) εισήγαγαν την έννοια της ενσωμάτωσης των καταναλωτών στις επιχειρηματικές αποφάσεις, με σημαντικές εταιρείες να δίνουν χώρο συνδημιουργίας και συνδιαμόρφωσης της στρατηγικής τους και της επικοινωνίας τους. Αρκετές καμπάνιες, έκτοτε, έχουν χρησιμοποιήσει τη

⁸ Ως «κοινά» θα μπορούσαν να οριστούν οι πολιτιστικοί και φυσικοί πόροι, οι οποίοι είναι προσβάσιμοι σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων των φυσικών στοιχείων όπως είναι το νερό και ο αέρας (The Canadian CED Network, 2015, σ. 10).

συνδημιουργία και τη συλλογική δημιουργικότητα του κοινού τους ως μοχλό προβολής και προώθησης ενός περισσότερο ανθρωποκεντρικού μοντέλου διοίκησης.

Στο πλαίσιο της πολιτιστικής και κοινωνικής συνδημιουργίας μολοταύτα, εντοπίζονται τρεις κύριοι τύποι συνδημιουργών (Tummers, Voorberg και Bekkers, 2015, σ.3):

1. Οι πολίτες οι οποίοι *συν-εφαρμόζουν* τη δράση
2. Οι πολίτες οι οποίοι *συν-σχεδιάζουν* τη δράση
3. Οι πολίτες οι οποίοι *υποκινούν* τη διαδικασία της συνδημιουργίας.

Πως δεσμεύονται παρόλ' αυτά οι πολίτες στη διαδικασία της συνδημιουργίας στη δημόσια σφαίρα; Η Sanders (SonicRim, 2001, σ.3) περιγράφει τέσσερα βασικά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση:

1. Εμπλοκή σε μία σχετική εμπειρία ή δράση
2. Ενεργοποίηση των συναισθημάτων και των αναμνήσεων σχετικά με την εμπειρία αυτή
3. Οραματισμός σχετικά με το μέλλον
4. Συνδυασμός προτάσεων και ανάδειξη νέων ιδεών για το μέλλον.

Φαίνεται λοιπόν ότι για να ενεργοποιηθεί η δημιουργικότητα και η πρωτοβουλία των πολιτών στην αστική σφαίρα χρειάζεται μία διαδικασία οραματισμού αλλά και τριβής με την υπόλοιπη ομάδα. Τέλος, κρίνεται ιδιαίτερα ενδιαφέρον έπειτα από την παραπάνω συζήτηση, να παρουσιαστούν συνοπτικά τα κυριότερα οφέλη της συμμετοχικής κουλτούρας στα αστικά κοινά.

2.2.3 Τα οφέλη της συμμετοχικής κουλτούρας

Ανατρέχοντας σε βιβλιογραφία σχετική με κοινοτικές δράσεις στο δημόσιο χώρο, στις οποίες η συνδημιουργία και η εμπλοκή των πολιτών αποτελούν θεμελιώδεις άξονες, εντοπίζονται τέσσερα βασικά οφέλη: *κοινωνική ενσωμάτωση, κοινωνική συνοχή, ενδυνάμωση, εκδημοκρατισμός της τέχνης*.

Ενσωμάτωση

Η κοινωνική ενσωμάτωση και η αίσθηση του ανήκειν σε μία κοινότητα αναδύεται όλο και εντονότερα ως ανάγκη στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες στις οποίες ζούμε σήμερα. Ο πολιτισμός και η τέχνη στη δημόσια σφαίρα συχνά χρησιμοποιούνται ως εργαλεία ενσωμάτωσης μειονοτήτων ή ατόμων που δεν εντάσσονται στο ευρέως αποδεκτό κοινωνικό σύστημα μίας πόλης ή μίας γειτονιάς. Στο ενδιαφέρον παράδειγμα της αναπαλαίωσης του Gorton Monastery στο Μάντσεστερ της Αγγλίας (Ghafoorikoohsar, 2010, σ.5), κατά την

οποία η μελέτη της συμμετοχής ποικίλων κοινωνικών ομάδων ήταν εκτενής, αποδείχθηκε ότι η έλλειψη γνώσης και ενημέρωσης σχετικά με την τοπική κουλτούρα οδηγεί σε διαμάχες, προστριβές και κοινωνικό αποκλεισμό. Μία αρκετά ενδιαφέρουσα θεώρηση είναι αυτή η οποία υποστηρίζει ότι ένας τρόπος για να στηρίξεις την κοινωνική ενσωμάτωση είναι μέσω της κοινωνικής δικτύωσης. Σε μία έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο του καρναβαλιού Cowley στην Οξφόρδη της Αγγλίας (Attia, 2011) παρατηρήθηκε ότι η όλο και αυξανόμενη συμμετοχή πολυπολιτισμικών ομάδων στο καρναβάλι ήταν αιτία αλλά και αποτέλεσμα της «ανοιχτής» φύσης του.

Το «δικαίωμα στην πόλη» κατά Lefebvre⁹ και σε αυτή την περίπτωση ορίζεται ως η ισότιμη πρόσβαση σε ό,τι αυτή προσφέρει, από ευκαιρίες, φυσικές υποδομές έως κοινωνικο-πολιτιστικές δράσεις.

Κοινωνική συνοχή

Η ενσωμάτωση σε μία ομάδα και η ισότιμη πρόσβαση σε αυτή οδηγούν σταδιακά στην ανάγκη *συνοχής* της κοινότητας που δημιουργείται. Δύο έννοιες που συχνά χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, ωστόσο παρά τη στενή τους σύνδεση διαφοροποιούνται στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, καθώς κρίνεται ότι η συνοχή σχετίζεται περισσότερο με τη δυναμική της ομάδας που συγκροτείται και με τις σχέσεις που προκύπτουν μέσα σε αυτή. Ο Peter Guber (από Attia, 2011, σ.2) έγραψε «Χωρίς κοινωνική συνοχή, η ανθρώπινη φυλή δεν θα είχε φτάσει έως εδώ, δεν είμαστε τόσο καταπληκτικοί για να επιβιώσουμε χωρίς τις τακτικές, τους κανόνες και τις στρατηγικές που επιτρέπουν στους ανθρώπους να δουλεύουν μαζί». Από την άλλη, η ταχεία αστικοποίηση και παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα είχε ως αποτέλεσμα τη συχνή και έντονη συζήτηση αναφορικά με την έννοια της κοινότητας, της γειτονιάς και της κοινωνικής συνοχής (Forrest και Kearns, 2001, σ. 2125). Τι είναι αυτό που φέρνει την κοινότητα της γειτονιάς κοντά και συμβάλλει στη συλλογικότητα και εν τέλει στη συνοχή της;

Η «κόλλα» που ενώνει τα μέλη μίας ομάδας φαίνεται να είναι ο κοινός σκοπός, ο οποίος την απασχολεί την εκάστοτε χρονική στιγμή (Graves, 2010, σ. 15). Ο σκοπός αυτός μπορεί να είναι κοινωνικός, πολιτιστικός ή δημιουργικός, ενώ η διασύνδεση που δημιουργείται μεταξύ της κοινότητας και ο διαμοιρασμός της συλλογικής εμπειρίας, γνώσης και γνώμης, μπορεί να θεωρηθεί ότι συσχετίζεται με το τέταρτο και το πέμπτο χαρακτηριστικό της συμμετοχικής κουλτούρας κατά τον Jenkins ([βλ. ενότητα 2α](#)). Όταν το άτομο αρχίζει να αισθάνεται ότι η συνεισφορά του είναι σημαντική, θεωρείται ότι ενδυναμώνεται, όρος που θα αναλυθεί στην επόμενη υπο-ενότητα.

⁹ Το *δικαίωμα στην πόλη* είναι μία κεντρική ιδέα του Henri Lefebvre η οποία διατυπώθηκε αρχικά στο ομότιτλο βιβλίο του *Le Droit à la ville* το 1967.

Ενδυνάμωση

Ο όρος της ενδυνάμωσης χρησιμοποιείται αρκετά συχνά όταν γίνεται αναφορά σε συμμετοχικές δράσεις στις οποίες το κοινό εμπλέκεται ενεργά σε ένα ή περισσότερα στάδια της διαδικασίας. Προκειμένου να γίνει πιο κατανοητή η έννοια της κοινωνικής ενδυνάμωσης, παρατίθενται δύο συμπληρωματικοί -κατά κάποιο τρόπο- ορισμοί.

Η Sarah Elwood στο άρθρο της *GIS use in community planning: a multidimensional analysis of empowerment* (2010) υποστήριξε ότι η ενδυνάμωση αφορά σε μία κοινωνική αλλαγή κατά την οποία οι κοινότητες και οι πολίτες αποκτούν μεγαλύτερο έλεγχο στους κοινωνικούς πόρους και δικαίωμα στις κοινωνικές αποφάσεις. Από την άλλη, άλλοι ερευνητές όπως ο Friedmann (1996) αναφέρονται στην ενδυνάμωση ως τη συλλογική ανάπτυξη των ατομικών ικανοτήτων και του «κεφαλαίου» που ο καθένας φέρει, κατά την οποία οι κοινότητες αποκτούν δεξιότητες, πολιτική συνείδηση και γνώση σχετικά με τη συλλογική δράση.

Φαίνεται λοιπόν ότι συμμετέχοντας σε μία συλλογική δράση με κοινό συμφέρον και στόχο για όλα τα μέλη της ομάδας και δεδομένου ότι διασφαλίζονται η κοινωνική ενσωμάτωση και συνοχή, όπως περιγράφηκαν παραπάνω, το άτομο είναι αρκετά πιθανό να ενδυναμωθεί σε ατομικό επίπεδο και να αναπτύξει την πρωτοβουλία του στα κοινά. Άξιο αναφοράς είναι σε αυτό το σημείο ότι για τη Sherry Arnstein (1969, σ.216) - η οποία ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά- η *αναδιανομή της δύναμης* είναι το σημαντικότερο κριτήριο που διαχωρίζει μία «κενή τελετή» από τις πραγματικές συμμετοχικές διαδικασίες. Τα οφέλη και τα αποτελέσματα της συμμετοχικής κουλτούρας στον αστικό ιστό μέχρι στιγμής αναλύθηκαν ως προς την επιρροή που ασκούν στα άτομα της κοινότητας, που συμμετέχουν σε αυτήν.

Προχωρώντας, αξίζει να αναφερθεί η έννοια του εκδημοκρατισμού της τέχνης, μίας ακόμα έννοιας, η οποία θεωρείται ιδιαίτερος σημαντική όταν γίνεται αναφορά σε πολιτιστικά ή καλλιτεχνικά συμμετοχικά δρώμενα, αν και δεν θα διερευνηθεί στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης.

Εκδημοκρατισμός της τέχνης και πολιτιστική δημοκρατία

Ο εκδημοκρατισμός της τέχνης όπως υποδεικνύει και το όνομα, αφορά στην ισότιμη πρόσβαση των ατόμων στην τέχνη. Η συγκεκριμένη ιδέα, αν και έγινε ακόμα ευρύτερα γνωστή λόγω της διάδοσης των νέων τεχνολογιών, κυριάρχησε στη μεταπολεμική Ευρώπη και τον Καναδά έως και τη δεκαετία του '60 και αναφερόταν στην ισότιμη πρόσβαση του ευρέος κοινού στις «υψηλές μορφές τέχνης» (Gattinger και Whitehorse, 2001, σ.3). Πρόκειται λοιπόν για στρατηγική απόφαση, από πάνω προς τα κάτω (top-down), η οποία διασφαλίζει τη δυνατότητα πρόσβασης στις εδραιωμένες μορφές τέχνης, ανεξαρτήτως κοινωνικο-πολιτισμικών διαφορών.

Ένας πολύ ενδιαφέρων όρος, ο οποίος προήλθε από την κριτική και την εξέλιξη του εξεταζόμενου όρου «εκδημοκρατισμός της τέχνης», είναι αυτός της «πολιτιστικής δημοκρατίας». Σε αντίθεση με τον προαναφερθέντα όρο, ο οποίος αναφέρεται σε εδραιωμένες μορφές τέχνης, η πολιτιστική δημοκρατία κατά τους Gattinger και Whitehorse (2011, σ.3) επεδίωξε να ενσωματώσει στον πολιτιστικό χάρτη, εναλλακτικές ή αναδυόμενες καλλιτεχνικές μορφές έκφρασης, εκτός του ευρέως αποδεκτού καλλιτεχνικού φάσματος. Στο πλαίσιο του δεύτερου όρου, φαίνεται ότι εντάσσονται και τα καλλιτεχνικά/πολιτιστικά δρώμενα που λαμβάνουν χώρα με την εμπλοκή και τη συμμετοχή πολιτών, καλλιτεχνών και τοπικών φορέων, άξονες που μας απασχολούν στην παρούσα έρευνα.

Κλείνοντας, αξίζει να σημειωθεί ότι οι συγκεκριμένες συμμετοχικές δράσεις έχουν συχνά ιδιαίτερα σημαντικό αντίκτυπο στην ενεργοποίηση και στον αναπροσδιορισμό του δημόσιου χώρου, για τον οποίο αναλυτικότερη συζήτηση θα διενεργηθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

2.3 Δημόσιος χώρος

2.3.1 Ο ορισμός του δημόσιου χώρου

Η έννοια του δημόσιου χώρου έχει απασχολήσει ένα μεγάλο μέρος ερευνητών, θεωρητικών ακόμη και φιλοσόφων κυρίως ως προς τον ορισμό της, αλλά και την κοινωνική της διάσταση. Η σχετική βιβλιογραφία είναι ιδιαίτερα πλούσια και εμπλουτίζεται συνεχώς, καθώς οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες διαφοροποιούνται και η έννοια του *τόπου*, λαμβάνοντας υπόψιν και την έλευση των νέων τεχνολογιών, ορίζεται αρκετά πιο δύσκολα απ' ό,τι παλαιότερα. Ας ξεκινήσουμε την ανάλυση του *δημόσιου χώρου* με μία προσπάθεια ορισμού των δύο μερών που τον αποτελούν:

Δημόσιος

Η έννοια του δημοσίου πολλές φορές συγχέεται με την έννοια του κοινού και συχνά -όπως και στην περίπτωση του δημόσιου χώρου- αντιμετωπίζεται ως κάτι χωρίς ιδιοκτήτη. Σύμφωνα με τους Siebel και Wehrheim (2006), ο διαχωρισμός του ιδιωτικού από το δημόσιο έχει τρεις διαστάσεις: *νομική, λειτουργική και κοινωνική*.

- Από νομικής απόψεως, ο δημόσιος χώρος ακολουθεί το δημόσιο δίκαιο, ενώ ο ιδιωτικός διέπεται από διατάξεις σχετικές με την εστία.

- Όσον αφορά τη λειτουργική διάσταση, ο δημόσιος χώρος σχετίζεται κυρίως με λειτουργίες εμπορίου, αναψυχής, πολιτιστικής και πολιτικής έκφρασης ενώ οι ιδιωτικοί χώροι «στεγάζουν» την παραγωγική διαδικασία.
- Τέλος, ο δημόσιος χώρος θεωρείται ο χώρος της τελετουργικής ανωνυμίας και μίας απόμακρης και επιτηδευμένης συμπεριφοράς, ενώ ο ιδιωτικός σχετίζεται με την οικειότητα και το συναισθηματισμό.

Παρά την ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα αναφορά στις εν λόγω διαστάσεις, είναι σαφές ότι η θεώρηση του Siebel (2006) κρατά σε μεγάλη απόσταση τον ιδιωτικό από το δημόσιο χώρο, καταλήγοντας ίσως σε μία μονοδιάστατη θεώρηση. Σε γενικές γραμμές, μολοταύτα, δημόσιο θεωρείται ο,τιδήποτε είναι προσβάσιμο στην κοινότητα. Η έννοια του δημόσιου αγαθού (υλικού ή άυλου), πολλές φορές, σχετίζεται και με την έννοια της δημοκρατίας και της πολιτικής υπόστασης του ατόμου εν γένει. Στο καθοριστικό βιβλίο του *The Structural Transformation of the Public Sphere* (1991) ο φιλόσοφος και κοινωνιολόγος Jürgen Habermas μίλησε για τη δυνατότητα αναβίωσης της «δημόσιας σφαίρας» -κατά την αρχαία Αγορά- ενός τόπου συνάντησης των πολιτών με ίσα δικαιώματα και ευθύνες για το κοινό καλό, όπου και συγκροτείται μία νέα πολιτική πραγματικότητα.

Ένας διαχωρισμός που γίνεται συχνά και διευρύνεται συνεχώς λόγω των νέων τεχνολογιών, είναι αυτός μεταξύ του «δημοσίου» και του «κοινού». Παρότι έχουμε ήδη αναφερθεί στον όρο των κοινών, αξίζει να αναφερθεί και ο ορισμός των Hardt and Negri (2009), οι οποίοι όρισαν τα κοινά ως:

- α) τους φυσικούς πόρους, το φυσικό περιβάλλον και τα προϊόντα αυτών
- β) τα «προϊόντα» της κοινωνικής διάδρασης, όπως είναι οι κώδικες, οι γλώσσες, η πληροφορία και άλλες μορφές γνώσης.

Πώς μπορεί ο αστικός χώρος, λοιπόν, να ενταχθεί σε αυτή τη συζήτηση;

Χώρος

Όπως έγραψε ο Cresswell (2009, σ.170) «*Η υλική τοπογραφία ενός μέρους φτιάχνεται από τους ανθρώπους μέσα σε αυτή, οι οποία λειτουργούν σύμφωνα με το νόημα το οποία επιθυμούν να συνοδεύει το συγκεκριμένο μέρος. Τα νοήματα αυτά εγγράφονται στο υλικό τοπίο του μέρους αλλά είναι ανοιχτά προς αμφισβήτηση και διαφωνία από ατομικές πράξεις που δε συμβαδίζουν με τις -συνδεδεμένες με το μέρος- προσδοκίες*». Ο Cresswell λοιπόν θεώρησε τον τόπο/το μέρος/τον χώρο ως ένα συνδυασμό υλικότητας, ερμηνείας και πράξης.

Η ευρύτερη θεωρία γύρω από τον τόπο/χώρο¹⁰ αναδύθηκε από τη συμπεριφορική μελέτη του Barket, τη δεκαετία του '50, στον κλάδο της περιβαλλοντικής ψυχολογίας. Ο Barket (από Ghavampour, Vale και Del Aguila, σ.1) παρείχε περιγραφές της καθημερινής ανθρώπινης δραστηριότητας, βασισμένες στην παρατήρηση των ατόμων στο -συνήθως- δημόσιο χώρο. Τι ιδιαίτερο έχει ο χώρος λοιπόν και κυρίως ο αστικός χώρος, ο οποίος μας απασχολεί στην παρούσα έρευνα;

Η έννοια της ταυτότητας του τόπου¹¹ όπως μεταφράζεται στα ελληνικά και η οποία αποδίδεται στον Proshansky (1978) αποτέλεσε θεμελιώδη προσθήκη στην επιστημονική και όχι μόνο συζήτηση γύρω από τους τόπους ως σημεία με πολυδιάστατη σημασία. Η φράση «ταυτότητα του τόπου» αναφέρεται σε μία συγκέντρωση από μνήμες, ερμηνείες, ιδέες, αντιλήψεις και σχετικά συναισθήματα τα οποία προκαλούν συγκεκριμένα φυσικά μέρη (Proshansky, 1978, σ.152). Η ταυτότητα του τόπου, η οποία είναι κατά μία έννοια ο λεγόμενος χαρακτήρας της, σχετίζεται στενά και με την σύνδεση των ατόμων με τον τόπου, μία ακόμα έννοια που θα μας απασχολήσει στην παρούσα έρευνα.

Συνθέτοντας και συνοψίζοντας τα παραπάνω, η έννοια του δημόσιου χώρου θα μπορούσε να συνοψιστεί στα εξής:

- α) είναι προσβάσιμος στο «κοινό»
- β) είναι τόπος ελεύθερης κοινωνικής και πολιτικής έκφρασης
- γ) διέπεται από νόμους σχετικούς με το δημόσιο δίκαιο
- δ) έχει άμεση επίδραση στις συμπεριφορές των ατόμων που βρίσκονται σε αυτό
- ε) έχει φυσική αλλά και ερμηνευτική υπόσταση
- στ) έχει πολυδιάστατο χαρακτήρα.

Ένας ιδιαίτερα ενδιαφέρων ορισμός του δημόσιου χώρου για να ολοκληρώσει την παρούσα ενότητα προέρχεται από το βιβλίο *Public Space* (Carr, 1992, σ.3-4): «Ο δημόσιος χώρος είναι η σκηνή όπου εκτυλίσσεται το έργο της δημόσιας ζωής. Δρόμοι, πλατείες και πάρκα σε μια πόλη δίνουν μορφή στο είδος και την εξέλιξη των ανθρώπινων συναναστροφών. Αυτοί οι δυναμικοί χώροι αποτελούν ένα σημαντικό συμπλήρωμα σε πιο πάγιους χώρους και στην ρουτίνα της καθημερινότητας, παρέχοντας δίκτυα κίνησης, κόμβους επικοινωνίας και κοινούς χώρους παιχνιδιού και χαλάρωσης. Οι δημόσιοι χώροι βοηθούν τους ανθρώπους να ικανοποιήσουν σημαντικές τους ανάγκες, να διαμορφώσουν και να προστατέψουν βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και να μεταδώσουν ιδιαίτερα πολιτισμικά νοήματα.»

¹⁰ Οι δύο όροι εφεξής θα χρησιμοποιούνται με τρόπο εναλλάξιμο.

¹¹ Place identity, στα αγγλικά

2.3.2 Η κοινωνική διάσταση του δημόσιου χώρου

Από την προηγούμενη ενότητα διαφάνηκε η άμεση κοινωνική διάσταση του δημόσιου χώρου και η επίδραση που ασκεί στις ανθρώπινες σχέσεις, στην ατομική πρωτοβουλία αλλά και στην πολιτισμική και πολιτιστική οντότητα της κοινότητας.

Μιλώντας κυρίως για τον αστικό δημόσιο χώρο, ο Francis (2003, σ.1) πρότεινε ότι αξιοποιείται επαρκώς και με συνέπεια αν και εφόσον i) ανταποκρίνεται στις ανάγκες των χρηστών του, ii) είναι προσβάσιμος αλλά και iii) ουσιαστικός για την ευρύτερη κοινότητα και κοινωνία. Η αξιολόγηση του αστικού δημόσιου χώρου, εν τέλει, φαίνεται ότι σχετίζεται άμεσα με τη μορφή και την εξέλιξη των ανθρώπινων συναναστροφών, όπως περιέγραψε και ο Carr. Ακολουθώντας την αντιληπτική προσέγγιση και συνοψίζοντας την αναδρομή της Καρούτσου στην ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ερευνητική εργασία Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις, διακρίνονται τρεις ειδικές προσεγγίσεις: *η ανθρώπινη, η κοινωνική και η προσέγγιση βάσει των δραστηριοτήτων.*

i. Η ανθρώπινη προσέγγιση

Η προσέγγιση αυτή αναφέρεται στην επίδραση που έχει ο αστικός δημόσιος χώρος στην ικανοποίηση των ατομικών αναγκών των πολιτών, οι σημαντικότερες των οποίων είναι η χαλάρωση, η άνεση, η έμμεση και άμεση ενσωμάτωση στο κοινωνικό περιβάλλον και η εξερεύνηση του αστικού τοπίου (Καρούτσου, 2010, σ.52-58).

ii. Η κοινωνική προσέγγιση

Ο δεύτερος άξονας αφορά στη διάσταση του αστικού δημόσιου χώρου ως τόπου συνάντησης και κοινωνικής συναναστροφής, αντιμετωπίζοντας τον ως κύριο χώρο της δημόσιας ζωής (Καρούτσου, 2010, σ. 59). Στο σημείο αυτό, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να αναφέρουμε τη θεώρηση του Florida (2005, σ.4) ότι, παρά τις νέες τεχνολογίες και την «εξάλειψη» των συνόρων μέσω αυτής, η γεωγραφία όχι μόνο «δεν έχει πεθάνει» όπως χαρακτηριστικά λέει, αλλά η οικονομία και η κοινωνία χρειάζονται όσο ποτέ τη συγκέντρωση των πολιτών σε φυσικό χώρο και τις δυναμικές που δημιουργούνται σε αυτή τη συνάντηση.

iii. Η προσέγγιση βάσει δραστηριοτήτων

Η τελευταία ειδική προσέγγιση σχετίζεται με τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στον αστικό δημόσιο χώρο, διαχωρίζοντας τις σε δραστηριότητες *καθημερινές/απαραίτητες, καθημερινές/ψυχαγωγικές, αναψυχής και προαιρετικές* (Καρούτσου, 2010, σ. 62).

Όσο πιο ισότιμη πρόσβαση υπάρχει λοιπόν στον αστικό δημόσιο χώρο για τους πολίτες, όσο περισσότερες δραστηριότητες διατίθενται και όσο πιο εύκολα ικανοποιούνται οι ατομικές και κοινωνικές τους ανάγκες, τόσο πιο «επιτυχημένος» θεωρείται εν γένει. Η σημαντική συνεισφορά της Νεοϋορκέζας Jane Jacobs στο διάλογο για την πόλη, το δημόσιο χώρο και τον αστικό σχεδιασμό σηματοδεύτηκε από το βιβλίο της *The Death and Life of Great American Cities* (1961), στο οποίο επέστησε την προσοχή στις παραμελημένες γειτονιές της Νέας Υόρκης και άσκησε δριμύτατη κριτική στον αστικό σχεδιασμό. Η Jacobs (1961, σ.161) διέκρινε τέσσερα χαρακτηριστικά μίας ζωντανής και ασφαλούς πόλης: μεικτές χρήσεις και δραστηριότητες στις γειτονιές, στενοί δρόμοι και μικρή απόσταση μεταξύ των κτιρίων, πυκνός πληθυσμός και κτίρια με διαφορετικές λειτουργίες και δομές. Ένα ακόμα ζήτημα που απασχόλησε έντονα την Jacobs -και άλλους θεωρητικούς- αφορούσε στην πόλη και συγκεκριμένα στο ερώτημα «σε ποιον ανήκει», κάτι το οποίο θα πραγματευτεί η μελέτη εν μέρει στη συνέχεια.

2.3.3 Σε ποιον ανήκει ο δημόσιος χώρος;

«Cities have the capability of providing something for everybody, only because, and only when, they are created by everybody»

Jane Jacobs¹²

Σύμφωνα με την Jacobs, συνεπώς, οι πόλεις πρέπει να «δημιουργούνται» από τους κατοίκους της προκειμένου να είναι χρήσιμες και να προσφέρουν κάτι στον καθένα από αυτούς. Πως μπορεί να γίνει αυτό όμως; Η Νεοϋορκέζα δημοσιογράφος και ακτιβίστρια -που κατακρίθηκε λόγω της έλλειψης ακαδημαϊκής κατάρτισης στον αστικό σχεδιασμό- εκθείασε τον οργανικό και μη προσχεδιασμένο τρόπο σχεδιασμού μίας πόλης και μίας γειτονιάς, υποστηρίζοντας ότι με αυτόν τον τρόπο δίνεται «φωνή» περισσότερο στους κατοίκους και πολύ λιγότερο στις μεγάλες εταιρείες που κατά τη γνώμη της, κατέστρεφαν τον χαρακτήρα της γειτονιάς της, Greenwich Village. Δίνοντας ιδιαίτερα μεγάλη έμφαση στους δρόμους ως οργανικά στοιχεία μίας γειτονιάς και

¹² Από (Jacobs, 1961, σ. 238)

προτείνοντας την παρακολούθηση αυτών από τους κατοίκους ή αλλιώς αναφερόμενη στη δημοφιλή έννοια «μάτια στο δρόμο»¹³, θεωρούσε ότι οι ίδιοι οι κάτοικοι έχουν τη δύναμη αλλά και την υποχρέωση να μεριμνούν για την ασφάλεια, τη ζωντάνια και την ελκυστικότητα της περιοχής τους. Παρόλο που η συμβολή της Jane Jacobs θεωρείται καταλυτικής σημασίας για τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε και αντιμετωπίζουμε τις πόλεις έως και σήμερα, κυρίως γιατί εισήγαγε με τρόπο απλό και κατανοητό την έννοια της *κοινοτικής κυριότητας*¹⁴, δέχθηκε και δριμεία κριτική κατά καιρούς, η οποία δεν θα απασχολήσει την παρούσα έρευνα. Επιστρέφοντας σε έναν πολύ σημαντικό θεωρητικό του δημόσιου χώρου και μία θεμελιώδη ιδέα του, το «δικαίωμα στην πόλη» του Henri Lefebvre, δε μπορούμε παρά να παρατηρήσουμε τη σύνδεση των δύο ιδεών και την κεντρικότερη σημασία την οποία αποδίδουν και οι δύο στους κατοίκους όσον αφορά την κυριότητα της πόλης και της γειτονιάς τους. Ο David Harvey, ο οποίος στηρίχθηκε και σχολίασε -μεταξύ άλλων- το έργο του Lefebvre ανέφερε χαρακτηριστικά ότι «το δικαίωμα στην πόλη αποτελεί ένα από τα πιο πολύτιμα και ταυτόχρονα παραμελημένα ανθρώπινα δικαιώματα»¹⁵ (2008, σ. 24).

Η κοινοτική κυριότητα μίας γειτονιάς ή μίας πόλης, συνεπώς, φαίνεται να αποτελεί για μία μερίδα θεωρητικών τόσο αναφαίρετο δικαίωμα των κατοίκων, όσο και αναπόσπαστο μέρος της εξέλιξης αλλά και προφύλαξης της ταυτότητάς του εκάστοτε τόπου. Όπως σκιαγραφείται από την μέχρι στιγμής ανάλυση του αστικού δημόσιου χώρου, η έννοια της κοινωνικής συνοχής και ενσωμάτωσης, οι οποίες περιγράφηκαν στην προηγούμενη ενότητα, είναι καθοριστικής σημασίας για την επιθυμητή ενεργή συμμετοχή των κατοίκων στις αποφάσεις και τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα σε αυτόν. Ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να συγκροτηθεί και να ενδυναμωθεί μία κοινότητα, ωστόσο, αποτελεί ένα ιδιαίτερα απαιτητικό κομμάτι αυτής της διαδικασίας. Ο Charles Landry στο βιβλίο του *The creative city: A toolkit for urban innovators* (2012, σ. 18) υποστήριξε ότι δυστυχώς οι πολιτικοί μηχανικοί βρίσκουν πιο εύκολο να σκέφτονται με όρους κτιριακής ανάπτυξης των περιοχών, παρά με όρους ανάπτυξης των κοινωνικών δεξιοτήτων των ατόμων που κατοικούν σε αυτές. Έγραψε, επιπλέον, ότι η δυναμική υποστήριξη μη κυβερνητικών οργανώσεων για την ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων και η εκχώρηση της εξουσίας σε αυτές, θα κατέληγε στην ανάδειξη των τοπικών χαρακτηριστικών και θα ενθάρρυνε τους ανθρώπους να έχουν λόγο στη διαχείριση της γειτονιάς τους (Landry, 2012, σ.18).

¹³ Η μετάφραση της φράσης «Eyes on the street».

¹⁴ Η μετάφραση του όρου «community ownership»

¹⁵ Το ακριβές απόσπασμα από το άρθρο είναι «The right to the city is far more than the individual liberty to access urban resources: it is a right to change ourselves by changing the city. It is, moreover, a common rather than an individual right since this transformation inevitably depends upon the exercise of a collective power to reshape the processes of urbanization. The freedom to make and remake our cities and ourselves is, I want to argue, one of the most precious yet most neglected of our human rights.» (Harvey, 2008, σ. 23-24).

Μία από τους πιο πολυσυζητημένες μεθόδους για την ενδυνάμωση της κοινότητας στη δημόσια αστική σφαίρα, είναι η έννοια της δημιουργικής ενεργοποίησης, γνωστή στα αγγλικά ως *creative placemaking*.

2.3.4 Δημιουργική ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου

Οι καλλιτέχνες μέσω του έργου τους συχνά θεωρούνται εν δυνάμει φορείς αλλαγής και προόδου στα κοινωνικά δρώμενα. Η εποχή που κυριαρχούσε η ιδεολογία του «l'art pour l'art»¹⁶ μπορεί να μην έχει περάσει ανεπιστρεπτί, φαίνεται όμως ότι υπάρχει μία έντονη τάση προς την πολιτιστική δημοκρατία, η οποία συζητήθηκε νωρίτερα (βλ. [ενότητα 2γ](#)) και προς ένα περισσότερο συμμετοχικό πολιτιστικό μοντέλο. Η έννοια της δημιουργικής ενεργοποίησης του δημόσιου χώρου (*creative placemaking*) είναι μία «μέθοδος» η οποία φαίνεται ότι συμβαδίζει με αυτή την τάση. Σύμφωνα με τον ορισμό των Ann Markusen και Anne Gadwa (2010, σ. 3): «Για τη δημιουργική ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου, συνεργάτες από τον ιδιωτικό, δημόσιο, μη κερδοσκοπικό και κοινοτικό τομέα στρατηγικά μορφοποιούν τον φυσικό και κοινωνικό χαρακτήρα μίας γειτονιάς, πόλης ή περιοχής, γύρω από τις τέχνες και τον πολιτισμό. Η δημιουργική ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου δίνει ζωή σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους, αναζωογονεί δομές και δρόμους, βελτιώνει την τοπική οικονομία και δημόσια ασφάλεια και φέρνει μαζί διαφορετικούς ανθρώπους για να γιορτάσουν, να εμπνεύσουν και να εμπνευστούν.»

Φαίνεται λοιπόν ότι τρεις είναι οι κύριοι άξονες αυτής της μεθόδου ενεργοποίησης του αστικού δημόσιου χώρου:

- i) στρατηγική διατομεακή συνεργασία
- ii) έμφαση στον τόπο
- iii) καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δράσεις στο επίκεντρο των δράσεων του.

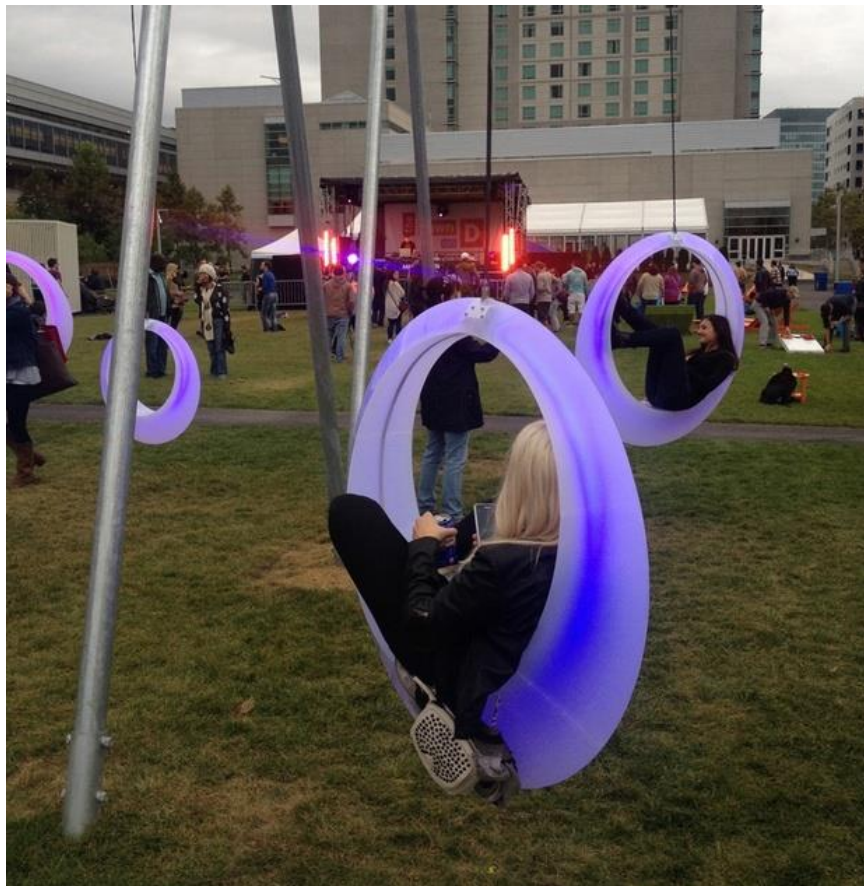
Για ποιο λόγο, ωστόσο, υπάρχει μία τόσο έντονη συζήτηση γύρω από τη δημιουργική ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου; Φαίνεται και από τον ορισμό της ότι τα πλεονεκτήματα μίας τέτοιας στρατηγικής είναι πολυδιάστατα, ωστόσο οι θεωρητικοί δίνουν έμφαση στην αίσθηση του ανήκειν, την κοινωνική ενσωμάτωση και την ανάπτυξη της κοινότητας ως τα σημαντικότερα από αυτά (Richardson, 2015, σ.20).

Η κύρια διαφοροποίηση της δημιουργικής ενεργοποίησης του χώρου από τη δημιουργική πόλη ή γειτονιά όπως αυτές ορίστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο, εντοπίζεται στην άμεση σύνδεση του τόπου με την πολιτιστική δραστηριότητα και στην έμφαση που δίνεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου αυτού, στη λεγόμενη

¹⁶ Στα ελληνικά, «Η τέχνη για την τέχνη»

ταυτότητα του ([βλ. ενότητα 3α](#)). Ένα από τα βασικά στοιχεία μιας επιτυχημένης δράσης δημιουργικής ενεργοποίησης θεωρείται, άλλωστε, η ουσιαστική επένδυση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αλλά και ανάγκες της περιοχής στην οποία πραγματοποιείται (Markusen και Gadwa σ. 37).

Ένα ενδεικτικό παράδειγμα δημιουργικής ενεργοποίησης του δημόσιου χώρου από την Αμερική, η οποία πρωτοστατεί στον τομέα εδώ και περίπου τέσσερις δεκαετίες, αποτελεί η παιδική χαρά για ενήλικες στη Βοστώνη με το όνομα «Lawn on D Street».

Εικόνα 1: Boston Adult Playground

Πηγή: www.citylab.com/design/2014/09/wait-your-turn-for-the-swings-at-bostons-adult-playground/380355

Η παιδική χαρά για ενήλικες, η οποία ξεκίνησε ως μία πειραματική δράση, διοργανώνει πλέον με μεγάλη απήχηση δραστηριότητες χορού, μουσικής, μαγειρικής και παιχνιδιού για την τοπική κοινότητα, περιγράφοντας τον χώρο ως ένα «παιθρικό χώρο εκδηλώσεων»¹⁷, φέρνοντας κοντά την κοινότητα και αυξάνοντας την αίσθηση του ανήκειν. Αντίστοιχες δράσεις, μικρότερης κλίμακας, έχουν πραγματοποιηθεί και στην Αθήνα, κάποιες από αυτές θα παρουσιαστούν στο επόμενο κεφάλαιο.

¹⁷ <https://signatureboston.com/lawn-on-d>

Επιστρέφοντας στη σημασία της δημιουργικής ενεργοποίησης του δημόσιου χώρου, κρίνεται ότι χρήζει ιδιαίτερης αναφοράς η «στρατηγική μορφοποίηση του δημόσιου χώρου γύρω από τις τέχνες και τον πολιτισμό». Κατά πόσο αυτή η στρατηγική, άρα εξ'ορισμού μη κοινοτική, απόφαση και δράση προσφέρει στους κατοίκους αυτό που πραγματικά επιθυμούν από τη γειτονιά και την πόλη τους και κατά πόσο είναι εφικτός ο τρίτος τύπος συνδημιουργίας, αυτός που θέτει τους κατοίκους ως υποκινητές της συμμετοχής στα αστικά κοινά (βλ. [ενότητα 2β](#)).

2.3.5 Η κριτική στη «δημιουργική πόλη» και ο εξευγενισμός

Κλείνοντας το κεφάλαιο του αστικού δημόσιου χώρου και αφού έχει γίνει μία σύντομη θεωρητική ανασκόπηση της κοινωνική του διάσταση, της κοινότητας που συγκροτείται και ενδυναμώνεται μέσα σε αυτόν και της άσκησης καλλιτεχνικής και πολιτιστικής δραστηριότητας, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μία σύντομη παρουσίαση κάποιων από τις βασικές κριτικές που ασκούνται στο πλαίσιο της «δημιουργικής ενεργοποίησης» του.

Η πιο συνηθισμένη κριτική που αρθρώνεται ενάντια στην πολιτιστική και καλλιτεχνική δραστηριότητα με σκοπό την ενεργοποίηση ενός δημόσιου χώρου αφορά, όπως προαναφέρθηκε, στη στρατηγική απόφαση των αρχών, του επιχειρηματικού ή του κατασκευαστικού τομέα, η οποία αποσκοπεί περισσότερο στην κερδοφορία παρά στην ουσιαστική ενδυνάμωση της κοινότητας μέσω επιθυμητών, από τους ίδιους, ενεργειών στην περιοχή τους. Η γνωστή έννοια του *εξευγενισμού* χρησιμοποιείται ευρέως από τους επικριτές ή τους σκεπτικιστές απέναντι σε δράσεις και πλάνα «αναβίωσης των δημόσιων χώρων» μέσω πολιτιστικών και καλλιτεχνικών εργαλείων.

Ο *εξευγενισμός*, συνηθέστερα, λογίζεται ως «η διαδικασία κατά την οποία άτομα υψηλότερης κοινωνικής θέσης μετακινούνται σε μία σχετικά υποβαθμισμένη περιοχή, βελτιώνουν τις υποδομές της και προκαλούν αύξηση στις τιμές της αγοράς, οδηγώντας αναπόφευκτα στην εκδίωξη των παλαιότερων κατοίκων, οι οποίοι ανήκουν σε χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα»¹⁸ (Zukin, 1989, σ.5). Με την έντονη στροφή προς τη δημιουργική πόλη και τη θεώρηση της «σχολής του Florida», σχολιάζεται αρκετά συχνά ότι οι δημιουργικές γειτονιές αποτελούν αποτέλεσμα τέτοιων τακτικών. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο άρθρο του Jamie Peck, *Struggling With the Creative Class* (2005, σ.749), τα κρατικά κονδύλια για την ενίσχυση της τέχνης, τα θεάματα σε δημόσιο χώρο και η ανάπλαση αστικών χώρων που έχουν ως στόχο την τόνωση του τουρισμού και τον εξευγενισμό,

¹⁸ Η αναφορά στα κοινωνικά στρώματα και τάξεις αναφέρεται στο επίπεδο της οικονομικής ευχέρειας των ατόμων αυτών.

διατρέχουν τον αυταπόδεικτο κίνδυνο μίας επίπλαστης τακτικής, η οποία μπορεί να καταρρεύσει ανά πάσα στιγμή. Επιπλέον, ο Peck αναφερόμενος στο έργο του Florida, αναφέρει ότι η προσπάθεια δημιουργίας «αυθεντικών» δημιουργικών γειτονιών μέσω αποφάσεων από «τα πάνω προς τα κάτω» αποτελεί μία τρομακτικά δύσκολη, αν όχι ανέφικτη διαδικασία (2005, σ. 750).

Είναι σαφές ότι η πρακτική του εξευγενισμού έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το δικαίωμα στην πόλη και τη συμμετοχική κουλτούρα τα οποία αναλύθηκαν σε προηγούμενα κεφάλαια, με αποτέλεσμα να υπάρχει καχυποψία και συχνά αρνητική προδιάθεση απέναντι σε δράσεις δημιουργικής και καλλιτεχνικής αναζωογόνησης υποβαθμισμένων ή μη περιοχών. Στο πολύ ενδιαφέρον του άρθρο *Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification*, ο David Ley πραγματεύεται τη μετατροπή ενός μέρους από υποβαθμισμένο «προϊόν» σε τέχνη και στη συνέχεια σε εμπορεύσιμο «προϊόν» (Ley, 2003, σ.2528). Βασιζόμενος κυρίως στο έργο του Bourdieu, ο Ley (2003, σ.2542) τονίζει τον διαχωρισμό και τη σύγκρουση που υπάρχει μεταξύ τέχνης και αγοράς της τέχνης, μεταξύ της δημιουργικής παραγωγής και της δημιουργικής οικονομίας, μεταξύ της δημιουργικής πόλης ως λύτρωση και της δημιουργικής πόλης ως οικονομικό εργαλείο.

Έχοντας πραγματοποιήσει μία ανασκόπηση της θεωρίας σχετικά με τη δημιουργική οικονομία, τη δημιουργική πόλη και γειτονιά, τη συμμετοχική κουλτούρα και το δημόσιο χώρο, κρίνεται απαραίτητο το θεωρητικό υπόβαθρο να ολοκληρωθεί με ένα ακόμη κεφάλαιο. Στο τελευταίο λοιπόν κεφάλαιο, θα γίνει μία σύντομη αναφορά στην παρούσα κατάσταση της Αθήνας, η οποία θα μας απασχολήσει όσον αφορά τη συμμετοχική και δημιουργική της αναζωογόνηση και μία συνοπτική αναδρομή στην ιστορία και τη σημασία της εξεταζόμενης περιοχής της Ελευθερούπολης.

2.4. Η περίπτωση της Αθήνας

2.4.1 Ο δημόσιος χώρος της πόλης

Ο δημόσιος χώρος της Αθήνας συχνά χαρακτηρίζεται ως βρώμικος, εγκαταλελειμμένος και αναξιοποίητος και η αλήθεια είναι ότι υπάρχουν αρκετά σημεία, κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά στο κέντρο της πόλης, τα οποία παρουσιάζουν μία τέτοια δυσμενή εικόνα. Χωρίς να υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες σχετικά με τον αστικό σχεδιασμό της Αθήνας, αξίζει να αναφερθούμε συνοπτικά στην τωρινή κατάσταση του δημόσιου χώρου της. Όπως αναφέρει ο γνωστός και ιδιαίτερα ενεργός καθηγητής Αρχιτεκτονικής Σταύρος Σταυρίδης (2008, σ. 580), λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, η αρχιτεκτονική όψη της Αθήνας *έπρεπε* να αλλάξει, προκειμένου να μπορέσει η ταυτότητά της να συμβαδίσει με τις υπόλοιπες «παγκόσμιες πόλεις». Με την υπογραφή του

εμβληματικού αρχιτέκτονα της αρχιτεκτονικής Santiago Calatrava στο Ολυμπιακό Στάδιο αλλά και μία μεγαλειώδη προσπάθεια αναζωογόνησης της Αθήνας με σημαντικά έργα όπως είναι η Αττική Οδός, αλλά και μικρότερης κλίμακας έργα, η πόλη επεδίωξε να μετατραπεί στην επιτομή του δυτικού πολιτισμού, συγκεράζοντας την παράδοση με το μοντέρνο, το τοπικό με το παγκόσμιο (Stavrides, 2008, σ. 580). Κατά πόσο αυτή η εικόνα, μίας παγκόσμιας πόλης, ωστόσο ανταποκρίνεται στη -σημερινή- πραγματικότητα της πρωτεύουσας;

Σε αντίθεση για παράδειγμα με την πόλη της Βαρκελώνης, όπως σχολιάζει και ο Σταυρίδης, η Αθήνα δεν κατάφερε να διατηρήσει την ταυτότητα που «χτίστηκε» λόγω Ολυμπιακών Αγώνων και απέτυχε να συντηρήσει ικανοποιητικά τις εγκαταστάσεις και τα έργα που φτιάχτηκαν λόγω αυτών. Πώς επηρεάστηκε η συμμετοχική κουλτούρα στο δημόσιο χώρο από τους επικείμενους και στη συνέχεια παρελθοντικούς Ολυμπιακούς Αγώνες; Ο Καβουλάκος στο άρθρο του *Δημόσιος Χώρος και Κινήματα της Πόλης: εύρος, περιεχόμενο και πρακτικές* (2015) εντοπίζει τέσσερις κύριες φάσεις ενεργοποίησης και δράσης των πολιτών στο δημόσιο χώρο της πόλης:

1. Το αρχικό/πρώιμο στάδιο το οποίο διαρκεί μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990
2. Τη φάση πριν το 2004 κατά την οποία κινήματα και ομάδες των πολιτών συγκροτήθηκαν ώστε να αντιμετωπίσουν τον περιορισμό των δημόσιων χώρων λόγω των επικείμενων Ολυμπιακών Αγώνων
3. Την περίοδο ανανέωσης και ενεργοποίησης περισσότερων πολιτών πριν το 2008
4. Την παρούσα φάση, η οποία ξεκίνησε περίπου με την είσοδο της χώρας στα μνημόνια κατά την οποία παρατηρούνται απόπειρες εμπορευματοποίησης των δημόσιων χώρων αλλά και μία πτωτική τάση στις κοινοτικές δράσεις.

Παρόλο που ο Καβουλάκος, λοιπόν, χαρακτηρίζει την περίοδο που διανύουμε όχι τόσο δυναμική όσον αφορά τα κινήματα των πολιτών στο δημόσιο χώρο, υπάρχει και μία διαφορετική όψη, η οποία αναγνωρίζει στην Αθήνα μία αυξανόμενη συμμετοχική κουλτούρα. Όπως ισχυρίζεται η Πετροπούλου (2010), ο Δεκέμβρης του 2008 μαζί με άλλα γεγονότα συνέβαλλαν στην αφύπνιση των πολιτών και στη διεκδίκηση εκ μέρους τους των δικαιωμάτων τους στην πόλη, με μία έμμεση αναφορά στο Lefebvre. Τα νέα κινήματα που δημιουργήθηκαν και ενδυναμώθηκαν μετά από τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008, υποστηρίζει η Πετροπούλου, είναι αυτόνομα, μαζικά και δημιουργικά, δρώντας πάνω από τις πολιτικές αντιπαραθέσεις και διεκδικώντας ριζικές αλλαγές στο δημόσιο χώρο και εν τέλει στην καθημερινότητα τους (2010, σ. 222).

Κατά τη γνώμη της γράφουσας, όποια και αν είναι τα κίνητρα -είτε πολιτικά, είτε κοινωνικά, είτε οικονομικά, είτε συνδυασμός όλων αυτών- φαίνεται ότι υπάρχει μία κινητοποίηση στο δημόσιο χώρο, με

στόχο τη δημιουργική του αναζωογόνηση και βελτίωση τα τελευταία χρόνια στην πόλη της Αθήνας. Οι πρωτοβουλίες αυτές δεν ανήκουν μόνο σε αυτόνομες ομάδες πολιτών αλλά και σε περισσότερο οργανωμένες δομές και σημαντικούς οργανισμούς, μερικά παραδείγματα των οποίων θα αναφερθούν στη συνέχεια.

2.4.2 Σχετικές δράσεις στο δημόσιο χώρο της Αθήνας

Είναι ιδιαίτερος σημαντικό να τονιστεί ότι αυτή η ενότητα δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση απόπειρα χαρτογράφησης δράσεων στο δημόσιο χώρο της πόλης, αλλά μία ενδεικτική αναφορά σε πέντε αξιόλογες και δημοφιλείς πρωτοβουλίες στο συγκεκριμένο πλαίσιο με επιλεγμένα παραδείγματα.

Atenistas

Έχοντας πραγματοποιήσει περισσότερες από 140 δράσεις τα τελευταία επτά χρόνια στην πόλη της Αθήνας, οι *Atenistas* αποτελούν μάλλον τη μεγαλύτερη και πιο δημοφιλή κίνηση πολιτών με δράσεις στο δημόσιο χώρο. Περιγράφοντας την ομάδα τους ως «μία ανοιχτή κοινότητα πολιτών της Αθήνας που αγαπάνε την πόλη τους και θεωρούν ότι η Αθήνα όχι μόνο δεν είναι μια «τελειωμένη ιστορία» αλλά ένα πεδίο ευρηματικών και αποτελεσματικών δράσεων που θα μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε τις δυνατότητες βελτίωσης και ανάδειξης της», οι *Atenistas* έχουν ένα διευρυμένο κοινό αλλά και επικριτές των δράσεων τους. Οι παρεμβάσεις τους στο δημόσιο χώρο έχουν περισσότερο χαρακτήρα συμβολικό και μέσω δημιουργικών προτάσεων, επιδιώκουν να αναδείξουν και να αναβαθμίσουν αισθητικά την πόλη.

Εικόνα 3. Φωτογραφίες από τη δράση «11 ώρες φροντίδας για ένα παραμελημένο στενό στο Σύνταγμα»

Urban dig project

Το *Dourgouti Island Hotel* το οποία αναπτύχθηκε από την ΑΜΚΕ «Όχι παίζουμε» στο πλαίσιο της δράσης τους UrbanDig project, συνδυάζει το θέατρο με τη συμμετοχική χαρτογράφηση της γειτονιάς του Δουργουτίου. Χρησιμοποιώντας την -σχεδόν άγνωστη- γειτονιά Δουργούτι ως καμβά και ως πηγή έμπνευσης, η ομάδα «Όχι παίζουμε» ολοκλήρωσε τις κοινοτικές δράσεις στην περιοχή, που διήρκησαν ένα χρόνο, με μία θεατρική παράσταση η οποία προέκυψε από όλο το υλικό που παρήχθη.

Για περισσότερο από ένα χρόνο, η ομάδα του Dourgouti Island Hotel, «έσκαψε» κάτω από το ορατό αστικό μωσαϊκό προκειμένου να αναδείξει τις ανείπωτες ιστορίες αυτής της γειτονιάς και των ανθρώπων της, δημιουργώντας και νέα μεθοδολογικά εργαλεία. Μαρτυρίες προφορικής ιστορίας, χαρτογράφηση με βάση τις αισθήσεις των κατοίκων, καλλιτεχνικά εργαστήρια, συναντήσεις γειτονιάς και πολλά ακόμα συνέθεσαν αυτή τη δράση η οποία επεδίωξε να ενεργοποιήσει το δημόσιο χώρο της γειτονιάς, τοποθετώντας τους κατοίκους στο επίκεντρο.

Alternative tours of Athens

Ξεκινώντας ως μία ομάδα που πραγματοποιεί εναλλακτικές περιηγήσεις και ξεναγήσεις στην Αθήνα, με άξονες την τέχνη και την αρχιτεκτονική, η ΑΤΑ (Alternative Tours of Athens) έχει επεκτείνει τις δράσεις της στην πόλη. Το καλοκαίρι, η ομάδα κοινοποίησε και προσκάλεσε τους κατοίκους της Αθήνας σε μία δράση συμμετοχικού σχεδιασμού στο οικόπεδο που βρίσκεται στη συμβολή των δρόμων Βερανζέρου, Μενάνδρου και Ξούθου στην Ομόνοια. Προσκαλώντας τους κατοίκους της γειτονιάς σε μία δράση οραματισμού σχετικά με το εγκαταλελειμμένο οικόπεδο, η ομάδα ΑΤΑ χρησιμοποίησε εργαλεία συλλογικής δημιουργικότητας και οραματισμού σε συνεργασία με τον Γιώργο Σαχίνη από το UrbanDig project. Τον περασμένο Ιούλιο, λοιπόν, η ομάδα ΑΤΑ προσκάλεσε τους περαστικούς από το σημείο, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν πρόσφυγες και παιδιά, σε ένα «παιχνίδι» θεατρικού αυτοσχεδιασμού, κατά το οποίο οι συμμετέχοντες αναπαριστούσαν μία καθημερινή σκηνή στο οικόπεδο ανάλογα με την χρήση που είχε προταθεί. Το οικόπεδο «μετατράπηκε» για λίγο λοιπόν σε γήπεδο μπάσκετ, δημόσιες τουαλέτες και παιδική χαρά.

Place identity

Ως τέταρτο παράδειγμα, θα αναφερθεί μία δράση συμμετοχικού σχεδιασμού στο κέντρο της Αθήνας, η οποία πραγματοποιήθηκε από τη ΜΚΟ Place Identity, την εταιρεία design TheSwitch και την πλατφόρμα συνΑθηνά

του δήμου Αθηναίων και ονομάστηκε ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ¹⁹. Η MKO Place Identity παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω της κατεύθυνσης της προς την ανάκτηση του δημόσιου χώρου από τους κατοίκους της πόλης και στην αστική αναγέννηση μέσω συμμετοχικών μεθόδων και εργαλείων.

Επιστρέφοντας στο ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ, πρόκειται για μία πρωτοβουλία έρευνας και δράσης στην περιοχή της πλατείας Βαρβακείου στο κέντρο της Αθήνας, κατά την οποία κάτοικοι της Αθήνας κλήθηκαν να συμμετάσχουν σε εργαστήρια συμμετοχικού σχεδιασμού και να προτείνουν λύσεις για το μέλλον της πλατείας. Τα αποτελέσματα της έρευνας δόθηκαν στις αρμόδιες αρχές του δήμου και από όλη τη διαδικασία προέκυψε ένα εγχειρίδιο²⁰ για την εφαρμογή αντίστοιχων συμμετοχικών διαδικασιών σε πρωτοβουλίες αστικής αναγέννησης.

Neon

Ο πολιτιστικός οργανισμός NEON πέραν της ευρείας και αξιόλογης γκάμας καλλιτεχνικών δράσεων και πρωτοβουλιών που αναλαμβάνει, έχει υλοποιήσει και δύο κοινοτικά προγράμματα, ένα στην Κυψέλη και το δεύτερο στο Αιγάλεω. Σκοπός των κοινοτικών αυτών εγχειρημάτων είναι να εφαρμόσουν καλλιτεχνικά προγράμματα σε γειτονιές της Αθήνας, τα οποία να βασίζονται στην τοπική δημιουργικότητα και τη συμμετοχή ανεξάρτητων πολιτών και καλλιτεχνών. Όπως περιγράφεται και στην επίσημη ιστοσελίδα του οργανισμού και αφορά στο πρώτο πρότζεκτ στην περιοχή της Κυψέλης «Μέσα από αυτό το Community Project, ο NEON προσδοκεί να δημιουργήσει στο Στέλλα μια όαση και πηγή έμπνευσης για την τοπική κοινότητα και πως θα ξεκινήσει μια διαδικασία επαναλειτουργίας του θερινού αυτού κινηματογράφου»²¹. Πριν τις τελικές δράσεις του μονοετούς πρότζεκτ, προηγήθηκε μία λεπτομερής χαρτογράφηση της γειτονιάς από τον αρχιτέκτονα Λουκά

¹⁹ Το ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ υλοποιείται μέσα από τη διατομεακή σύμπραξη της MKO Place Identity, της εταιρίας design theSwitch και της πλατφόρμας συνΑθηνά του Δήμου Αθηναίων, αποτελώντας την ελληνική συμμετοχή στο διεθνές δίκτυο "Actors of Urban Change". Το συγκεκριμένο δίκτυο παρέχει τεχνογνωσία για συμμετοχικές δράσεις αστικής αναγέννησης σε δέκα διαφορετικές πόλεις της Ευρώπης και υποστηρίζεται από το ίδρυμα Robert Bosch και τον οργανισμό MitOst.

Τα εργαστήρια πολιτών που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια του έργου ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ εντάσσονται στις δράσεις της Πλατφόρμας Πολιτικής Καινοτομίας που αναπτύσσουν οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί Culture Polis, Place Identity και SciFy. Το έργο συγχρηματοδοτείται στο πλαίσιο του Προγράμματος «Είμαστε όλοι Πολίτες» το οποίο είναι μέρος του συνολικού Χρηματοδοτικού Μηχανισμού του ΕΟΧ για την Ελλάδα. Διαχειριστής Επιχορήγησης του Προγράμματος είναι το Ίδρυμα Μποδοσάκη και στόχος του, η ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών στη χώρα μας, η ενίσχυση της κοινωνικής δικαιοσύνης, της δημοκρατίας και της βιώσιμης ανάπτυξης.

²⁰ Το εγχειρίδιο μπορεί να βρεθεί εδώ placeidentity.gr/category/activities/pedio-agora/

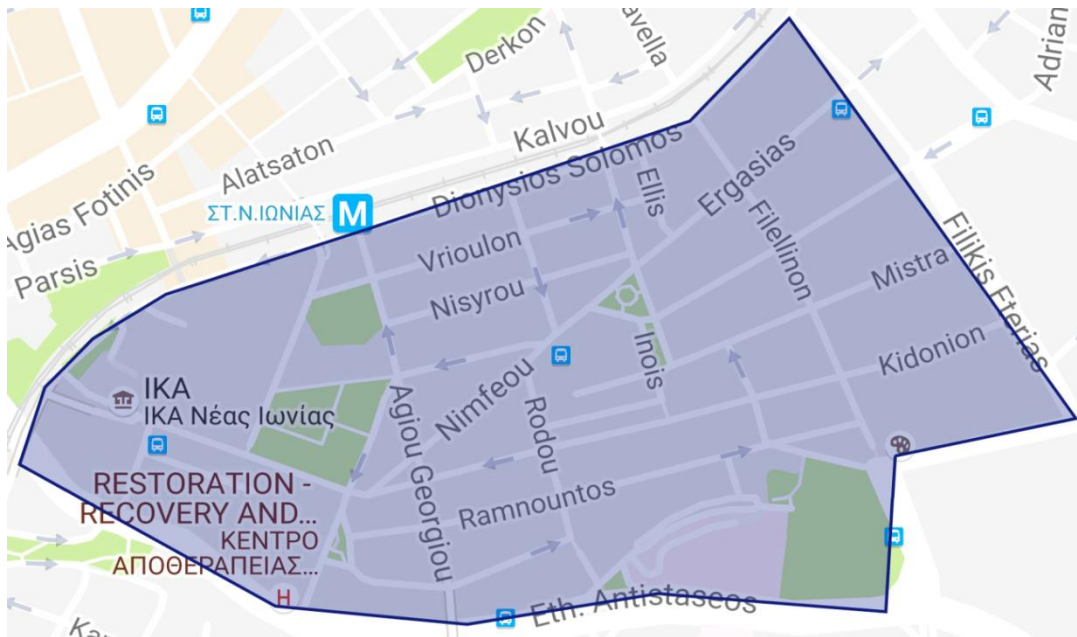
²¹ <http://neon.org.gr/gr/exhibition/community-project-kypseli-gr/>

Μπαρτατίλα²² με σκοπό τη συλλογή του υλικού-καμβά για μελλοντικές δημιουργίες της εμπλεκόμενης κοινότητας.

2.4.3 Η Ελευθερούπολη

Λαμβάνοντας υπόψιν υπάρχουσες πρωτοβουλίες στον αστικό δημόσιο χώρο, όπως οι προαναφερθείσες, αλλά και περισσότερες μικρότερης κλίμακας, το ενδιαφέρον αυτής της ερευνητικής εργασίας στράφηκε προς μία γειτονιά της Νέας Ιωνίας, με έντονο βιομηχανικό και ιστορικό ενδιαφέρον, η οποία παρουσιάζει σημάδια εγκατάλειψης κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

Η Ελευθερούπολη βρίσκεται στη Νέα Ιωνία πλησίον του σταθμού ΗΣΑΠ ενώ αποτελεί μία από τις ιστορικότερες συνοικίες της. Σύμφωνα και με την Τεχνική Υπηρεσία του Δήμου Νέας Ιωνίας, τα όρια της δεν ορίζονται επίσημα -όπως και στις περισσότερες συνοικίες της περιοχής- αλλά «εμπειρικά» η περιοχή βρίσκεται στο πολύγωνο που σχηματίζεται μεταξύ των οδών Διονυσίου Σολωμού, Αλέκου Παναγούλη και Εθνικής Αντιστάσεως.

²² <http://www.syndesmoi.com/>

Η Νέα Ιωνία -γνωστή παλαιότερα ως Ποδαράδες- ιδρύθηκε το 1923 με την έλευση 600 οικογενειών προσφύγων από τη Σπάρτη της Μικράς Ασίας, το οποίο αποτελούσε σημαντικό ταπητουργικό κέντρο σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως περιγράφει η Βογιατζόγλου (2007, σ.9).. Η Νέα Ιωνία άρχισε να αναπτύσσεται βιομηχανικά λόγω της εμπειρίας και της τεχνογνωσίας των Μικρασιατών κατοίκων της και οι δύο κύριες βιομηχανικές ζώνες ήταν αυτές του Περισσού και της Ελευθερούπολης, με την ανάπτυξη της τελευταίας να οφείλεται αποκλειστικά στους κατοίκους της και στην τεχνογνωσία που αυτοί έφεραν.

Παράλληλα με την ανάπτυξη της βιομηχανικής ζώνης της Ελευθερούπολης, αναπτύχθηκε και ο οικισμός με λίγα από τα χαρακτηριστικά προσφυγικά σπίτια να διασώζονται έως και σήμερα.

Η παραγωγική ευημερία κράτησε περίπου δύο δεκαετίες, με τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο να αδρανοποιεί εμπορικά την περιοχή (Βογιατζόγλου, 2007, σ.28). Μετά τον πόλεμο, και αφού ήδη είχε ανθίσει ο κλάδος της κλωστουφαντουργίας στην περιοχή, αναπτύχθηκε σημαντικά και η μεταξουργία αλλά και η βαμβακουργία, ενώ η αυξανόμενη εσωτερική μετανάστευση άρχισε να αλλοιώνει τον -έως τότε- αμιγή προσφυγικό χαρακτήρα της Ελευθερούπολης. Έως το 1960, η κρίση στο δευτερογενή τομέα της παραγωγής έπληξε την πλειονότητα των παραγωγικών μονάδων της περιοχής, ενώ από το 1980 έως και σήμερα, η Νέα Ιωνία ελάχιστα θυμίζει την εικόνα προηγούμενων δεκαετιών, με τον τριτογενή τομέα του εμπορίου πλέον να κυριαρχεί σε αυτήν (Βογιατζόγλου, 2007, σ.29).

Κάποιες από τις σημαντικότερες βιομηχανικές μονάδες της Ελευθερούπολης ήταν:

- Το εργοστάσιο «Τρία Άλφα» που παρήγαγε κασμίρια υψηλής ποιότητας
- Το εργοστάσιο «Αθηνά» που παρήγαγε υφάσματα καμπότ και το 1991 αγοράστηκε από τον επιχειρηματία Ιωάννη Σακαλίδη
- Η «Ιωνική Υφαντουργία», η οποία έχει ακόμα μία περιορισμένη παραγωγική δράση
- Το εργοστάσιο υφαντουργίας «Μουταλάσκη» το οποίο είχε ιδρυθεί από τις μικρασιάτικες οικογένειες των:

Τσαλίκου και Σινιοσόγλου από τη Μουταλάσκη της Καππαδοκίας και το οποίο σχεδόν κατεδαφίστηκε, στεγάζοντας την Ολυμπιακή επιτροπή «Αθήνα 2004», η οποία διοργάνωσε τους Ολυμπιακούς αγώνες. Σήμερα χρησιμοποιείται ως έδρα γραφείων και μία μεγάλης τράπεζας της χώρας.

Σήμερα, η γειτονιά στεγάζει τις λίγες, εναπομείνασες βιοτεχνίες και πρατήρια που δραστηριοποιούνται κυρίως στους τομείς της ταπητουργίας, της κλωστουφαντουργίας και της παραγωγής ενδυμάτων και αρκετά συνεργεία αυτοκινήτων. Πολλά από τα προσφυγικά σπίτια έχουν κατεδαφιστεί ενώ στην περιοχή εδώ και δύο περίπου δεκαετίες διαμένουν και άτομα από ανατολικές χώρες. Με μία ήσυχη και σχεδόν ανενεργή αστική εικόνα, στην περιοχή δεν υπάρχει κάποιος πολιτιστικός φορέας (πέραν του Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού) ή χώρος αναψυχής, ενώ διατηρείται ακόμα –αν και με σοβαρά οικονομικά προβλήματα- το ίδρυμα για παιδιά άπορων οικογενειών, Πηνελόπειο.

Η σημαντική ιστορία αλλά και η εντελώς διαφορετική σημερινή εικόνα της Ελευθερούπολης έδωσε το έναυσμα για μία έρευνα που αφορά στο δημόσιο χώρο της και την εμπειρία, τα συναισθήματα και τις σκέψεις που αυτός γεννά σε κατοίκους, φορείς, επαγγελματίες της ευρύτερης περιοχής της Νέας Ιωνίας. Πριν προχωρήσουμε στη μεθοδολογική περιγραφή, κρίνεται σημαντικό να δοθεί μία τωρινή εικόνα²³ από την περιοχή.

²³ Φωτογραφίες της περιοχής από προσωπική συλλογή.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα ερευνητική εργασία αφορά στη γειτονιά της Ελευθερούπολης και στη δυνητική ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου της μέσω μίας πολιτιστικής δράσης. Προκειμένου να σχηματοποιηθεί η προτεινόμενη δράση, διενεργήθηκαν συνεντεύξεις έξι κατοίκων, επαγγελματιών και φορέων της ευρύτερης περιοχής της Νέας Ιωνίας, οι οποίες επικεντρώθηκαν στην εμπειρία και τα συναισθήματα που γεννά σήμερα ο δημόσιος χώρος του πάλαι ποτέ προσφυγικού οικισμού της Ελευθερούπολης.

Λόγω της εστίασης στο δημόσιο χώρο, οι συνεντευξιαζόμενοι κλήθηκαν πριν από τη συνέντευξη να πραγματοποιήσουν μία σύντομη βόλτα στη γειτονιά και να τη χαρτογραφήσουν αδρά με βάση τις αισθήσεις τους, απαντώντας σε ένα σύνολο ερωτήσεων. Η ανάλυση των συνεντεύξεων συνδυάστηκε με τα αποτελέσματα της αισθητηριακής χαρτογράφησης μιας ομάδας μαθητών και καθηγητών του 5ου λυκείου της Νέας Ιωνίας αλλά και με την προσωπική σκοπιά της ερευνήτριας, ως κατοίκου της περιοχής και ως εν δυνάμει επαγγελματία στον τομέα της πολιτιστικής διαχείρισης.

Το βασικό ερευνητικό ερώτημα της παρούσας έρευνας διαμορφώθηκε ως εξής:

«Πώς βιώνει και πως οραματίζεται το δημόσιο χώρο της ιστορικής γειτονιάς της Ελευθερούπολης μία ομάδα κατοίκων της Νέας Ιωνίας;»

Τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η αισθητηριακή χαρτογράφηση και κυριότερα η ημι-δομημένη συνέντευξη, τα οποία θα περιγραφούν αναλυτικότερα στη συνέχεια. Πριν από την ανάλυση των μεθοδολογικών εργαλείων, χρήζει αναφοράς η διαδικασία επιλογής του δείγματος της έρευνας.

3.1. Το δείγμα της έρευνας

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στο να προτείνει μία δράση ενεργοποίησης της γειτονιάς, του ιστορικού αυτού οικισμού που φαίνεται να παρουσιάζει μία εικόνα πολιτιστικής αδράνειας, αναγνωρίζοντας και υιοθετώντας τις αξίες και τις έννοιες της συμμετοχικής κουλτούρας, της συνδημιουργίας και των αστικών κοινών όπως περιγράφηκαν στην ενότητα [2.2](#).

Εξ' αυτού ορμώμενη και λόγω του ότι η αντιπροσωπευτικότητα δεν ήταν ζητούμενο σε αυτή την αρχική -για το ερευνώμενο θέμα- μελέτη, αλλά η ανάδειξη της πολύπλευρης εμπειρίας που μπορεί να προκαλέσει ο δημόσιος χώρος, η δειγματοληψία που ακολουθήθηκε ήταν μη πιθανοτική και συγκεκριμένα σκόπιμη, επιδιώκοντας να

συμπεριλάβει στο -μικρό- δείγμα της, άτομα διαφορετικών ηλικιών, υποβάθρων και «θέσεων» στο κοινωνικό γίγνεσθαι της Νέας Ιωνίας.

Στοχεύοντας στην ανάδειξη της πολυδιάστατης εμπειρίας, των σκέψεων και των ιδεών για το δημόσιο χώρο της Ελευθερούπολης, το τελικό δείγμα διαμορφώθηκε ως εξής:

- Ένα υψηλά ιστάμενο πρόσωπο ενός πολιτιστικού φορέα της περιοχής κοντά στην ηλικία των 60, ο οποίος διαβιεί στην περιοχή από τότε που γεννήθηκε, εφεξής αποκαλούμενο Α.
- Έναν κάτοικο της περιοχής, ετών 27, εφεξής αποκαλούμενο Β.
- Έναν κάτοικο της Νέας Ιωνίας, ετών 27, εφεξής αποκαλούμενο Γ.
- Μία κάτοικο Περισσού με οικογενειακές και επαγγελματικές εμπειρίες στη βιομηχανική ζώνη της Ελευθερούπολης, κοντά στην ηλικία των 40, και εμπλοκή σε πολιτιστική ομάδα της Νέας Ιωνίας, εφεξής αποκαλούμενη Δ.
- Μία κάτοικο Νέας Ιωνίας, κοντά στην ηλικία των 65, αρχαιολόγο με ερευνητική δράση και ενδιαφέρον για τη βιομηχανική περιοχή της Ελευθερούπολης, εφεξής αποκαλούμενη Ε.
- Έναν κάτοικο της περιοχής, κοντά στην ηλικία των 60, εφεξής αποκαλούμενο ΣΤ.

Στο δείγμα της έρευνας, μπορούν να συμπεριληφθούν και τα επτά άτομα από το 5ο ενιαίο λύκειο Ν.Ιωνίας, πέντε μαθητές και δύο καθηγητές, οι οποίοι πραγματοποίησαν μόνο το πρώτο κομμάτι της έρευνας, λόγω έλλειψης χρόνου και έγκαιρου προγραμματισμού. Το μεθοδολογικό εργαλείο της αισθητηριακής χαρτογράφησης θα περιγραφεί στην επόμενη υποενότητα.

3.2. Αισθητηριακή χαρτογράφηση

«Ο δρόμος είναι τεχνητός αλλά ποτέ κανείς δεν τον ονόμασε έργο τέχνης. Ωστόσο, μου προξένησε κάτι που η τέχνη ποτέ δεν είχε κάνει».

(Wagstaff)²⁴

Η αισθητηριακή χαρτογράφηση, όπως διενεργήθηκε στην παρούσα έρευνα και με από παράδειγμα την πολύ πετυχημένη δράση του *Dourgouti Island Hotel* ([βλέπε ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι](#)), ενέπλεξε μόνο μία μικρή ομάδα κατοίκων και φορέων της περιοχής. Η παρούσα χαρτογράφηση με βάση τις αισθήσεις των κατοίκων

²⁴ Από (Λάζου, Νικολαΐδου, Ραχιώτη, 2013)

διαφοροποιείται από την ακριβή μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στο *Dourgouti Island Hotel* στο ότι εμπλέκει μόνο μία μικρή ομάδα κατοίκων και ότι δεν θα εισχωρήσει στη θετική και αρνητική αξιολόγηση από αυτούς για τα σημεία της γειτονιάς.

Στην ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα διπλωματική εργασία *Η διαχρονική επιθυμία της περιπλάνησης _ αποτυπώνοντας τα βήματα του flâneur* (Λάζου, Νικολαΐδου και Ραχιώτη, 2013), οι γράφουσες αναλύουν διεξοδικά το ζήτημα της περιπλάνησης ως τέχνη, ως μέσο εξερεύνησης και ως αισθητική εμπειρία. Από τον πλάνητα (flâneur) του Baudelaire, τις επισκέψεις των Ντανταϊστών έως το αντι-περπάτημα των Σουρεαλιστών και την περιπλάνηση των Λεττριστών, το περπάτημα φαίνεται να αποτελεί μία διαδικασία άτυπης εξερεύνησης του αστικού τοπίου αλλά και του ίδιου μας του εαυτού, με μία ψυχαναλυτική χροιά κατά τον Lacan (Λάζου, Νικολαΐδου και Ραχιώτη, 2013, σ. 22). Η περιπλάνηση λοιπόν αποτελεί εργαλείο ανάγνωσης της πόλης και η επεξεργασία των όσων προκύπτουν από αυτήν ορίζεται ως *ψυχογεωγραφία*, όρος που αναφέρθηκε και νωρίτερα στο κεφάλαιο του θεωρητικού υποβάθρου. Η μελέτη της επιρροής που ασκεί το αστικό περιβάλλον στα συναισθήματα και στη συμπεριφορά των ατόμων, ο κλάδος της ψυχογεωγραφίας εν συντομία, αποτελεί το βασικό πλαίσιο της αισθητηριακής χαρτογράφησης που χρησιμοποιήθηκε και στην παρούσα έρευνα.

«Maps are more than pieces of paper. They are stories, conversations, lives and songs lived out in a place and are inseparable from the political and cultural contexts in which they are used.»

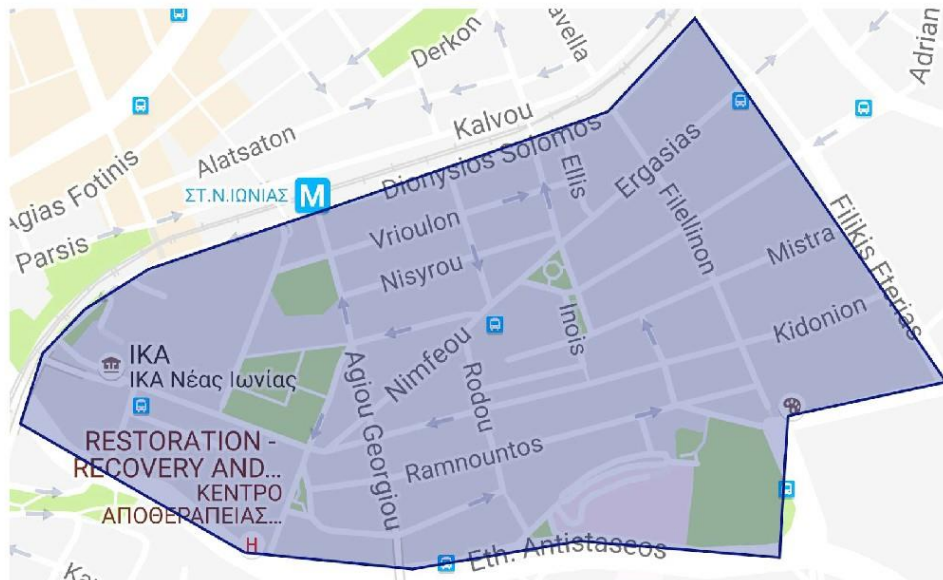
(Rambaldi, 2005)

Στο ιδιαίτερα ενδιαφέρον τους βιβλίο *Thinking about maps. Rethinking maps: New frontiers in cartographic theory* (2011), ο Rob Kitchin, ο Martin Dodge και ο Chris Perkins κάνουν μία σύντομη επισκόπηση των χαρτών και της σημασίας του ανά τις δεκαετίες του 20ου αιώνα. Η πιο ενδιαφέρουσα παράμετρος που τίθεται από τον ακαδημαϊκό καθηγητή Γεωγραφίας, ωστόσο, είναι η διάσταση της χαρτογράφησης ως μίας δυναμικής και ενσαρκωμένης διαδικασίας που μπορεί να ειπωθεί ως μία έκφραση κουλτούρας (Kitchin, Dodge και Perkins, 2011, σ. 17).

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, η επονομαζόμενη αισθητηριακή χαρτογράφηση εστίασε στα συναισθήματα και στην αλληλεπίδραση με τις αισθήσεις των συμμετεχόντων όταν αυτοί περιπλανιούνται στην περιοχή της Ελευθερούπολης. Ως εκ τούτου, πριν από κάθε συνάντηση δόθηκε στους συνεντευξιζόμενους η εξής πρόσκληση:

Περπατώντας στην Ελευθερούπολη

Ποια είναι η Ελευθερούπολη; Πως νιώθει κανείς όταν περπατά σε αυτή;

Ερωτήσεις περιπλάνησης

Επειδή πρόκειται για μία περιπλάνηση, μία ελεύθερη βόλτα στη γειτονιά, οι παρακάτω ερωτήσεις είναι ενδεικτικές. Είστε ελεύθεροι να ακολουθήσετε τη δική σας διαδρομή στη γειτονιά και να απαντήσετε σε όσες ερωτήσεις θέλετε, με τον τρόπο που επιθυμείτε.

Καλή σας βόλτα!

1. Κατά τη περιπλάνησή σας, ποιες εικόνες παρατηρείτε ότι επικρατούν στη γειτονιά;
2. Ομοίως, τι ήχους/μυρωδιές παρατηρείτε;
3. Ποια πιστεύετε ότι είναι τα πιο όμορφα και πιο άσχημα σημεία της γειτονιάς;
4. Ποια πιστεύετε ότι είναι τα πιο ιδιαίτερα σημεία της;
5. Τι συναισθήματα και σκέψεις σας προκαλεί η περιπλάνηση και η παρατήρηση της περιοχής;
6. Πως θα περιγράφατε τη γειτονιά, ύστερα από την περιπλάνησή σας σε αυτή;

Η συγκεκριμένη μελέτη διερευνά την εμπειρία, τις σκέψεις και τα συναισθήματα που προκαλεί ο δημόσιος χώρος της Ελευθερούπολης σε κατοίκους, φορείς και επαγγελματίες της γειτονιάς αλλά και της ευρύτερης περιοχής της Νέας Ιωνίας με αλώτερο στόχο την πρόταση μίας δράσης ενεργοποίησης της γειτονιάς.

Από τους έξι συνεντευξιαζόμενους, οι τρεις πραγματοποίησαν την περιπλάνηση στην περιοχή ενώ οι υπόλοιποι, όντας αρκετά εξοικειωμένοι με αυτήν, απάντησαν στις ερωτήσεις της χαρτογράφησης κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Προσεγγίζοντας το 5ο λύκειο Νέας Ιωνίας, το οποίο βρίσκεται στα νοητά σύνορα μεταξύ της Ελευθερούπολης και της περιοχής της Καλογρέζας, συγκεντρώθηκαν επτά επιπλέον συμπληρωμένοι «χάρτες» της γειτονιάς από μαθητές και καθηγητές.

3.3. Συνέντευξη

Λόγω της ποιοτικής φύσης της έρευνας και της επιθυμίας να αναδυθούν οι προσωπικές εμπειρίες, ιδέες και σκέψεις που προκαλούνται από το δημόσιο χώρο του πρώην βιομηχανικού οικισμού, η μέθοδος συλλογής δεδομένων που κρίθηκε ως καταλληλότερη είναι η χρήση ημι-δομημένων συνεντεύξεων εις βάθος.

Η ανοικτή φύση της συνέντευξης ως μεθόδου κοινωνικής έρευνας σε αντίθεση, ενδεικτικά, με τα ερωτηματολόγια τα οποία είναι προκαθορισμένα και μη ευέλικτα δίνουν τη δυνατότητα στον ερευνητή να παρατηρήσει τον τρόπο με τον οποίο οι συνεντευξιαζόμενοι ξεδιπλώνουν τις σκέψεις και το συλλογισμό τους, μέσω μίας «σκόπιμης συζήτησης» (Burgess, 2002, σ. 102). Ακολουθώντας τη μέθοδο της ημι-δομημένης συνέντευξης, κατά την οποία, ο ερευνητής κατευθύνει μεν τον ερωτώμενο σε βασικά θέματα αλλά του δίνει τον χώρο και τον χρόνο να αναπτύξει τις σκέψεις του και τις απόψεις του, κρίνεται ότι επιτυγχάνεται πλουσιότερη συλλογή δεδομένων και πληροφοριών που αφορούν στις προσωπικές στάσεις και εμπειρίες επί του εξεταζόμενου θέματος (Ιωσηφίδης, 2008, σ. 36).

Σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη (2003, σ.37) η μέθοδος της συνέντευξης, εν γένει, ενδείκνυται όταν:

1. «Η έρευνα εστιάζεται στο υποκειμενικό νόημα μιας κοινωνικής κατάστασης ή φαινομένου.
2. Η έρευνα εστιάζεται στην διερεύνηση προσωπικών ή κοινωνικών εμπειριών, στάσεων, αντιλήψεων, ιδεών και συμπεριφορών.
3. Η έρευνα εστιάζεται στη διερεύνηση προσωπικών αντιλήψεων σε σχέση με κοινωνικές διαδικασίες.»

Η χρήση της συνέντευξης, ως εκ τούτου, αποτελεί μία ιδιαίτερα γόνιμη ερευνητική διαδικασία όταν ο ερευνητής επιθυμεί να μελετήσει ένα πολυδιάστατο φαινόμενο ή κοινωνική εμπειρία. Στην παρούσα περίπτωση η αλληλεπίδραση με το δημόσιο χώρο και η συναισθηματική σχέση μεταξύ αυτού και των συμμετεχόντων κρίνεται ως μία τέτοια πολύπτυχη εμπειρία. Επιπροσθέτως, ένα σημαντικό πλεονέκτημα της συγκεκριμένης μεθόδου είναι το γεγονός ότι λόγω της ευελιξίας της μπορεί να τροποποιήσει και να εμπλουτίσει το ερευνητικό πλαίσιο, διερευνώντας επιπλέον ζητήματα που θέτουν οι συνεντευξιαζόμενοι εκούσια ή ακούσια (Ιωσηφίδης, 2003, σ. 36). Ο Ιωσηφίδης επίσης (2003, σ.36) τονίζει ότι «η ημι-δομημένη συνέντευξη χαρακτηρίζεται από

ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων, αλλά παρουσιάζει πολύ περισσότερη ευελιξία ως προς τη σειρά των ερωτήσεων, ως προς την τροποποίηση του περιεχομένου των ερωτήσεων ανάλογα με τον ερωτώμενο και ως προς την προσθαφαίρεση ερωτήσεων και θεμάτων για συζήτηση».

Πέραν των πλεονεκτημάτων της επιλογής της ημι-δομημένης συνέντευξης και της συμβατότητας με τους στόχους της παρούσας έρευνας, ωστόσο, η συγκεκριμένη επιλογή φέρει και κάποια μειονεκτήματα. Η αδυναμία γενίκευσης των αποτελεσμάτων της ανάλυσης καθώς και ο κίνδυνος μειωμένης αξιοπιστίας λόγω της προσωπικής κρίσης του ερευνητή κρίνονται ίσως ως τα πιο σημαντικά από αυτά τα μειονεκτήματα (Ιωσηφίδης, 2003, σ. 36). Η ευελιξία της ημι-δομημένης συνέντευξης αποτελεί κατά κάποιο τρόπο ταυτόχρονα και πλεονέκτημα αλλά και μειονέκτημα της, καθώς η ανοικτή της φύση μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να παρεκκλίνει η συζήτηση των αρχικών στόχων, συλλέγοντας δεδομένα που δεν είναι ερευνητικά σχετικά με το εξεταζόμενο ζήτημα. Τέλος, για την αποτελεσματική διεξαγωγή της έρευνας μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων, απαιτείται τόσο αρκετός χρόνος για την προετοιμασία, τη διεξαγωγή αλλά και την ανάλυσή της (συμπεριλαμβανομένων των απομαγνητοφωνήσεων), όσο και ανεπτυγμένα επικοινωνιακά προσόντα ή σχετική εμπειρία εκ μέρους του ερευνητή.

Οι συγκεκριμένες αδυναμίες και περιορισμοί της επιλεγμένης μεθόδου λαμβάνονται υπόψιν αφενός κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων και αφετέρου κατά την πρόταση της δράσης ενεργοποίησης της Ελευθερούπολης.

3.3.1 Διαδικασία συνέντευξης

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν συνεννόησης με τους συμμετέχοντες, στο διάστημα 1 έως 8 Απριλίου 2017 και η διάρκειά τους προσέγγισε, κατά μέσο όρο, τα 43'.

Για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, κρίθηκε σκόπιμο να δημιουργηθεί ένας οδηγός συνέντευξης ο οποίος αφενός είχε ως στόχο να λειτουργικοποιήσει τις ερευνώμενες έννοιες μετατρέποντας τις σε ερωτήσεις και αφετέρου να δομήσει τη συζήτηση σε μία -εννοιολογική- λογική σειρά, με την ευελιξία βέβαια να τροποποιηθεί κατά τη διαδικασία.

Οδηγός συνέντευξης

Ο οδηγός συνέντευξης αποτέλεσε ένα ιδιαίτερα σημαντικό κομμάτι της διαδικασίας, καθώς κατηύθυνε τη συζήτηση και επανέφερε τη συνέντευξη στον επιδιωκόμενο ρου, όταν αυτός παρέκκλινε. Επιπροσθέτως,

μετέτρεψε τις έννοιες της «εμπειρίας» και των «συναισθημάτων» στο δημόσιο χώρο σε -ανοικτού τύπου- ερωτήσεις, εύληπτες από τους συνεντευξιαζόμενους. Οι τρεις κύριοι άξονες των συνεντεύξεων ορίστηκαν οι εξής:

α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ | Η σχέση με τη Νέα Ιωνία και η εμπειρία του δημόσιου χώρου της

Ο πρώτος άξονας της ημι-δομημένης συνέντευξης εισήγαγε ουσιαστικά τους συνεντευξιαζόμενους στο θέμα της έρευνας, ξεκινώντας από τη διερεύνηση της σχέσης τους με τη Νέα Ιωνία, την καθημερινότητά και την δραστηριοποίησή τους σε αυτή αλλά και την άποψη που έχουν διαμορφώσει για το δημόσιο χώρο και την πολιτιστική της δραστηριότητα.

β. ΠΕΡΠΑΤΩΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΗ | Σκέψεις και συναισθήματα

Ο δεύτερος θεματικός άξονας αποτέλεσε στην πραγματικότητα το κύριο κομμάτι εστίασης των συνεντεύξεων, καθώς στόχευε στο να εκμαιεύσει τις σκέψεις, τα συναισθήματα και την αλληλεπίδραση του δημόσιου χώρου του οικισμού με τους «περιπλανητές» σε αυτήν. Οι ερωτήσεις του δεύτερου θεματικού άξονα ήταν κυρίως περιγραφικές, ζητώντας από τους συνεντευξιαζόμενους να περιγράψουν την εμπειρία του να περνάει κάποιος χρόνο αλλά να κατοικεί ην περιοχή, αντλώντας περισσότερες πληροφορίες από τις ερωτήσεις της αισθητηριακής χαρτογράφησης που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη υποενότητα.

γ. ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΣ | Συζητώντας για το μέλλον της γειτονιάς

Ο τελευταίος θεματικός άξονας που χρησιμοποιήθηκε και θα αναλυθεί στο κεφάλαιο της ανάλυσης και παρουσίασης των ευρημάτων ήταν εστιασμένος στον οραματισμό των συνεντευξιαζόμενων και στις σκέψεις τους για την περιοχή και την εξέλιξη του δημόσιου χώρου της. Ρωτώντας τους συμμετέχοντες σχετικά με το πως θα επιθυμούσαν να είναι η γειτονιά στο εγγύς μέλλον, τι πιστεύουν ότι θα μπορούσε να γίνει σε αυτή προς την ενεργοποίησή της και τον δυνητικό ρόλο τους σε αυτό, το τρίτο μέρος των συνεντεύξεων ανέδειξε τόσο τις προκλήσεις, τα θετικά και ιδιαίτερα γνωρίσματα της περιοχής όσο και αξιόλογες ιδέες για την αναζωογόνησή του δημόσιου χώρου της.

Κλείνοντας το μέρος του οδηγού συνέντευξης, αξίζει να αναφερθεί ότι η ευελιξία της ημι-δομημένης συνέντευξης εφαρμόστηκε και στον οδηγό, ο οποίος τροποποιήθηκε ελαφρώς ανάλογα με τον

συνεντευξιαζόμενο και τη θέση του στην περιοχή και στη Νέα Ιωνία εν γένει. Ενδεικτικά, στον συνεντευξιαζόμενο Α τέθηκαν κάποιες επιπλέον ερωτήσεις για την πολιτιστική δράση του φορέα στον οποίο ανήκει, στην περιοχή της Ελευθερούπολης, ενώ στη συνεντευξιαζόμενη Ε δόθηκε μία επιπλέον βαρύτητα στο ερευνητικό της έργο στην περιοχή ([βλέπε ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II](#)).

3.3.2 Δεοντολογία & απομαγνητοφώνηση

Ένας ιδιαίτερα σημαντικός πυλώνας των συνεντεύξεων ως ερευνητικών εργαλείων αποτελεί αυτός της ανωνυμίας και της εχεμύθειας, ο οποίος άπτεται των ζητημάτων της επιστημονικής ηθικής και δεοντολογίας. Κατά τη συνεννόηση με τους συνεντευξιαζόμενους αλλά και στην αρχή κάθε συνέντευξης, επισημαινόταν στους ερωτώμενους ότι η συζήτηση θα καταγραφεί για ερευνητικούς σκοπούς, διατηρώντας την ανωνυμία των συμμετεχόντων. Προτάθηκε επίσης στους συνεντευξιαζόμενους να τους αποσταλεί ολοκληρωμένη η έρευνα τόσο ως ευχαριστία για τη συνεισφορά τους όσο και ως τεκμήριο ταύτισης όσων έχουν γραφεί με όσα έχουν ειπωθεί.

«Η συνέντευξη αποκτά τη μορφή ερευνητικών δεδομένων μόνο όταν αυτή μετατραπεί σε κείμενο, όπως μετά την απομαγνητοφώνηση της.»

(Mason, 2003, σ. 99)

Με το πέρας των συνεντεύξεων, πραγματοποιήθηκαν οι απομαγνητοφωνήσεις αυτών, ακολουθώντας την ενδεδειγμένη διαδικασία και τα σύμβολα²⁵ της. Για τη μαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, χρησιμοποιήθηκε η ενσωματωμένη λειτουργία του κινητού τηλεφώνου, ενώ για την ταχύτερη απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων χρησιμοποιήθηκε το ελεύθερο λογισμικό Inqscribe²⁶, το οποίο επιτρέπει τη μείωση της ταχύτητας του ηχητικού αρχείου της συνέντευξης.

Με την ολοκλήρωση των απομαγνητοφωνήσεων, ξεκίνησε η ανάλυση των παραχθέντων κειμένων, στους θεματικούς άξονες που περιγράφηκαν στην προηγούμενη υποενότητα. Κατόπιν αυτής της ανάλυσης πρώτου επιπέδου, θα μπορούσε να πει κανείς, ενδιαφέρουσες συνδέσεις μεταξύ των αποτελεσμάτων και του θεωρητικού υποβάθρου αλλά και μεταξύ των συμμετεχόντων αναδύθηκαν, άξιες περαιτέρω διερεύνησης. Η παρούσα έρευνα ακολούθησε την ερμηνευτική προσέγγιση στην «ανάγνωση» των αποτελεσμάτων της, η οποία

²⁵ <http://corpus-ins.lit.auth.gr/corpus/about/symbols.html>

²⁶ <https://www.inqscribe.com/>

σύμφωνα με τον Mason θέτει ως προϋπόθεση οι ερευνητές να εξάγουν μία δική τους άποψη για τα ευρήματα της έρευνας και συνδέοντας τα με το θεωρητικό πλαίσιο, να προχωρήσουν σε συμπεράσματα (Mason, 2003, σ. 197).

4. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΑΝΑΛΥΣΗ

Η ανάλυση και η ερμηνευτική προσέγγιση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας φαίνεται ότι απαντούν επαρκώς στο ερευνητικό ερώτημα «Πώς βιώνει και πώς οραματίζεται το δημόσιο χώρο της ιστορικής γειτονιάς της Ελευθερούπολης μία ομάδα κατοίκων της Νέας Ιωνίας;». Σαφώς, η έρευνα αυτή φέρει κάποιες αδυναμίες και περιορισμούς, ζητήματα τα οποία θα περιγραφούν στο τελευταίο κεφάλαιο, σε γενικές γραμμές ωστόσο κρίνεται ότι ακολούθησε μία ικανοποιητική -ως προς τους σκοπούς της- προσέγγιση.

Η ανάλυση των έξι συνεντεύξεων και ο συσχετισμός τους με το θεωρητικό υπόβαθρο που έχει ήδη παρουσιαστεί, ανέδειξε σχέσεις, κοινά σημεία επαφής αλλά και εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις σε κάποια ζητήματα κάτι που ίσως σχετίζεται με την θεώρηση του Cresswell (2009, σ.170) ότι ο τόπος και στη συγκεκριμένη περίπτωση ο δημόσιος χώρος βιώνεται ως ένας συνδυασμός υλικότητας, ερμηνείας και πράξης και φυσικά υπόκειται στην υποκειμενικότητα των ατόμων. Παρά τις διαφορές και τις αποκλίσεις τους, οι απαντήσεις των συνεντευξιζομένων (εφεξής συμμετεχόντων) έτειναν να συγκλίνουν ωστόσο στον πρώτο θεματικό άξονα της συνέντευξης και συγκεκριμένα στην προσωπική τους σύνδεση με τη Νέα Ιωνία αλλά και με την αίσθηση της «γειτονιάς» που όλοι ανέφεραν ότι διατηρείται ακόμα στην περιοχή. Επιπροσθέτως, η κοινωνική συνοχή αναδείχθηκε ως σημαντικό χαρακτηριστικό της περιοχής, με την «κόλλα» που συνδέει τους κατοίκους της, κατά τον Graves (2010, σ.15), να εντοπίζεται πιθανότατα στη Μικρασιατική καταγωγή της πλειοψηφίας αυτών.

Τα ευρήματα θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν σε τρεις θεματικές ενότητες, σύμφωνα με τους άξονες του οδηγού συνέντευξης που περιγράφηκαν στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας.

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ / Η σχέση με τη Νέα Ιωνία και η εμπειρία του δημόσιου χώρου της

Το εισαγωγικό αυτό μέρος της συνέντευξης είχε πολλαπλούς στόχους και ερευνητικούς σκοπούς. Μέσα από μία σειρά ερωτήσεων, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να μιλήσουν για τη σχέση και τη συναισθηματική σύνδεση που έχουν με τη Νέα Ιωνία αλλά και να εκφράσουν ελεύθερα την άποψη τους για την πολιτιστική της δραστηριότητα και την κατάσταση του δημόσιου χώρου της. Ένας δευτερεύων, αλλά αρκετά σημαντικός, στόχος ήταν αυτό το εισαγωγικό κομμάτι να λειτουργήσει ως μία λιγότερο ερευνητικά φορτισμένη συζήτηση, αποφορτίζοντας το τυχόν άγχος των συμμετεχόντων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι πέντε από τους έξι συμμετέχοντες είναι Μικρασιατικής καταγωγής, ενώ οι τέσσερις από αυτούς διαμένουν στην ευρύτερη περιοχή της Νέας Ιωνίας από τότε που γεννήθηκαν, όπως και οι πρόγονοι τους.

«Γεννήθηκα και μένω στο ίδιο οικοδομικό τετράγωνο από της γεννήσεως, 64 χρόνια. Έχω απομακρυνθεί μόνο τον πρώτο χρόνο του γάμου μου και μετά γύρισα εδώ στο πατρικό μου οπότε στο οικοδομικό τετράγωνο που βλέπει στην πλατεία της Ελευθερούπολης, εδώ γεννήθηκα, μεγάλωσα και τώρα διαβιώ. Και ευελπιστώ ότι μέχρι να φύγουμε από αυτόν τον κόσμο, στο ίδιο το πατρικό μου σπίτι θα είμαι.»

-Συμμετέχων Α-

«Εδώ γεννήθηκα, εδώ μεγάλωσα, δεν έφυγα ποτέ, οι γονείς μου το ίδιο, οι παππούδες μου το ίδιο, είμαι γέννημα θρέμμα της Νέας Ιωνίας, εδώ πήγα σχολείο»

-Συμμετέχων Β-

Ορισμένοι από τους συμμετέχοντες μάλιστα, τόνισαν ιδιαίτερα το συναισθηματικό δέσιμο με τη Νέα Ιωνία και με το βαρύ συναισθηματικό φορτίο που το προσφυγικό παρελθόν της φέρει όπως περιγράφει η συμμετέχουσα Δ *«Είμαι Μικρασιατικής καταγωγής, από τους 3 παππούδες επομένως και οι γονείς μου γεννήθηκαν στη Νέα Ιωνία, οι δε γονείς τους είχαν έρθει στη νεανική ηλικία του πατέρα μου οι γονείς, και στην παιδική ηλικία η μητέρα της μητέρας μου. Επομένως, νιώθω μεγάλη συναισθηματική σύνδεση με τη Νέα Ιωνία με συγκινεί ιδιαίτερω το θέμα των Μικρασιατών προσφύγων και με έχει εντυπωσιάσει όταν έκανα τη σύνδεση με την σύγχρονη λειτουργία της πόλης ως υποδοχέα των σύγχρονων, των μεταναστών. Γιατί στα προσφυγικά σπίτια της Νέας Ιωνίας τώρα ζουν Πακιστανοί μετανάστες.»*

Πέρα από το συναισθηματικό δέσιμο η μακρά διαβίωση στην περιοχή, από επιλογή των συμμετεχόντων, φαίνεται ότι οφείλεται στην στρατηγική θέση της Νέας Ιωνίας πλησίον τριών σταθμών του ΗΣΑΠ, κάτι που

όπως παρατηρεί η συμμετέχουσα Δ, δεν υπάρχει σε άλλο δήμο πέραν του δήμου Αθηναίων. Η θέση της Νέας Ιωνίας, επιπλέον, αναγνωρίζεται ως προνομιούχα λόγω της αίσθησης που αποδίδει ότι βρίσκεσαι σε προάστιο, με πλήρη πρόσβαση σε υπηρεσίες και ο,τιδήποτε άλλο χρειάζεσαι αλλά και ταυτόχρονα πολύ κοντά στο κέντρο της πόλης, λόγω της εύκολης πρόσβασης στον ηλεκτρικό. Πόσο ευχαριστημένοι είναι εν γένει, ωστόσο, από την διαβίωσή τους στη Νέα Ιωνία οι συμμετέχοντες; Εδώ, οι απαντήσεις φαίνεται να διαφοροποιούνται ελαφρώς, μολοταύτα συγκλίνουν στην άποψη ότι η ρυμοτομία, ο άναρχα δομημένος και ελαφρά εγκαταλελειμμένος δημόσιος χώρος της, η «μόδα» της αντιπαροχής που επέφερε αλλαγές στον αρχιτεκτονικό ιστό της πόλης και η έλλειψη «σχεδίου» για την αναβάθμισή της, αποτελούν τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Νέα Ιωνία σήμερα. Η έλλειψη οικοδομικού σχεδίου ωστόσο στη Νέα Ιωνία σχετίζεται άμεσα με την προσφυγική της ιστορία, καθώς όπως επισημαίνει και ο συμμετέχων Α *«Όταν ήρθαν οι πρόσφυγες εδώ και εγκαταστάθηκαν, η πόλη χτίστηκε χωρίς σχέδιο, γίνονταν καταπατήσεις δεν υπήρχε οικοδομικό σχέδιο. Συγκρίνοντας τη Νέα Ιωνία με τη Φιλαδέλφεια ας πούμε ή με τη Νέα Σμύρνη που έχουν πλήρες σχέδιο, επειδή αυτοί οι δύο δήμοι ας πούμε χτιστήκανε μετά το '25, είχανε χτιστεί βάσει σχεδίων, είδανε τι λάθη έκαναν στους πρώτους οικισμούς και προσπαθήσανε να το αποφύγουνε»*. Σύμφωνα με την συμμετέχουσα Ε, η ζωή στη Νέα Ιωνία είναι ευχάριστη, το συναισθηματικό δέσιμο μεγάλο παρόλο που ήταν η μοναδική από τους συμμετέχοντες που δεν γεννήθηκε εκεί αλλά εγκαταστάθηκε στα 18 της χρόνια, αλλά όσον αφορά τη λειτουργία της πόλης δήλωσε πως *«Δεν είμαι καθόλου, μα καθόλου ευχαριστημένη. Ποτέ δεν ένιωσα, ειδικά τη στιγμή που άρχισα να ασχολούμαι με τη Νέα Ιωνία ποτέ δεν ένιωσα ότι υπάρχει ένα πραγματικό ενδιαφέρον για την πόλη»*.

Το παρόν του δημόσιου χώρου της πόλης - χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι οι τέσσερις από τους έξι συμμετέχοντες, αναφέρονταν συστηματικά στη Νέα Ιωνία ως πόλη- κρίνεται από όλους τους συμμετέχοντες ως δυσάρεστο, με τον συμμετέχοντα ΣΤ να τον περιγράφει ως *«βομβαρδισμένο τοπίο, χάλια»*. Η έλλειψη πρασίνου, οι αχρησιμοποίητοι δημόσιοι χώροι αλλά και τα απομεινάρια της βιομηχανικής της κληρονομιάς αναφέρθηκαν από τους συμμετέχοντες ως τα κυριότερα χαρακτηριστικά και ταυτόχρονα προβλήματα του δημόσιου χώρου της περιοχής. Φαίνεται λοιπόν ότι ο δημόσιος χώρος της Νέας Ιωνίας δεν αξιοποιείται επαρκώς όπως περιέγραψε και ο Francis (2003, σ.1), καθώς δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες των χρηστών του για περισσότερο πράσινο και χώρους συγκέντρωσης και συνάθροισης

Κλείνοντας τον εισαγωγικό άξονα της συζήτησης, συζητήθηκε το ζήτημα με τις πιο αντικρουόμενες απόψεις, αυτό της πολιτιστικής δραστηριότητας στην περιοχή. Οι απόψεις των συμμετεχόντων κυμάνθηκαν από αρκετά θετικές ως προς το πολιτιστικό γίνεσθαι της Νέας Ιωνίας, με τους συμμετέχοντες Α και ΣΤ να δηλώνουν ικανοποιημένοι με αυτό έως και ιδιαίτερα αρνητικές, με τους συμμετέχοντες Β, Γ και Ε να την χαρακτηρίζουν

«κολλημένη στο μικρασιατικό παρελθόν και στη νοσταλγία», «ανύπαρκτη», «αδιάφορη και χωρίς στόχο» αντιστοίχως. Μία αρκετά διαφορετική άποψη έφερε η συμμετέχουσα Δ η οποία είναι μέλος της -πρόσφατα συσταθείσας- ομάδας προφορικής ιστορίας της Νέας Ιωνίας η οποία επεσήμανε «*Νομίζω ότι έχει αρχίσει να γίνεται πιο δραστήρια, δεν θεωρώ ότι ήταν ιδιαίτερα δραστήρια. Και οι σύλλογοι εκμοντερνίζονται και προσφέρουν πέραν των παραδοσιακών χορών, οι σύλλογοι γονέων προσφέρουν μαθήματα στα σχολεία και yoga και pilates και latin και κάνουν και εκδηλώσεις, με χαμηλό αντίτιμο*».

Από το πρώτο αυτό μέρος των συνεντεύξεων, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι σύμφωνα με τους συμμετέχοντες η Νέα Ιωνία αποτελεί μία περιοχή με κοινωνική συνοχή, στρατηγική θέση, φορτισμένο και σημαντικό παρελθόν αλλά μη ικανοποιητικό δημόσιο χώρο και αμφισβητούμενης αξίας και ποικιλομορφίας, πολιτιστική δραστηριότητα. Όσον αφορά την πολιτιστική δραστηριότητα στην περιοχή, διαφαίνεται επίσης η έλλειψη συμμετοχικής κουλτούρας, καθώς οι νέοι καλλιτέχνες, τοπικοί και μη δεν υποστηρίζονται σύμφωνα με τον συμμετέχοντα Β αλλά πρέπει οι ίδιοι να επιδιώξουν τη συμμετοχή τους στο πολιτιστικό γίγνεσθαι, περιορίζοντας την πολιτιστική δημοκρατία όπως ορίστηκε από τους Gattinger και Whitehorse: «*το κακό είναι ότι πρέπει εσύ να το κυνηγήσεις, δεν υπάρχει κάποιος που ψάχνεται επ'αυτού και αν υπάρχει επικρατεί συνήθως γεροντοκρατία, δηλαδή τι θα κάνουμε; Θα κάνει ο Ιωνικός Σύνδεσμος, θα κάνει ο αααα. Οκ, μέσα αλλά και κάτι καινούριο χρειάζεται*». Η έννοια της δημιουργικής πόλης κατά τον Landry, στην οποία όλοι συμμετέχουν στη δημιουργική οικονομία ανεξάρτητα από το αν ανήκουν σε κάποιο φορέα ή σε κάποιο δημιουργικό κλάδο, δε φαίνεται να αντανakλάται στις απαντήσεις των συμμετεχόντων. Τέλος, ο συμμετέχων Β περιγράφει ιδανικά, θα μπορούσε να πει κανείς, το επιθυμητό γι'αυτόν πολιτιστικό μέλλον της περιοχής, ως μίας δυνητικά δημιουργικής πόλης όπου όλοι συμμετέχουν και απολαμβάνουν τα οφέλη της πολιτιστικής δημοκρατίας και της δημιουργικότητας στο δημόσιο χώρο

«*Το θέμα είναι να παρευρεθούν οι πολίτες, οι κάτοικοι της Νέας Ιωνίας, συλλογικά. Η μουσική ενώνει τους ανθρώπους, το είπε κι ο Bob Dylan και άλλοι και ειδικά όταν είναι ήδη ενωμένοι, ακόμη παραπάνω. Υπάρχει δεσμός στους κατοίκους της Νέας Ιωνίας, κάνοντας πράγματα μαζί ενισχύουμε το δεσμό μας, σαν συμπολίτες. Πιστεύω δηλαδή ότι πέραν της καλαισθησίας της τέχνης, είναι ένα πολύ ωραίο πράγμα να βρεθούν μαζί άνθρωποι λόγω της μουσικής, ακόμα καλύτερα και με παραδοσιακή μουσική για να θυμόμαστε και να μαθαίνουμε, θα μας ενοποιήσει ακόμα περισσότερο, να πηγάσει μια αγάπη που μόνο η τέχνη φέρνει*».

4.2 ΠΕΡΠΑΤΩΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΗ | Σκέψεις και συναισθήματα

Ο δεύτερος θεματικός άξονας των συνεντεύξεων αφορούσε στην εμπειρία και τα συναισθήματα που προκαλεί

ο δημόσιος χώρος του οικισμού της Ελευθερούπολης και η περιπλάνηση σε αυτόν. Οι ερωτήσεις και η συζήτηση αυτού του άξονα επικεντρώθηκαν περισσότερο στην ανθρώπινη και κοινωνική προσέγγιση του δημόσιου χώρου και λιγότερο στην προσέγγιση βάσει δραστηριοτήτων, όπως τις περιγράφει η Καρούτσου (βλ. ενότητα 2.3.β). Αντλώντας στοιχεία και θεωρήσεις σχετικές με την περιπλάνηση ως μέσο άτυπης εξερεύνησης του αστικού τοπίου, όπως περιγράφηκε στην ενότητα της μεθοδολογίας, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να πραγματοποιήσουν μία σύντομη βόλτα στην περιοχή προτού διενεργηθεί η συνέντευξη ώστε να απαντήσουν στις ερωτήσεις του χάρτη, όπως παρουσιάστηκαν στην ενότητα της μεθοδολογίας (βλ. σελίδα 44). Από τους έξι συμμετέχοντες, μόνο οι δύο πραγματοποίησαν τη βόλτα στην περιοχή, μολοταύτα όλοι απάντησαν στις ερωτήσεις του χάρτη, ανασύροντας την αισθητική και τη συναισθηματική τους εμπειρία σε αυτή. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι η παρούσα έρευνα είχε θέσει αρχικά ως στόχο να χρησιμοποιήσει τη μέθοδο της συλλογικής αισθητηριακής χαρτογράφησης και της ομάδας εστίασης, επιδιώκοντας να ακολουθήσει τα τέσσερα βήματα που προτείνει η Sanders ότι παροτρύνουν τα άτομα στη συνδημιουργία. Λόγω δυσκολίας συγκέντρωσης των ατόμων ωστόσο την ίδια μέρα και ώρα αλλά και λόγω της απρόβλεπτης δυσκολίας να βρεθεί ένας κοινός χώρος συνάντησης, η μεθοδολογία τροποποιήθηκε ακολουθώντας την ατομική αισθητηριακή χαρτογράφηση της περιοχής και την προσωπική συνέντευξη εις βάθος. Μολοταύτα, τα βήματα της Sanders «εμπλοκή σε μία σχετική εμπειρία και δράση → ενεργοποίηση των συναισθημάτων σχετικά με την εμπειρία αυτή → οραματισμός για το μέλλον → συνδυασμός των προτάσεων και ανάδειξη νέων» ακολουθούνται κατά κάποιο τρόπο στο παρόν ερευνητικό πλαίσιο. Στο κομμάτι αυτό της συζήτησης, που απέδωσε και τον κύριο όγκο των πληροφοριών, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν στα παρακάτω ερωτήματα.

Τι γνωρίζεις για την Ελευθερούπολη;

Ξεκινώντας από τις γνώσεις σχετικά με τον οικισμό της Ελευθερούπολης, άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι οι τέσσερις από τους συμμετέχοντες γνώριζαν αρκετά καλά την ιστορία της περιοχής, περιγράφοντας λεπτομερώς τα πρώτα χρόνια μετεγκατάστασης των Μικρασιατών προσφύγων, της βιομηχανικής ανάπτυξης του οικισμού αλλά και της μετέπειτα παρακμής της δραστηριότητάς της. Η συμμετέχουσα Ε περιγράφει «διότι η Νέα Ιωνία ουσιαστικά από την ΕΑΠ, ορίστηκε σαν κέντρο βιομηχανίας όχι ακριβώς βιομηχανίας, βιομηχανοποίησης της ταπητουργίας και αυτό ήταν πολύ σημαντικό, έγινε πολύ μεγάλη συγκέντρωση -σε σχέση με τους άλλους προσφυγικούς οικισμούς- της ταπητουργίας εδώ. Η ταπητουργία είχε ευοίωνα μέλλον αλλά το οποίο ήταν πάρα πολύ σύντομο μέχρι το 29. Από το 29 και μετά στρέφονται όλοι προς την κλωστοϋφαντουργία. Με το κραχ του 29 καταρρέει η ταπητουργία, η παραγωγή της ήτανε ένα προϊόν πολυτελές και αγοραστές είχε κυρίως τα

μεγάλα κέντρα της Ευρώπης, Ελβετία, Γερμανία, Αγγλία αλλά κυριότατα είχε τη Νέα Υόρκη».

Το «Μάντσεστερ της Ελλάδας στη δεκαετία του '30» όπως ήταν γνωστή η περιοχή και αναφέρει ο συμμετέχων Γ αναπτύχθηκε ταχύτατα λόγω των ικανοτήτων των προσφύγων και των γνώσεων τους στον κλάδο της ταπητουργίας, «έτσι λοιπόν έκρινε η ΕΑΠ²⁷ στη βιομηχανική περιοχή της Ελευθερούπολης να παραχωρηθούνε 25 βιομηχανικά οικόπεδα...από τα 45 οικόπεδα που έδωσε σε όλη την Ελλάδα η ΕΑΠ, τα 25 ήταν εδώ στη Νέα Ιωνία, στην περιοχή μάλιστα της Ελευθερούπολης» τονίζει ο συμμετέχων Α.

Παράλληλα με τη βιομηχανική ανάπτυξη επήλθε και η ανάπτυξη του οικιστικού μέρους της περιοχής, η οποία πριν την έλευση των προσφύγων «ήταν μία παραγκούπολη και ύστερα μια από τις πρώτες συνοικίες που δημιουργήθηκε με μονοκατοικίες και κάποιες κατοικίες που είχανε και πανωσήκωμα», υπογραμμίζει ο συμμετέχων ΣΤ. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει το γεγονός ότι έως και το '36 δεν επιτρεπόταν να χτιστούν στα σπίτια τουαλέτες -τα περισσότερα σπίτια ήταν γύρω στα 20 τ.μ.- και ακόμα και σήμερα, βλέπεις κανείς τις προσθήκες που έγιναν μετά το '36 «Μετά το '36 τους επέτρεψαν να κάνουν τουαλέτες και επειδή δεν υπήρχε πια οικόπεδο για να μπει η τουαλέτα, αν προχωρήσουμε εδώ στα παλιά σπίτια, στα παλιά οικήματα θα δούμε ότι η παλιά τουαλέτα ή η κουζινούλα 2 επί 1 είναι επί του πεζοδρομίου, δηλαδή περπατάς στο δρόμο, συναντάς μια τουαλέτα ή μια κουζινίτσα, κατεβαίνεις στο δρόμο, κάνεις άλλα πέντε μέτρα, ξανακατεβαίνεις κλπ» (συμμετέχων Α).

Η συμμετέχουσα Δ, ωστόσο, τονίζει ότι παρόλο που δούλευε στην περιοχή για ένα περίπου χρόνο καθώς ο πατέρας της είχε εμπορική δραστηριότητα στο κάτω όριο της Ελευθερούπολης, δε γνώριζε ούτε πως ονομάζεται αυτή η συνοικία, ούτε τη βιομηχανική της κληρονομιά, κάτι που έμαθε κατά τύχη κάποια χρόνια αργότερα

«Εντάξει, εγώ εργαζόμουν έχοντας επίγνωση του στενού χώρου, την τράπεζα, τον σταθμό, το πεινιρλάδικο, τη ράφτρα και ξέρω γω κάποια, το ΙΚΑ, το σινέ Αφροδίτη που πήγαινα μικρή...Δεν είχα ιδέα για τα εργοστάσια λίγο παραπάνω, δεν ήξερα δηλαδή ότι υπάρχουν κι άλλοι εργοστασιακοί χώροι πέρα από το δικό μας ούτε είχα ακούσει να γίνεται λόγος... η πρώτη μου αφύπνιση ας το πούμε, ως προς αυτό, έγινε την περίοδο της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων επειδή το εργοστάσιο του Μουταλάσκη δόθηκε στο να γίνουν τα κεντρικά γραφεία του Αθήνα 2004 κι εκεί έπρεπε να πάω γιατί είχα δηλώσει για εθελόντρια.»

²⁷ Ε.Α.Π: Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων

Τι αίσθηση σας αφήνει: Περπατώντας στην Ελευθερούπολη, κάποιος νιώθει...

Αφού προσδιορίστηκαν και συγκεκριμενοποιήθηκαν τα όρια της περιοχής, ακόμα και στους λιγότερο ενήμερους γι' αυτήν, η συζήτηση προχώρησε σε μεγαλύτερο βάθος, επιδιώκοντας να εκμαιεύσει από τους συμμετέχοντες τη συναισθηματική αλληλεπίδραση με τον ιστορικό, προσφυγικό οικισμό του σήμερα. *Νοσταλγία, εγκατάλειψη, ερημιά, αδιαφορία* ήταν οι λέξεις που κυριάρχησαν σε αυτή την ερώτηση. Όταν κάποιος περπατά στην Ελευθερούπολη για πρώτη φορά ή χωρίς να γνωρίζει την ιστορία και το παρελθόν της, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες δε νιώθει κάτι ιδιαίτερο.

«Πιο πριν, όπως είπα, δεν είχα προσέξει εντάξει μια φτωχή συνοικία, αυτή ήταν η πρώτη αίσθηση όπως περνούσα ανάμεσα για να κόψω δρόμο, δε μου είχε προκαλέσει το ενδιαφέρον να αναρωτηθώ τι ήταν αυτά»

- Συμμετέχουσα Δ-

«Εξαρτάται. Πόσο ευαισθητοποιημένος είναι (2) Νομίζω ότι πρέπει να μπει κάποιος στην Ελευθερούπολη με κάποια γνώση. Αν δεν έχει καμία γνώση, θα του είναι αδιάφορη. Δεν έχει κάτι το εντυπωσιακό για να τον τραβήξει. Πρέπει λίγο να σκάψεις στην Ελευθερούπολη για να ανακαλύψεις τα ιδιαίτερα στοιχεία.»

-Συμμετέχουσα Ε-

Φαίνεται λοιπόν ότι για το περιορισμένο δείγμα της παρούσας έρευνας, η «ταυτότητα του τόπου» όπως αναλύθηκε στο θεωρητικό υπόβαθρο, δεν αντανakλάται ιδιαίτερα σε κάποιον που περιπλανάται στην περιοχή χωρίς να γνωρίζει για αυτήν, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει σύνδεση αυτών με το δημόσιο χώρο της. Για κάποιους από τους συμμετέχοντες, οι αναμνήσεις παίζουν τον κυρίαρχο ρόλο στη διαμόρφωση της εμπειρίας τους στη γειτονιά.

«Αν είναι κάποιος από εμάς, κάποιο ευαίσθητο άτομο νιώθει πολλά, αναμνήσεις, ιστορία, διωγμοί.»

- Συμμετέχων ΣΤ –

«Αν δεν πάρω υπόψιν τις αναμνήσεις και τα ερεθίσματα που μου προκαλούν οπτικά, είναι κάτι αδιάφορο... θυμάμαι κάποτε όταν ήμουνα μικρός, είχανε φυτέψει γιασεμί. Πολλοί περπάγανε από αυτό τον δρόμο καθώς πήγαιναν στη δουλειά τους επειδή μύριζε γιασεμί, τους έφτιαχνε τη μέρα. Τώρα πια αυτά δεν υπάρχουν...»

- Συμμετέχων Γ -

Κλείνοντας αυτό το κομμάτι της συζήτησης, αξίζει ιδιαίτερης αναφοράς η συμμετέχουσα Ε η οποία περιέγραψε

με πολύ ιδιαίτερο τρόπο την αίσθηση που της αφήνει ο συνοικισμός της Ελευθερούπολης: *«Την αγαπάω πάρα πολύ την Ελευθερούπολη, την αγαπάω ιδιαίτερα. Έχει μια δική της διάσταση, κουβαλάει όχι το παρελθόν με αυτή τη συναισθηματική, τη μίζερη κάπως αντίληψη που έχουμε κάποιες φορές για το παρελθόν. Αλλά σε κάποια σημεία νιώθεις να έχει παγιωθεί ο χρόνος. Να έχει σταματήσει ο χρόνος. Σε κάποια άλλα σημεία της, νιώθεις ότι ο χρόνος είναι άχρονος. Δηλαδή, υπάρχει το παρελθόν, υπάρχει το παρόν και υπάρχει και μία αύρα που σε πάει προς το μέλλον, ένα διηγεκές σε αυτόν τον χώρο. Είναι περίεργο.»*

Ο δημόσιος χώρος

Η αίσθηση και η εμπειρία που προκαλεί η γειτονιά της Ελευθερούπολης στους συμμετέχοντες σχετίστηκε στην πλειονότητα των απαντήσεων με το δημόσιο χώρο της. Εν γένει, ο δημόσιος χώρος της εν λόγω περιοχής, δεν χαρακτηρίστηκε θετικά από τους συμμετέχοντες. Ο συμμετέχων Γ αναφέρει ενδεικτικά: *«Θα σου πω, το πρώτο πράγμα που σκέφτηκα όταν είδα τον χάρτη και συνειδητοποίησα ποια είναι η Ελευθερούπολη, το πρώτο πράγμα που είπα ήτανε αα αυτή η περιοχή που δεν έχει πλατείες καθώς και ότι γενικά δίνει την αίσθηση μιας παρατημένης περιοχής. Και υπάρχουν και χώροι που θα ενδείκνυντο για βιομηχανική χρήση και δεν χρησιμοποιούνται, δηλαδή παρατημένες βιοτεχνίες που δεν καταλαβαίνω γιατί δεν επενδύει κάποιος εδώ πέρα. Θα είναι θεωρητικά οικονομικότερο από τον Ασπρόπυργο κλπ αλλά ποιος ξέρει, ίσως η νομοθεσία;»*

Η συμμετέχουσα Δ υπογραμμίζει ότι ο τωρινός δημόσιος χώρος της περιοχής *«δίνει μια αίσθηση απονέκρωσης. Γιατί δεν έχει γίνει κατι να αντικαταστήσει τη ζωή που υπήρχε λόγω των εργοστασίων. Τα εργοστάσια δεν χρησιμοποιήθηκαν, να γίνει αλλαγή χρήσης από τη στιγμή που έκλεισαν, δεν έγινε αλλαγή με εξαίρεση του Μουταλάσκη που και αυτό ήταν προσωρινή και τώρα λειτουργεί ως Eurobank που όμως δεν υπάρχει αλληλεπίδραση με τον τοπικό πληθυσμό».*

Η έλλειψη πρασίνου αναφέρθηκε επίσης από δύο συμμετέχοντες ως χαρακτηριστικό της περιοχής και όλοι οι συμμετέχοντες ανέδειξαν τα παλιά εργοστάσια της ως τα κυρίαρχα στοιχεία του δημόσιου χώρου της, τα οποία όμως παραμένουν ανεκμετάλλευτα. Επιπλέον, η έλλειψη ενδιαφέροντος ή δυνατοτήτων, κατά τους συμμετέχοντες, από την τοπική αυτοδιοίκηση να κηρύξει διατηρητέα κάποια από τα προσφυγικά σπίτια που παραπαίουν ήρθε στην επιφάνεια σχεδόν σε όλες τις συνεντεύξεις:

«Αλλού αν ήτανε θα ήταν κηρυγμένη, σαν εργατικός οικισμός, ξέρεις. Είναι γοητευτικό να βλέπεις αυτά τα σπίτια, τα υλικά δομής τους, αυτές τις προσθήκες, κουζινάκι, τουαλέτα διότι το σπιτάκι ήταν ελάχιστος χώρος. Έτσι οι προεκτάσεις ήτανε αναγκαίες...Θα ήτανε κηρυγμένα.»

-Συμμετέχουσα Ε-

«Απ'ότι βλέπεις τα περισσότερα προσφυγικά τα οποία είναι χαραγμένα στη μνήμη και στην ιστορία της περιοχής εδώ. Τουλάχιστον κάποια από αυτά εδώ θα έπρεπε να κριθούν διατηρητέα.... Θα ξεχαστούν αυτά, είμαστε 4η-5η γενιά ποιος θα θέλει τώρα να μάθει για τους πρόσφυγες, κανείς. Κι έτσι χάνεται η ιστορία σιγά-σιγά.»

-Συμμετέχων ΣΤ-

Επόμενη ερώτηση για τους συμμετέχοντες: Πόσο «ζωντανός» θεωρούν ότι είναι ο δημόσιος χώρος της συνοικίας; Όπως περιγράφει ο συμμετέχων Γ *«Της Ελευθερούπολης, δυστυχώς καθόλου. Από τη δύση του ηλίου και μετά, νυχτερινή ζωή δεν έχει αλλά και τη μέρα η βιομηχανική και οικιστική περιοχή ας πούμε, πέριξ του Αη-Γιώργη που λειτουργούν 1-2 καφετέριες με μόνιμους πελάτες φαντάζομαι που και πάλι αυτό δεν είναι κάτι ιδιαίτερο, θα μπορούσε να βελτιωθεί».* Από τα παραπάνω μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η Ελευθερούπολη υπολείπεται σε δύο από τα βασικά χαρακτηριστικά μίας ζωντανής και ασφαλούς πόλης/γειτονιάς, κατά την Jacobs: αυτό των μεικτών χρήσεων των κτιρίων και των ποικίλων δραστηριοτήτων σε αυτή.

Σύμφωνα με την άποψη των συμμετεχόντων, ο οικισμός της Ελευθερούπολης συνολικά αντανάκλα στο δημόσιο χώρο του την προσφυγική του καταβολή κυρίως λόγω των ελάχιστων σπιτιών που έχουν απομείνει. Η προσφυγική αυτή καταβολή και ιστορία συνυπάρχει αρμονικά με την μεταγενέστερη μεταναστευτική και προσφυγική ιστορία του οικισμού όπως αναφέρει η συμμετέχουσα Ε *«μπορεί να είναι Μικρασιάτες, επήλυδες, που ήρθαν μετά και μείναμε εκεί και στοιχειώσανε και συμπυκνήκανε με τους Μικρασιάτες και ενοποιηθήκανε και ακόμη-ακόμη μπορεί να είναι και οι Πακιστανοί και οποιοιδήποτε νέοι πρόσφυγες ήρθαν και εγκατασταθήκαν»* και ο συμμετέχων ΣΤ *«Είναι το σπίτι τους εδώ. Ποιος από εμάς θα μπορέσει να τους καταδικάσει; Όταν εμείς έχουμε περάσει τα ίδια. Δεν είμαστε εχθρικοί απέναντι τους, γιορτάζουμε τα πάντα, σεβόμαστε τα πάντα, βοηθάμε όσο μπορούμε»* θυμίζοντας τον ορισμό της ανοχής της δημιουργικής πόλης, στην οποία η δημιουργικότητα συνυπάρχει με τη διαφορετικότητα και την ικανότητα να διατηρείται μία σταθερότητα παρά τις συνεχείς αλλαγές του κοινωνικού περιβάλλοντος.

Οι επόμενες υποενότητες αναφέρονται στις ερωτήσεις της αισθητηριακής χαρτογράφησης και η ανάλυσή τους έχει ως στόχο να εντοπίσει τα σημεία επαφής των απαντήσεων αλλά και τις διαφοροποιήσεις αυτών, προς τη διαμόρφωση ενός αδρού «αισθητηριακού χάρτη» της περιοχής.

Οι εικόνες, οι ήχοι, οι μυρωδιές

Οι εικόνες, οι ήχοι και οι μυρωδιές αποτελούν στοιχεία που το αισθητηριακό μας σύστημα αντιλαμβάνεται και αποτελούν ένα ιδιαίτερο κομμάτι αυτής της έρευνας, καθώς κρίνεται ότι η παρατήρηση και η συζήτησή τους όταν αυτή αφορά την ύπαρξή τους στο δημόσιο χώρο μιας γειτονιάς, μπορεί να αναδείξει ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες πτυχές και οπτικές πάνω στο ζήτημα των αστικών κοινών και της αστικής ενεργοποίησης.

Ποιες είναι οι εικόνες που επικρατούν στη γειτονιά, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες; Τα χαμηλά σπίτια και η συνύπαρξή τους με τις μεταγενέστερες πολυκατοικίες και τα παλιά εργοστάσια συμπίπτουν στις απαντήσεις όλων των συμμετεχόντων, ενώ οι χαρακτηρισμοί που αποδίδουν στην οπτική διάσταση του οικισμού διαμορφώθηκαν ως εξής: *ασχήμια, εγκατάλειψη, νοσταλγία, παρελθόν.*

Όσον αφορά τους ήχους, οι γνώμες ποικίλλουν ελαφρώς καθώς κάποιοι από τους συμμετέχοντες χαρακτηρίζουν τη γειτονιά ως θορυβώδη (αναφερόμενοι κυρίως στο κομμάτι της που βρίσκεται δίπλα στον σταθμό του ηλεκτρικού, ο οποίος διατηρεί ακόμα κάποια εμπορικά καταστήματα) ενώ οι περισσότεροι την χαρακτηρίζουν ως μία ήσυχη γειτονιά, στην οποία κάποιος μπορεί να ακούσει ορισμένους φυσικούς ήχους. Τέλος, στην ερώτηση που αφορούσε στις μυρωδιές που κάποιος παρατηρεί στη γειτονιά, τρεις από τους συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στη μυρωδιά του φαγητού που αναδίδεται από τα σπίτια της Ελευθερούπολης και συγκεκριμένα *«βγαίνει η μυρωδιά του φαγητού, φαί της κατσαρόλας και μπορεί να επικρατεί η μυρωδιά του σκόρδου ή από τους σύγχρονους μετανάστες, έχουν κάποια ιδιαίτερα μπαχαρικά...»* σύμφωνα με την συμμετέχουσα Δ. Η Ελευθερούπολη, σύμφωνα και με τον συμμετέχοντα Α *«μυρίζει Ανατολή»*.

Το πιο θετικό, το πιο αρνητικό και το πιο χαρακτηριστικό της στοιχείο

Έχοντας μιλήσει ήδη για την ταυτότητα του τόπου της Ελευθερούπολης κατά Proshansky (1978, σ.152), η συζήτηση προχώρησε σε μία απόπειρα απομόνωσης του πιο θετικού, του πιο αρνητικού αλλά και του πιο χαρακτηριστικού σημείου της γειτονιάς για τους συμμετέχοντες. Οι ερωτήσεις αυτές είχαν ως στόχο όχι τόσο να εμβαθύνουν τη συζήτηση αλλά να βάλουν τους συμμετέχοντες στη διαδικασία να συγκεκριμενοποιήσουν λεκτικά τι είναι αυτό που χαρακτηρίζει τη γειτονιά, ποιο θεωρούν ότι είναι το πιο θετικό και το πιο αρνητικό στοιχείο της.

Ως θετικό στοιχείο της γειτονιάς, οι συμμετέχοντες τόνισαν κυρίως την αίσθηση γειτονιάς που διατηρεί ακόμα και τους στενούς ανθρώπινους δεσμούς μεταξύ των κατοίκων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, ο συμμετέχων ΣΤ *«Ένα από τα πιο θετικά χαρακτηριστικά της γειτονιάς είναι ότι είναι όλοι αγαπημένοι και υπάρχει μεγάλος δεσμός μεταξύ γειτόνων. Οι άνθρωποι της είναι ό,τι καλύτερο υπάρχει. Έχουμε αγκαλιάσει, στην πλειοψηφία μας, γιατί δεν υπάρχουν μόνο καλοθελητές τους πρόσφυγες από τη Μέση Ανατολή, τους θεωρούμε μέρος της κοινωνίας»*

μας πλέον, συμπολίτες μας και ζούμε τις ζωές μας». Φαίνεται λοιπόν ότι η Ελευθερούπολη δίνει την αίσθηση στους συμμετέχοντες ότι είναι μια περιοχή με έντονη κοινωνική συνοχή.

Ποιο είναι το πιο «αρνητικό» στοιχείο του συνοικισμού σύμφωνα με τους συνεντευξιαζόμενους; Η εγκατάλειψη του δημόσιου χώρου της και η έλλειψη φυσικών χώρων αλλά και χώρων συναθροίσεων φάνηκε να απασχολούν περισσότερο τους συμμετέχοντες της έρευνας. Σύμφωνα με τη λειτουργική διάσταση του Siebel (2006), όπου ο δημόσιος χώρος σχετίζεται με λειτουργίες εμπορίου, αναψυχής, πολιτιστικής και πολιτικής έκφρασης, τουλάχιστον ως προς τα τρία πρώτα χαρακτηριστικά, ο δημόσιος χώρος της Ελευθερούπολης φαίνεται να υστερεί, σύμφωνα με το δείγμα της έρευνας αυτής.

Τέλος, όσον αφορά το παρόν του οικισμού της Ελευθερούπολης, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν στο ποιο είναι το χαρακτηριστικό της στοιχείο. Η έννοια του στοιχείου ήταν ελεύθερη και οι συμμετέχοντες το εξέλαβαν κυρίως ως χωρικό σημείο. Οι απαντήσεις φάνηκε να ποικίλλουν, με τον σταθμό του τρένου, το εργοστάσιο της Μουταλάσκη (πρώην γραφεία για το ΑΘΗΝΑ 2004), το ΚΕΜΠΠΟ (Κέντρο Μικρασιάτικου Πολιτισμού) και τα προσφυγικά σπίτια να εμφανίζονται στη συζήτηση.

Πριν περάσουμε στο τρίτο και τελευταίο μέρος των συνεντεύξεων, το οποίο αφορά στο μέλλον της γειτονιάς και πως οι συμμετέχοντες το οραματίζονται, θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα από την «αισθητηριακή βόλτα» στην οποία κλήθηκε να συμμετάσχει μία ομάδα μαθητών και καθηγητών από το 5ο λύκειο Νέας Ιωνίας.

Το 5ο ενιαίο λύκειο περπατά στην Ελευθερούπολη

Λόγω των διακοπών του Πάσχα και του πιεσμένου χρονικού περιθωρίου που δόθηκε, μόνο μία μικρή ομάδα κατάφερε να πραγματοποιήσει τη βόλτα στην περιοχή, συγκεντρώνοντας εν τέλει επτά απαντημένα φύλλα. Η πρόσκληση στη βόλτα προς τους μαθητές και τους καθηγητές του 5ου ενιαίου λυκείου Νέας Ιωνίας ήταν η πρόσκληση που παρουσιάστηκε στην ενότητα της μεθοδολογίας. Οι απαντήσεις της ομάδας του σχολείου παρουσιάζονται παρακάτω ανά ερώτηση.

Κατά τη περιπλάνησή σας, ποιες εικόνες παρατηρείτε ότι επικρατούν στη γειτονιά;

Τα χαμηλά σπίτια και η συνύπαρξή τους με τις σύγχρονες πολυκατοικίες, η έλλειψη πρασίνου, το Αδριάνειο Υδραγωγείο και ο ναός του Αγίου Γεωργίου παρουσιάζονται στις απαντήσεις των «περιηγητών».

Συνδυάζοντας τις απαντήσεις αυτές με τις απαντήσεις των συνεντευξιαζομένων, κάποιος μπορεί να εντοπίσει

την κοινή αναφορά στα σπίτια ως κυρίαρχο στοιχείο της γειτονιάς. Η έλλειψη πρασίνου, επίσης, είχε αναφερθεί σε διάφορα σημεία των συζητήσεων με τους συμμετέχοντες, με τον συμμετέχοντα Γ να τονίζει «να περπατάς σε μία τιμμεντούπολη και να βλέπεις ένα οικοδομικό τετράγωνο 20x20 μέτρα το οποίο έχει μόνο χώμα και 2 δέντρα, είναι αστείο, είναι άθλιο, είναι κατάντια».

Ομοίως, τι ήχους/μυρωδιές παρατηρείτε;

Στην ερώτηση σχετικά με τους ήχους και τις μυρωδιές που παρατηρούν οι περιηγητές κατά τη βόλτα τους στη γειτονιά, υπάρχει μία σύγκλιση τόσο μεταξύ τους όσο και μεταξύ των απαντήσεων τους και των απαντήσεων των συνεντευξιαζομένων.

Οι μυρωδιές των φαγητών που μαγειρεύονται που χαρακτηρίζονται από τις έντονες μυρωδιές των ανατολίτικων φαγητών εμφανίζονται σχεδόν σε όλες τις απαντήσεις της ομάδας του 5ου λυκείου, κάτι που αναδύθηκε και στις συνεντεύξεις. Όσον αφορά τους ήχους, γενικώς οι μαθητές και οι καθηγητές χαρακτήρισαν την Ελευθερούπολη ως μία ήσυχη γειτονιά με κάποιους ήχους πουλιών και τροχοφόρων να «διαταράσσουν» αυτή την ησυχία κατά διαστήματα.

Ποια πιστεύετε ότι είναι τα πιο όμορφα και πιο άσχημα σημεία της γειτονιάς;

Ο δρόμος Φιλελλήνων, ένα μικρό παρκάκι αλλά κυρίως το πάρκο του Αγίου Γεωργίου πλησίον του σταθμού του ηλεκτρικού δεσπόζουν στις απαντήσεις των περιηγητών ως τα πιο όμορφα σημεία της περιοχής. Το παρκάκι που αναφέρθηκε σε μία από τις απαντήσεις είναι το μοναδικό στην περιοχή της Ελευθερούπολης, εκτός από το πάρκο του Αγίου Γεωργίου το οποίο αναπλάστηκε δέκα χρόνια πριν, για το οποίο ο συμμετέχων Γ είχε σχολιάσει στη συνέντευξη του: «κάθε μέρα μετά το σχολείο περνάγαμε αρκετό χρόνο στην πλατεία που βρίσκεται μεταξύ Νυμφαίου, Οινόης, Σινιόσογλου, την τριγωνική πλατεία που εμείς τη λέγαμε Στραβόπευκο επειδή έχει ένα στραβό πεύκο μέσα, αυτή η πλατεία ok δεν είναι μεγάλη αλλά έχει γύρω ένα καφενείο, ένα παλαιού τύπου καφενείο, ένα περίπτερο που είναι πάντα κλειστό και ένα φούρνο. Οπότε, αυτή η πλατεία είναι θεωρητικά άχρηστη».

Στα πιο άσχημα σημεία της περιοχής της Ελευθερούπολης, η ομάδα συγκατάλεξε τα εγκαταλελειμμένα σπίτια και τα μη καλά δομημένα πεζοδρόμια. Όπως αναφέρει σχετικά με τα μη αξιοποιημένα προσφυγικά σπίτια, ο συμμετέχων Α: «Αυτό έχει σαν επακόλουθο σήμερα αυτά τα κτίσματα να έχουν εγκαταλειφθεί...γιατί οι δικαιούχοι είναι 20-30 άτομα, δηλαδή αν φανταστείτε έχουν περάσει από 2-3 γενιές με 3-4 παιδιά που τα κάνανε

την εποχή εκείνη, ένα οικόπεδο 16 τετραγωνικών έχει δικαιούχους 10-20 άτομα. Ποιος να ενδιαφερθεί για ένα ερείπιο, στην ουσία έχει γίνει ερείπιο, ποιος να το διεκδικήσει να το πάρει;».

Ποια πιστεύετε ότι είναι τα πιο ιδιαίτερα σημεία της;

Στη συγκεκριμένη ερώτηση, τέσσερις από τους επτά περιηγητές απάντησαν ότι το πιο ιδιαίτερο σημείο είναι το πάρκο και ο ναός του Αγίου Γεωργίου. Ο ομώνυμος δρόμος, ο οποίος οδηγεί στο σταθμό του ηλεκτρικού αναφέρθηκε και στη συζήτηση με τη συμμετέχουσα Ε η οποία μίλησε για την παλαιότερη ζωντάνια του εμπορικού δρόμου και τη σημερινή του «πτώση», κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης.

Τι συναισθήματα και σκέψεις σας προκαλεί η περιπλάνηση και η παρατήρηση της περιοχής;

Όσον αφορά τα συναισθήματα και τις σκέψεις που προκαλεί μία βόλτα στη γειτονιά, οι περιπλανητές έδωσαν ποικίλες, ενδιαφέρουσες απαντήσεις. Οι αρνητικές έννοιες όπως: απογοήτευση, θλίψη για την προσφυγιά και κλεισούρα εναλλάχθηκαν με πιο θετικές σκέψεις, όπως η οικειότητα και η ευχάριστη αίσθηση της γειτονιάς. Η αίσθηση της νοσταλγίας για το παρελθόν αναδύθηκε και σε αυτή την ερώτηση, ως ένα χαρακτηριστικό της ταυτότητας της Ελευθερούπολης θα μπορούσε να πει κάποιος.

«Υπάρχουν κάποια σημεία της Ελευθερούπολης που είναι καταπληκτικά (.) Δεν είμαι σε θέση να σου πω τους δρόμους ακριβώς όλους, είναι τα σημεία που κρατάνε τις παλιές οικοδομές με τα στενάκια τους που τα πλακοστρώσανε πια, τις πεζοδρομήσεις τις περίεργες των δήμων που ακόμα βγαίνουν οι κυρίες και κάθονται με τις διπλανές τους, τα λουλούδια που έχουν ακόμα σε γλάστρες κατω, στα μπαλκονάκια τους, η καθαριότητα που βλέπεις, δηλαδή κουβαλάει όλη αυτή την παράδοση της νοικοκυροσύνης που είναι άχρονη.»

-Συμμετέχουσα Ε-

Πως θα περιγράφατε τη γειτονιά, ύστερα από την περιπλάνησή σας σε αυτή;

Η τελευταία ερώτηση για τους περιπλανητές στην περιοχή της Ελευθερούπολης παρουσιάζει επίσης κάποια κοινά με τα ευρήματα της ανάλυσης των συνεντεύξεων, στο δεύτερο θεματικό τους άξονα. Οι αντιθέσεις ήταν ιδιαίτερα εμφανείς: φιλόξενη και οικεία μα ιδιαίτερα απεριποίητη, όμορφη παρά τις ασχήμιες της και αδιάφορη ήταν οι χαρακτηρισμοί που δόθηκαν από την ομάδα των περιηγητών για τη γειτονιά.

Το δεύτερο μέρος των συνεντεύξεων σε συνδυασμό με τις απαντήσεις των περιηγητών από το 5ο ενιαίο λύκειο Νέας Ιωνίας, είχε ως στόχο να αναδείξει την ταυτότητα της γειτονιάς αλλά και διερευνήσει την εμπειρία που αυτή γεννά σε άτομα διαφορετικών ηλικιών, υποβάθρου και θέσης στο κοινωνικό γίγνεσθαι της πόλης της Νέας Ιωνίας;. Κάποιες τάσεις, ωστόσο φαίνεται να επικρατούν στις απαντήσεις των συμμετεχόντων. Η αίσθηση της εγκατάλειψης, η αύρα της προσφυγιάς και η αίσθηση της γειτονιάς φαίνεται να είναι τα πιο συχνά αναφερόμενα. Ο χρόνος, επιπροσθέτως, φαίνεται να κατέχει μία ιδιαίτερη θέση στην ταυτότητα της Ελευθερούπολης, ίσως και της Νέας Ιωνίας εν γένει, τόσο όσον αφορά στο δημόσιο χώρο της αλλά και στην πολιτιστική της δραστηριότητα.

«Δεν έχω την αίσθηση ότι υπάρχει ένας, ότι υπάρχει πολιτιστική ζωή εκεί. Μου φαίνεται δηλαδή γυμνό το τοπίο»

- Συμμετέχουσα Δ-

«Έχει το δυνητικά κακό ότι είναι κολλημένη ακόμα σε ό,τι αφορά την έλευση των προσφύγων από τη Μικρά Ασία, είναι δηλαδή κολλημένη στη νοσταλγία όλες, οι περισσότερες μάλλον, εκδηλώσεις παρά στο να προωθήσουμε κάτι καινούριο, να φέρουμε έναν νέο καλλιτέχνη, ντόπιο καλλιτέχνη. Παλιά γίνονταν και live από μαθητικά συγκροτήματα πέθανε αυτό. Εε, ο Αη Γιώργης είναι ολόκληρο αεροδρόμιο, θα μπορούσε να στήνεται μία σκηνή κάθε Σάββατο και να γίνονται happenings, δε γίνονται αυτά, εε ντάξει μπορεί να ειπωθεί και το επιχείρημα ότι δεν έχουμε να φάμε ψωμί και ραπανάκια για την όρεξη αλλά δε νομίζω ότι είναι τόσο κοστοβόρο και θα προωθούσε την περιοχή.»

-Συμμετέχων Γ-

Μετά και από το τελευταίο απόσπασμα, η ανάλυση μπορεί να προχωρήσει στο επόμενο βήμα, αυτό της συζήτησης σχετικά με το μέλλον της γειτονιάς;.

4.3 ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΣ - Συζητώντας για το μέλλον της γειτονιάς

Έχοντας αποκομίσει γόνιμη γνώση και πληροφόρηση σχετικά με την εμπειρία και τα συναισθήματα που προκαλεί ο δημόσιος χώρος της Ελευθερούπολης στους συμμετέχοντες, η συνέντευξη έκλεισε με τον τρίτο θεματικό άξονα, αυτόν του οραματισμού για το μέλλον της γειτονιάς. Ο άξονας αυτός, αν και ο πιο σύντομος, έφερε κάποιες ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες απόψεις στην επιφάνεια, συνδράμοντας σημαντικά και τη διαμόρφωση της προτεινόμενης δράσης ενεργοποίησης. Τα δύο κύρια ερωτήματα, στα οποία μπορεί να συνοψιστεί το κεφάλαιο αυτό είναι πρώτον «Αν θα ήθελαν να αλλάξει κάτι στο δημόσιο χώρο της γειτονιάς και αν ναι, τι» και

δεύτερον «Με ποιον τρόπο θα μπορούσε να γίνει αυτό».

Ο δημόσιος χώρος της Ελευθερούπολης στο εγγύς μέλλον

Από την προηγούμενη θεματική ενότητα ήδη, οι συμμετέχοντες δεν φάνηκαν ιδιαίτερα αισιόδοξοι ως προς το μέλλον του δημόσιου χώρου της Ελευθερούπολης. Η έλλειψη ενδιαφέροντος από την τοπική αυτοδιοίκηση, από τους ίδιους τους κατοίκους αλλά και η μη πίστη σε μία δυναμική βελτίωση της γειτονιάς διαφάνηκαν ως οι σημαντικότερες αιτίες για αυτή την απαισιοδοξία.

«Γι' αυτόν τον τόπο δεν ενδιαφέρονται, δεν τον αγαπάνε. Υπήρξαν άνθρωποι που αγαπήσανε αυτόν τον τόπο, σήμερα όχι.»

-Συμμετέχων ΣΤ-

« Έχει προοπτικές, ναι, αλλά μου δίνεται η εντύπωση ότι δεν το ψάχνει κανείς ιδιαίτερα όχι από την άποψη ότι δεν υπάρχουν λεφτά αλλά θα κάτσει να ασχοληθεί. Αυτή η εντύπωση μου δίνεται, πράγματα που δεν είναι ιδιαίτερα κοστοβόρα ως επενδύσεις δε γίνονται γιατί έτσι είναι η πλατεία μωρέ, αυτή ήταν η πλατεία μια ζωή, τι να κάνουμε τώρα.»

-Συμμετέχων Γ-

Από την τελευταία κρίση, φαίνεται ότι για τον συμμετέχοντα Γ, αυτό που λείπει και ίσως βοηθούσε στο να αναδειχθεί η τοπική ιστορία και να βελτιωθεί ο δημόσιος χώρος, είναι η έννοια της ενδυνάμωσης. Οι πολίτες της Νέας Ιωνίας και συγκεκριμένα της Ελευθερούπολης πιθανόν να μη νιώθουν ότι η «φωνή τους ακούγεται» με αποτέλεσμα να αποκαρδιώνονται από το να συμμετάσχουν στα αστικά κοινά της γειτονιάς τους. Ένα σχετικό παράδειγμα έδωσε ο συμμετέχων Β, κάτοικος της Ελευθερούπολης, ο οποίος είχε επιδιώξει να φυτέψει κάποια φυτά και δεντράκια στο παρκάκι της περιοχής, στο οποίο σύχναζε με τους φίλους του. Ύστερα από μία χρονοβόρα διαδικασία όπου δε βρέθηκε εν τέλει ο υπεύθυνος για το ζήτημα, η πρότασή του (σημειωτέον, θα χρησιμοποιούσε δικούς του πόρους), ακυρώθηκε μην καταφέροντας να πάρει την επιθυμητή άδεια αλλά ούτε και κάποια ικανοποιητική αιτιολογία για την απόφαση αυτή. Οι έννοιες της Κοινωνίας των Πολιτών, της συνδημιουργίας και των αστικών κοινών όπως περιγράφηκαν στο θεωρητικό υπόβαθρο αναδεικνύουν τα οφέλη της συμμετοχικής κουλτούρας στην αίσθηση της κοινότητας αλλά και στην αναδιανομή της δύναμης για τους κατοίκους, όπως περιέγραψε η Arnstein. Οι καλλιτέχνες και οι πολιτιστικοί φορείς θεωρούνται συχνά φορείς τέτοιων αλλαγών στο κοινωνικό γίνεσθαι, όπως διαφάνηκε και από τη βιβλιογραφία αλλά και από τα

παραδείγματα δημιουργικής ενεργοποίησης του δημόσιου χώρου, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό. Ο συμμετέχων Α, και υψηλά ιστάμενο μέλος πολιτιστικού οργανισμού της περιοχής, υπογράμμισε ωστόσο ότι: *«Μπορεί να είναι (ρόλος των πολιτιστικών φορέων να αναβαθμίσουν την περιοχή) αλλά με τις δυνατότητες που έχουμε, εμείς δε μπορούμε να κάνουμε παρεμβάσεις στην τοπική κοινωνία. Αυτό είναι θέμα του Δήμου που θα μπορούσε να έχει ευρύτερη απήχηση. Εμείς έχουμε ελάχιστα χρήματα, ελάχιστες δυνατότητες για να αλλάξουμε το πολιτιστικό γίγνεσθαι της περιοχής.»*

Η συμμετέχουσα Ε, από την άλλη, τονίζει ότι όσο αξιόλογες και να είναι οι προσπάθειες των μικρών, δημιουργικών ομάδων, η στήριξη από τους πολιτιστικούς φορείς αλλά και την τοπική αυτοδιοίκηση είναι απαραίτητη για τη βιωσιμότητα κοινωνικών και πολιτιστικών πρωτοβουλιών σε επίπεδο γειτονιάς, καθώς όπως υποστηρίζει *«δε μπορούν να είναι πολύ βιώσιμοι»* αλλιώς.

Ένας εγκαταλελειμμένος λοιπόν δημόσιος χώρος με προοπτικές αλλά ελάχιστο ενδιαφέρον και πόρους από τους υπευθύνους και από τους κατοίκους. Τι θα μπορούσε ωστόσο να γίνει προς τη βελτίωση του δημόσιου χώρου της Ελευθερούπολης και πως θα επιθυμούσαν οι συμμετέχοντες να τη δουν, σε μία δυνητική τους περιπλάνηση λίγα χρόνια μετά;

Οραματισμός για το δημόσιο χώρο

Η σχετική απαισιοδοξία και έλλειψη πίστης σε μία αλλαγή προς το καλύτερο για το δημόσιο χώρο της Ελευθερούπολης δε συνοδεύτηκε από έλλειψη ιδεών και προτάσεων για την πιθανή ενεργοποίησή της. Αντιθέτως, οι συμμετέχοντες έδωσαν ποικίλες και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες προτάσεις για το δημόσιο χώρο της Ελευθερούπολης και το μέλλον του.

Οι σημαντικότερες προκλήσεις όπως εντοπίστηκαν από τη συζήτηση έως τώρα, συνοψίζονται στην έλλειψη ενδιαφέροντος, στην «απονέκρωση» του δημόσιου χώρου της συνοικίας αυτής και την μη ικανοποιητική αντανάκλαση της ιστορίας της στο δημόσιο χώρο. Ξεκινώντας από την φερόμενη έλλειψη ενδιαφέροντος από τους ίδιους τους κατοίκους, ο συμμετέχων Α τονίζει ότι απαιτείται αλλαγή στην παιδεία και στην εκπαίδευση για να διαφανεί κάποια σχετική αλλαγή και στο δημόσιο χώρο.

Ο συμμετέχων ΣΤ, κάτοικος της περιοχής και αρκετά ενεργός ως προς τη βελτίωση της, κλείνοντας τη συζήτησή μας υπογράμμισε αφ' ενός τη σημασία των δημόσιων χώρων ως τόπων συγκέντρωσης της κοινότητας και αφ' ετέρου την ανάγκη ενεργοποίησης των ίδιων των κατοίκων *«Θα πρέπει αυτοί οι χώροι να γίνουν δημόσιοι χώροι και όχι να χτιστούν πολυμάγαζα, πολυεθνικές, επιχειρήσεις και να πηγαίνουμε κάπου,*

θέλουμε φυσικούς χώρους, να υπάρχει πράσινο...Από μόνοι μας μπορούμε να φτιάξουμε κάποιες ομάδες και να εξωραϊστούμε την περιοχή, δηλαδή κάποιος εξωραϊστικός σύλλογος που θα ξεκινήσει να φτιάχνει κάποια πράγματα, έστω και με δικά του έξοδα.» Η συγκεκριμένη δήλωση φαίνεται ότι συμβαδίζει με τη θεώρηση του Habermas (1991) περί «δημόσιας σφαίρας» και ίσων δικαιωμάτων αλλά και ευθυνών σε αυτή για την κοινότητα, ενώ προτείνει την ανάληψη πρωτοβουλιών εκ μέρους των κατοίκων, θυμίζοντας έντονα τον τρίτο τύπο συνδημιουργίας όπου η κοινότητα υποκινεί τη διαδικασία.

Οι νεότεροι της ομάδας των συνεντευξιαζομένων, ετών 27 και αμφότεροι μουσικοί, φαίνεται ότι έδωσαν μία μεγαλύτερη βάση σε δραστηριότητες αναψυχής και πολιτισμού στην περιοχή, ως λύσεις πιθανής ενεργοποίησής της. Ο συμμετέχων Β υπογράμμισε την ανάγκη διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής και της Νέας Ιωνίας εν γένει αλλά και τη «μείξη» του παλιού με το καινούριο όσον αφορά την πολιτιστική και καλλιτεχνική δραστηριότητα, με παράδειγμα τη διοργάνωση συναυλιών σε δημόσιους χώρους όπου αυτά τα δύο στοιχεία συνυπάρχουν. Επιπροσθέτως, ο συμμετέχων Γ είχε τη σκέψη ότι για να ενεργοποιηθεί ο δημόσιος χώρος της περιοχής, μονάδες εστίασης και διασκέδασης θα μπορούσαν να εγκατασταθούν σε αυτή. Με αυτό τον τρόπο, περισσότερος κόσμος και ιδιαίτερα νέος, θα επισκεπτόταν την Ελευθερούπολη και θα γνώριζε αυτή την «άγνωστη» γειτονιά

«λείπει πολύ αυτή η αίσθηση από την Ελευθερούπολη που θα μπορούσε να είναι ας πούμε μία πλατεία, ένας πεζόδρομος που γύρω-γύρω θα μπορούσαν να είναι παρόμοια μαγαζάκια, ένας δρόμος με πολλά μαγαζάκια για παράδειγμα η Εργασίας η μισή έτσι όπως πέρασα και την είδα είναι ανεκμετάλλετοι τεράστιοι χώροι, παρατημένοι που θα μπορούσαν να γίνουν μπαρ βιομηχανικής αισθητικής ενδεχομένως, νυχτερινά μαγαζιά που μπορούσαν να λειτουργούν και τη μέρα ως καφετέριες, θα μπορούσαν να λειτουργούν θεματικά.»

Στη συνέχεια, οι συμμετέχουσες της έρευνας προσέθεσαν στην κουβέντα ιδέες και σκέψεις πολιτιστικής κατεύθυνσης, πιθανότατα και λόγω των ιδίων ενδιαφερόντων και ενασχολήσεων τους. Η συμμετέχουσα Δ, η οποία ανήκει στην ομάδα προφορικής ιστορίας της Νέας Ιωνίας, υποστηρίζει πως υπάρχουν πολλά που θα μπορούσαν να γίνουν για την ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου της Ελευθερούπολης. Η επανάχρηση κάποιων από τις ανεκμετάλλετες βιομηχανικές μονάδες ως χώρων πολιτισμού, συγκέντρωσης, μουσείου, συνεδριακού κέντρου ακόμα και καλλιτεχνικού πολυχώρου, αντίστοιχου με το Βιομηχανικό Μουσείο Φωταερίου στο Γκάζι. Επιπλέον, αναφερόμενη σε δράσεις όπως το *Dourgouti Island Hotel*, η συμμετέχουσα υπογράμμισε ότι διαδραστικές περιηγήσεις με προσωπικές μαρτυρίες, παιχνίδια θησαυρού στη γειτονιά και άλλες αντίστοιχες δράσεις θα μπορούσαν να συνδράμουν σημαντικά την εξοικείωση με τη γειτονιά και την ιστορία αλλά και την αναζωογόνησή της.

Τέλος, η συμμετέχουσα Ε - αρχαιολόγος με ερευνητικό έργο για τη βιομηχανική κληρονομιά της Νέας Ιωνίας -

η οποία πραγματοποιεί ξεναγήσεις στην περιοχή, τόσο σε Έλληνες όσο και σε επισκέπτες από το εξωτερικό δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη δημιουργική επανάχρηση των κτιρίων και σε «πρωτότυπους σχεδιασμούς» όπως τους περιγράφει, αναφέροντας και των προοπτικών που ανοίγει η προφορική ιστορία για το αφήγημα μιας πόλης. Η περιγραφή της είναι ιδιαίτερα γλαφυρή και ενδιαφέρουσα

«Μπορείς να βρεις πάρα πολλές λύσεις για σχεδιασμούς. Που μπορείς να κάνεις τι. Να κάνεις τη γειτονιά βιώσιμη, να δώσεις θέσεις εργασίας, να κάνεις τους ανθρώπους να μείνουν στον τόπο τους, να κρατηθούν εκεί. Ας πούμε τις προάλλες περπάτησα με μία ομάδα που ξενάγησα στην Ελευθερούπολη, ήρθαν οργανωμένοι να κάνουνε τι. Να περπατήσουνε ώρες στη Νέα Ιωνία και να φάνε πεινιρλί, οπωσδήποτε από το πεινιρλί. Ήταν 50 άτομα.

Περάσανε από το πεινιρλί 50 άτομα. Το διανοείσαι αυτό; Αυτή τη στιγμή, ο τουρισμός είναι εναλλακτικός.

Αναζητάνε φυγές, αναζητάνε καινούρια πράγματα.»

Η παραπάνω ανάλυση των ερευνητικών ευρημάτων σε συνδυασμό με την προσωπική εμπειρία της γράφουσας στην περιοχή αλλά κυρίως με τη γνώση από αντίστοιχες πρωτοβουλίες ενεργοποίησης του δημόσιου χώρου, σχηματοποίησε την πρόταση μιας δράσης αναζωογόνησης της ιδιόμορφης γειτονιάς της Ελευθερούπολης.

5. ΠΡΟΤΕΙΝΟΝΤΑΣ ΜΙΑ ΔΡΑΣΗ ΑΝΑΖΩΟΓΟΝΗΣΗΣ

Η παρούσα έρευνα στοχεύει στο να προτείνει μία δράση ενεργοποίησης του δημόσιου χώρου της Ελευθερούπολης, μίας πρώην βιομηχανικής περιοχής που κατοικήθηκε αρχικά από Μικρασιάτες πρόσφυγες, με την έλευση των οποίων η βιομηχανική δραστηριότητα της περιοχής αναπτύχθηκε εντυπωσιακά. Λόγω της σταδιακής αποβιομηχάνισης, ωστόσο, της χώρας και λόγω έλλειψης πόρων αλλά και δράσης για την αποκατάσταση και επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων, η περιοχή σήμερα, λίγα μέτρα από τον σταθμό του ηλεκτρικού της Νέας Ιωνίας, φαίνεται ως μία γειτονιά «παγωμένη» στο χρόνο, όπως αναφέρθηκε και στις συνεντεύξεις των κατοίκων.

Οι σημαντικότερες ανάγκες που αναδύθηκαν ως προς το δημόσιο χώρο της Ελευθερούπολης, ήταν οι εξής:

- *Ανάδειξη της τοπικής ιστορίας*
- *Εξωραϊσμός της περιοχής*
- *Ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου ως χώρου συγκέντρωσης*
- *Επανάχρηση των αχρησιμοποίητων βιομηχανικών χώρων προς δημόσιο όφελος*

Όπως ανέφεραν και οι συμμετέχοντες, οι δυνατότητες και τα ενδεχόμενα δράσεων για την αναζωογόνηση της γειτονιάς είναι ποικίλα. Η παρούσα πρόταση αποτελεί μία ενδεικτική δράση συνδημιουργίας, η οποία επιδιώκει να αξιοποιήσει τα εργαλεία της συμμετοχικής κουλτούρας, της δημιουργικής ενεργοποίησης του δημόσιου χώρου αλλά και της ευρύτερης έννοιας της δημιουργικής γειτονιάς προς την αναζωογόνηση του εν λόγω οικισμού, αξιοποιώντας τα τοπικά, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ανάγκες.

Η προτεινόμενη δράση ονομάζεται *Zamani*²⁸.

5.1 *Zamani*

Μία ομάδα μαθητών της Νέας Ιωνίας θα κληθεί να ανακαλύψει και να αφηγηθεί το παρελθόν και το παρόν της προσφυγικής και πρώην βιομηχανικής συνοικίας της Ελευθερούπολης μέσα από ένα νοητό ταξίδι στο χρόνο. Η ομάδα του *Zamani* θα δημιουργήσει το δικό της χάρτη για τη γειτονιά, θα δημιουργήσει συλλογικά στο δημόσιο χώρο της και θα συνομιλήσει με παλαιότερους και νεότερους κατοίκους, συγκεντρώνοντας υλικό για ένα ανοιχτό φεστιβάλ το οποίο γεφυρώνει το παρελθόν με το παρόν της περιοχής. Στο φεστιβάλ αυτό, θα συνυπάρξει το παλιό με το καινούριο, συνθέτοντας και αναδεικνύοντας την ταυτότητα της γειτονιάς αυτής, η οποία σε κάποιους φαίνεται σαν παγωμένη ή ξεχασμένη στο χρόνο. Η συγκεκριμένη δράση προτείνει τα παρακάτω εργαστήρια.

1. *Zamani walks*

Το πρώτο εργαστήριο αφορά στην εξοικείωση των μαθητών με την περιοχή και την ιστορία της. Το εργαστήριο «*Zamani walks*» θα περιλαμβάνει θεωρητική εισήγηση αλλά και ξενάγηση στη γειτονιά, καθώς και επίσκεψη στα εργοστάσια που λειτουργούν ακόμα, ενώ θα κλείσει με μία ελεύθερη περιπλάνηση στη γειτονιά, στη μορφή της αισθητηριακής χαρτογράφησης από τους μαθητές. Η συνάντηση αυτή θα είναι εισαγωγική αλλά ιδιαίτερος σημαντική καθώς θα αποτελέσει την πρώτη επαφή για κάποιους μαθητές με την Ελευθερούπολη και την ιστορία της.

2. *Zamani listens*

Στο δεύτερο εργαστήριο, οι μαθητές θα μνηθούν στον κόσμο της προφορικής ιστορίας ενδεχομένως από την ομάδα προφορικής ιστορίας της Νέας Ιωνίας μέσα από μία θεωρητική εισήγηση αλλά και παρουσίαση των προφορικών μαρτυριών που έχουν συλλεχθεί ήδη από την περιοχή της Ελευθερούπολης. Οι μαθητές θα

²⁸ ζαμάνι < τουρκική *zaman* (χρόνος, εποχή, περίοδος) < περσική *زمان* (*zamān*)

κληθούν να προετοιμάσουν ένα προσχέδιο οδηγού συνέντευξης το οποίο θα χρησιμοποιήσουν για να συλλέξουν τις δικές τους μαρτυρίες από κατοίκους της περιοχής.

Μέσα από αυτό το εργαστήριο, οι μαθητές θα γνωρίσουν την έννοια της ιστορίας «από τα κάτω» όπως συχνά αποκαλείται η προφορική ιστορία και θα μπουν στη διαδικασία να γνωρίσουν και να συνομιλήσουν με κατοίκους της περιοχής, συνθέτοντας το δικό τους «ιστορικό αρχείο».

3. Zamani talks

Οι μαθητές θα μετατραπούν σε «ιστορικούς» συλλέγοντας σε ζευγάρια προφορικές μαρτυρίες από παλαιότερους και νεότερους κατοίκους και επαγγελματίες της περιοχής που θα επιλέξουν οι ίδιοι. Οι συνεντεύξεις θα βιντεοσκοπηθούν, ενώ τα αποτελέσματά τους θα αναλυθούν από τους μαθητές, οι οποίοι θα επιλέξουν τα πιο ενδιαφέροντα για αυτούς σημεία.

Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων θα ενδυναμώσει τους μαθητές ενώ μέσω αυτής της διαδικασίας θα ακούσουν αλλά και θα συζητήσουν τις ανάγκες και τις προσωπικές εμπειρίες κατοίκων της περιοχής.

4. Zamani creates

Έχοντας αποκτήσει μία γενική εικόνα για την ιστορία αλλά και το παρόν της περιοχής και με οδηγό της φαντασία τους, οι μαθητές θα κληθούν να δημιουργήσουν έναν νέο χάρτη της γειτονιάς με στοιχεία από το παρελθόν, το παρόν και ο,τιδήποτε άλλο προκύψει κατά τη συλλογική διαδικασία της χαρτογράφησης. Οι μαθητές ως «ταξιδευτές» στον χρόνο θα δημιουργήσουν καρτ ποστάλ ή άλλες χειροτεχνίες για τη γειτονιά, οι οποίες θα συγκεράσουν το παρελθόν με το παρόν και οι οποίες θα εκτεθούν στο τελικό φεστιβάλ. Έχοντας δημιουργήσει τον χάρτη και έχοντας περιπλανηθεί αρκετές φορές ήδη στην περιοχή, η ομάδα θα κληθεί να συζητήσει για το δημόσιο χώρο της Ελευθερούπολης. *«Πως τους φαίνεται; Τι λείπει; Πως θα μπορούσαν οι ίδιοι να βελτιώσουν το δημόσιο χώρο της περιοχής»*

Το εργαστήριο αυτό στοχεύει στο να απελευθερώσει τη φαντασία και τη δημιουργικότητα των μαθητών και να ενισχύσει τη συλλογική ευφυΐα και δημιουργικότητα.

5. Zamani on the road

Μετά από ένα ανοιχτό κάλεσμα στη γειτονιά αλλά και σε καλλιτέχνες της Νέας Ιωνίας και της Αθήνας, η ομάδα θα χρησιμοποιήσει στοιχεία του χάρτη, των συνεντεύξεων και τις ιδέες από το προηγούμενο εργαστήριο προχωρώντας σε μικρής κλίμακας/εφήμερες κατασκευές και παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο της περιοχής, προσπαθώντας να αναδείξει την περιοχή της Ελευθερούπολης.

Η συνδημιουργία στο δημόσιο χώρο με βάση τα τοπικά χαρακτηριστικά όπως θα έχουν προκύψει από τα προηγούμενα εργαστήρια και τις δράσεις της ομάδας, μπορούμε να πούμε ότι απαντά στη «δημιουργική γειτονιά» του Landry, ενώ η ομαδική αυτή προσπάθεια στοχεύει στο να ενισχύει την έννοια της κοινωνικής συνοχής και κυρίως της συμμετοχής στα αστικά κοινά.

6. Zamani cooks

Για το τελικό φεστιβάλ στη γειτονιά αλλά και για το ντοκυμαντέρ που θα προβληθεί, η ομάδα του Zamani θα βιντεοσκοπήσει την εκτέλεση συνταγών από παλαιότερους και νεότερους κατοίκους της Ελευθερούπολης συζητώντας ταυτόχρονα την εμπειρία τους σε αυτή, δημιουργώντας ένα αφήγημα της γειτονιάς μέσα από το φαγητό και το «ταξίδι» του στην περιοχή αυτή.

Η έννοια και η διαδικασία της μαγειρικής και του φαγητού αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της κουλτούρας των Μικρασιατών αλλά και των νεότερων προσφύγων της περιοχής (οι μισοί σχεδόν από τους συνεντευξιαζόμενους ανέφεραν τις ανατολίτικες μυρωδιές) ενώ η αφήγηση της ιστορίας της γειτονιάς μέσα από χαρακτηριστικές συνταγές των κατοίκων της αναμένεται να αναδείξει την ποικιλομορφία και την ιστορία της γειτονιάς της Ελευθερούπολης μέσα από ένα διαφορετικό πρίσμα. Οι συνταγές που θα παρουσιαστούν θα εκτελεστούν και στο τελικό φεστιβάλ, στο οποίο θα προσφέρεται φαγητό στους επισκέπτες, δημιουργώντας έτσι ένα κοινοτικό δείπνο (community dinner).

7. Zamani festival

Η ομάδα του Zamani μαζί με την ομάδα των μαθητών αλλά και της τοπικής κοινότητας θα διοργανώσει το φεστιβάλ κατά το οποίο θα γίνει η προβολή ενός ντοκυμαντέρ με αποσπάσματα των συνεντεύξεων και των εργαστηρίων σε εγκαταλελειμμένα κτίρια της περιοχής (projection mapping) και η έκθεση των έργων που προέκυψαν. Στο φεστιβάλ θα προσφέρεται φαγητό από τις συνταγές της προηγούμενης δράσης, ενώ μπορεί να πραγματοποιηθεί συλλογική μαγειρική στο δημόσιο χώρο και να υπάρχει ζωντανή μουσική από μπάντες και μουσικά σχήματα της περιοχής.

5.2 Οι στόχοι του Zamani

Η συγκεκριμένη πρόταση αφορά σε μία δράση συλλογικής δημιουργικότητας στο δημόσιο χώρο με κύριο επίκεντρο την εξέλιξη της γειτονιάς στον χρόνο (ή αλλιώς ζαμάνι). Χωρίς να επιδιώκει να συνθέσει ένα ακριβές ιστορικό αφήγημα για την περιοχή, τα εργαστήρια που προτείνονται αποσκοπούν στο να εξοικειώσουν

τους συμμετέχοντες με την τοπική ιστορία, να τους ωθήσουν να εξερευνήσουν την περιοχή με ποικίλους τρόπους και να δημιουργήσουν συλλογικά ένα φεστιβάλ, μία ανοιχτή συνάντηση στο δημόσιο χώρο, όπου «γιορτάζεται» το παλιό και το καινούριο.

Οι μαθητές προτείνονται ως κύρια ομάδα δράσης για το συγκεκριμένο εγχείρημα καθώς αφενός κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό να γνωρίσουν οι νεότεροι την ιστορία της περιοχής αλλά και να συμμετάσχουν στην ενεργοποίηση της με συλλογικό και δημιουργικό τρόπο. Άξιο αναφοράς είναι ότι κοντά στην περιοχή της Ελευθερούπολης στεγάζεται το 4ο δημοτικό, το 7ο γυμνάσιο, το 2ο και το 5ο λύκειο Νέας Ιωνίας. Έχει ήδη γίνει μία επαφή με το 5ο λύκειο Νέας Ιωνίας -μία ομάδα από το οποίο συμμετείχε στην αισθητηριακή χαρτογράφηση της παρούσας έρευνας- και κρίνεται ότι θα υπήρχε ενδιαφέρον για μία ευρύτερη δράση όπως το Zamani από μία μεγαλύτερη ομάδα μαθητών.

Μέσα από τη γνωριμία των μαθητών με την τοπική ιστορία και την περιπλάνησή τους στην περιοχή, η ομάδα θα προχωρήσει σε συλλογικές δημιουργίες σε συνεργασία με κατοίκους αλλά και καλλιτέχνες, όπως είναι ο χάρτης, οι καρτ ποστάλ, τα έργα στο δημόσιο χώρο και στις συνεντεύξεις κατοίκων και επαγγελματιών της περιοχής, εξερευνώντας το παρελθόν και το παρόν μέσα από τα μάτια της τοπικής κοινότητας. Τα εργαστήρια που προτείνονται στο παρόν εγχείρημα διακρίνονται από τις αξίες της συλλογικής δημιουργικότητας και της συνδημιουργίας στο δημόσιο χώρο, ενώ το υλικό που θα προκύψει από αυτή τη δράση θα αποτελέσει δυνητικά τη βάση και για μελλοντικές δράσεις στο δημόσιο χώρο της Ελευθερούπολης.

Η παρουσίαση των έργων και του ντοκυμαντέρ στο τελικό φεστιβάλ και η ενσωμάτωση των προβολών πάνω στα εγκαταλελειμμένα κτίρια και εργοστάσια στοχεύει στο να δώσει μία νέα πνοή στην περιοχή και να υποκινήσει μία συζήτηση για το μέλλον του δημόσιου χώρου της, φέρνοντας κοντά κατοίκους, φορείς και επαγγελματίες της περιοχής.

Όπως αναφέρθηκε και στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου, οι σημαντικότερες ανάγκες που αναδείχθηκαν ως προς το δημόσιο χώρο της Ελευθερούπολης, ήταν οι εξής:

- *Ανάδειξη της τοπικής ιστορίας*
- *Εξωραϊσμός της περιοχής*
- *Ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου ως χώρου συγκέντρωσης*
- *Επανάχρηση των αχρησιμοποίητων βιομηχανικών χώρων προς δημόσιο όφελος*

Από τις ανάγκες αυτές, το Zamani επιδιώκει να ικανοποιήσει κυρίως τις τρεις πρώτες με τις ποικίλες δράσεις του στο δημόσιο χώρο αλλά και να πυροδοτήσει ένα διάλογο μεταξύ των κατοίκων της τοπικής αυτοδιοίκησης και άλλων φορέων.

Η συζήτηση αυτή σε συνδυασμό με την περαιτέρω επιδιωκόμενη ενεργοποίηση των κατοίκων και των φορέων προς την αναζωογόνηση της Ελευθερούπολης ενδέχεται να στραφεί στο μέλλον προς την «αναβίωση» της συγκεκριμένης περιοχής, την πιθανή επανάχρηση των εργοστασίων και τη βελτίωση του δημόσιου χώρου της, μέσα από πρωτοβουλίες με δημόσιο όφελος και κοινωνικο-πολιτιστικό χαρακτήρα, όπως τονίστηκε και από μία μερίδα των συνεντευξιαζομένων.

6. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Το τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης αποσκοπεί στα εξής:

- Να συνοψίσει και να αξιολογήσει τα αποτελέσματα της διενεργηθείσας έρευνας,
- Να τοποθετήσει την παρούσα εργασία στο ακαδημαϊκό και εφαρμοσμένο πλαίσιο που εντάσσεται
- Να εντοπίσει τις αδυναμίες αλλά και τις ευκαιρίες για ανάπτυξη και βελτίωση της διαδικασίας και των αποτελεσμάτων της.

6.1 Σύνοψη και ένταξη της έρευνας

Η παρούσα έρευνα είχε ως στόχο να διερευνήσει την εμπειρία και τα συναισθήματα που προκαλεί ο δημόσιος χώρος μιας γειτονιάς, αφενός ιδιαίτερα σημαντικής για τη διαμόρφωση της ταυτότητας της Νέας Ιωνίας, αφετέρου ιδιαίτερα παραμελημένης και αναξιοποίητης. Το κύριο ερευνητικό ερώτημα ως εκ τούτου διαμορφώθηκε ως εξής «Πώς βιώνει και πώς οραματίζεται το δημόσιο χώρο της ιστορικής γειτονιάς της Ελευθερούπολης μία ομάδα κατοίκων της Νέας Ιωνίας;».

Αντλώντας πηγές, παραδείγματα και θεωρητικό υπόβαθρο από βιβλιογραφία σχετική με τη δημιουργική πόλη και γειτονιά, τη συμμετοχική κουλτούρα και τη συνδημιουργία στον πολύπλευρο και πολύπλοκο ιστό της σύγχρονης «παγκόσμιας» πόλης, διαμορφώθηκε το πλαίσιο μέσα στο οποίο η έρευνα θα λάμβανε χώρα. Λόγω του ισχυρού ενδιαφέροντος για τις ανάγκες και την εμπειρία των ίδιων των κατοίκων της περιοχής και λόγω του απώτερου στόχου της πρότασης μίας δράσης στο δημόσιο χώρο της γειτονιάς, η διεξαγωγή συνεντεύξεων κρίθηκε ως το πιο κατάλληλο μεθοδολογικό εργαλείο συλλογής δεδομένων. Ο συνδυασμός των ημι-δομημένων συνεντεύξεων σε συνδυασμό με την προτροπή για την αισθητηριακή χαρτογράφηση της περιοχής από τους συμμετέχοντες αλλά και από μία ομάδα μαθητών του γειτονικού 5^{ου} λυκείου Νέας Ιωνίας συνέθεσε το ερευνητικό υλικό το οποίο λειτούργησε ως βάση για την ανάπτυξη μίας πολιτιστικής πρότασης για την περιοχή της Ελευθερούπολης.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα έδειξαν ιδιαίτερα πρόθυμοι να συζητήσουν για το δημόσιο χώρο της γειτονιάς και να μοιραστούν τις σκέψεις τους για αυτόν, δίνοντας την αίσθηση μίας γενικότερης σύμπνοιας στις απόψεις τους. Για τους συμμετέχοντες, η γειτονιά της Ελευθερούπολης –όπως και η Νέα Ιωνία εν γένει- διακρίνεται από την κοινωνική συνοχή των κατοίκων της, διαθέτει μία ταυτότητα βαθιά συνδεδεμένη με το Μικρασιατικό παρελθόν της, ενώ η τωρινή της εικόνα δεν είναι η επιθυμητή. Η έλλειψη πρασίνου, η άναρχη δόμηση, η αναξιοποίητη βιομηχανική κληρονομιά καθώς και η «προσκόλληση στο παρελθόν» που επικρατεί στην εξεταζόμενη περιοχή της Ελευθερούπολης πρωτοστάτησαν ως ερευνητικά ευρήματα. Επιπροσθέτως, αυτό που

υπογραμμίστηκε στην πλειονότητα των απαντήσεων, ήταν ότι το ιδιαίτερος σημαντικό βιομηχανικό και προσφυγικό παρελθόν της περιοχής δεν αντανακλάται στο δημόσιο χώρο της, με αποτέλεσμα η ιστορία της Ελευθερούπολης να παραμένει άγνωστη, ακόμα και στους ίδιους τους κατοίκους της Νέας Ιωνίας. Τα συναισθήματα που προκαλούνται όταν κάποιος περιπλανάται στην περιοχή, σύμφωνα με την ομάδα των συνεντευξιαζομένων και την ομάδα των μαθητών, είναι κυρίως: *νοσταλγία, θλίψη, οικειότητα, εγκατάλειψη*. Με βάση τα ερευνητικά αποτελέσματα και με «οδηγούς» τις έννοιες και τις αξίες που αναλύθηκαν στο θεωρητικό υπόβαθρο, η δράση η οποία προτάθηκε εν τέλει ονομάζεται *Zamani*, από την τουρκική και περσική λέξη ζαμάνι, η οποία είναι ευρέως γνωστή στη γλώσσα μας από την έκφραση «χρόνια και ζαμάνια» και σημαίνει «ένα μεγάλο διάστημα χρόνου». Το *Zamani* είναι ένα εγχείρημα που στοχεύει να εμπλέξει πρωτίστως μαθητές της περιοχής στη συνδημιουργία ενός αφηγήματος για τη συνοικία μέσα στο χρόνο με ποικίλους τρόπους και τη συνδιοργάνωση ενός φεστιβάλ γειτονιάς στο οποίο θα παρουσιαστεί το αφήγημα που θα προκύψει. Πραγματοποιώντας «εργαστήρια δρόμου» και συγκεκριμένα, διενεργώντας συνεντεύξεις με παλαιότερους και νεότερους κατοίκους, συλλέγοντας συνταγές και προσωπικές ιστορίες κατοίκων και επαγγελματιών. κατασκευάζοντας έναν χάρτη και καρτ-ποστάλ, χειροτεχνίες και κατασκευές για το δημόσιο χώρο της Ελευθερούπολης, θα δημιουργηθεί ένα «αφηγηματικό αρχείο» για την περιοχή, το οποίο θα γεφυρώνει το παρελθόν με το παρόν της γειτονιάς, ενδυναμώνοντας και αναδεικνύοντας την ταυτότητά της. Στο τελικό φεστιβάλ, η παρουσίαση ενός ντοκυμαντέρ με τις συνεντεύξεις, τα εργαστήρια και τις «τοπικές συνταγές» προτείνεται να προβληθεί αποσπασματικά σε προσόψεις κτιρίων και παλιών εργοστασίων της περιοχής, χρησιμοποιώντας ίσως τη μέθοδο του projection mapping. Οι χειροτεχνίες και οι κατασκευές των μαθητών και των συμμετεχόντων θα εκτεθούν κατά το φεστιβάλ, το οποίο θα πλαισιωθεί από συλλογική μαγειρική και ένα κοινοτικό γεύμα στο δημόσιο χώρο της συνοικίας, καθώς και ζωντανή μουσική.

Η παρούσα μελέτη εντάσσεται στο ευρύτερο ερευνητικό και πρακτικό πεδίο που σχετίζεται με τη δημιουργική πόλη, τη δημιουργική γειτονιά και την ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου μέσω πολιτιστικών δράσεων και εγχειρημάτων με τη συμμετοχή των κατοίκων. Κρίνεται ότι η επικρατούσα κατάσταση στο δημόσιο χώρο αλλά και στο δημιουργικό κλάδο της πόλης της Αθήνας, δίνει τον χώρο και έχει τις δυνατότητες για πολιτιστικές δράσεις που εμπλέκουν ποικίλες ομάδες ατόμων και φορέων και οι οποίες αντλούν την έμπνευσή τους από τη δημόσια σφαίρα και τις ποικιλόμορφες γειτονιές της πρωτεύουσας. Η ενασχόληση με τα αστικά κοινά με δημιουργικό τρόπο και η εμπλοκή μαθητών αλλά και κατοίκων σε μία διαδικασία συνδημιουργίας «από» και «για» τη γειτονιά αποτελεί τη σύνοψη και τον θεμελιώδη στόχο της δράσης που προτάθηκε, ενώ η ανασκόπηση της μελέτης αυτής θα μπορούσε να ολοκληρωθεί με την εμπνευστική φράση της Margaret Mead:

«Never doubt that a small group of thoughtful, committed citizens can change the world. Indeed, it is the only thing that ever has.»

6.2 . Περιορισμοί και προτάσεις για το μέλλον

Κλείνοντας, κρίνεται ότι είναι ιδιαίτερα εποικοδομητικό να αναφερθούν ορισμένες αδυναμίες της παρούσας έρευνας και ορισμένες προτάσεις για μελλοντική βελτίωση και εξέλιξή της.

Αναφορικά με τους περιορισμούς της εργασίας αυτής, το δείγμα και η έκτασή του αποτελεί ίσως το κυρίαρχο στοιχείο που θα έχρηζε βελτίωσης. Παρόλο που εξ' αρχής, η παρούσα έρευνα δε σκόπευε να γενικεύσει τα ευρήματά της, λόγω της επιδίωξης της να προτείνει μία δράση στο δημόσιο χώρο της Ελευθερούπολης σύμφωνα με την εμπειρία κατοίκων, φορέων και επαγγελματιών, θα ήταν ιδιαίτερος θεμιτό το ερευνητικό δείγμα να είναι ευρύτερο. Λόγω αλλαγής μεθοδολογικού σχεδίου και πλάνου και λόγω έλλειψης χρόνου εν τέλει, η παρούσα έρευνα περιορίστηκε σε ένα –όσο το δυνατόν πιο ανομοιογενές- δείγμα έξι συνεντευξιαζομένων και επτά μαθητών και καθηγητών που πραγματοποίησαν την αισθητηριακή χαρτογράφηση της γειτονιάς της Ελευθερούπολης. Ένας δεύτερος περιορισμός της έρευνας μπορεί να εντοπιστεί στο γεγονός ότι δεν υπήρξε μία οργανωμένη συνάντηση ανατροφοδότησης από τους συμμετέχοντες για το *Zamani*, παρόλο που η μελέτη αυτή επιδιώκοντας τη συνδημιουργία, είχε ως στόχο να εμπλέξει άμεσα και σε όλα τα στάδια κατοίκους και φορείς της συνοικίας

Όσον αφορά τη μελλοντική εξέλιξη και βελτίωση της παρούσας μελέτης και τους ερευνητές που δυνητικά θα επιθυμούν να ασχοληθούν με την εν λόγω περιοχή, κρίνεται σκόπιμο να διενεργηθεί μία έρευνα μεγαλύτερης κλίμακας και μεγαλύτερης διάρκειας, ώστε να υπάρχει το περιθώριο περαιτέρω διαλόγου και ζύμωσης με τους συμμετέχοντες. Η δράση που προτάθηκε, το *Zamani*, εμπεριέχει στοιχεία και ψήγματα ιδεών και εμπειριών από τους συμμετέχοντες και τη γράφουσα και αδιαμφισβήτητα μπορεί να τροποποιηθεί ή να εξελιχθεί, αν η έρευνα ακολουθήσει ένα διαφορετικό ή ευρύτερο μεθοδολογικό πλαίσιο.

Σε κάθε περίπτωση, παρά τους αναπόφευκτους περιορισμούς και περιθώρια βελτίωσης, η παρούσα μελέτη θα μπορούσε να αποτελέσει ένα εφαλτήριο για ερευνητές και αναγνώστες που δραστηριοποιούνται ή σχετίζονται με τον πολιτισμό εν γένει ώστε να δημιουργήσουν και να πειραματιστούν με «καμβά» τους τη συνοικία της Ελευθερούπολης, καθώς και να ανακαλύψουν και άλλες γειτονιές που τυγχάνει να παραμένουν «παγωμένες» στο χρόνο, στον πολυσύνθετο και ιδιόζοντα χάρτη της Αθήνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Βογιατζόγλου, Ο. (2007) *Βιομηχανική κληρονομιά - Η προσφορά στην αναβάθμιση του περιβάλλοντος* [Word].

Θεοδότου, Ε. Σ. (2013). *Εργαλεία κοινωνικής δικτύωσης και μεθοδολογικές προσεγγίσεις (Δημιουργικότητα και κοινωνικά δίκτυα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση)* (Master's thesis).

Ιωσηφίδης, Θ. (2008). Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες.

Καβουλάκος, Κ. (2015). Δημόσιος χώρος / κινήματα πόλης. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017 από <http://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF/%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CF%8C%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B7%CF%82/>

Καρούτσου, Ο. (2010) *Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις*. (Master's thesis).

Λάζου, Χ., Lazou, C., Νικολαΐδου, Α., Nikolaidou, A., Ραχιώτη, Α., & Rahioti, A. (2013). Η “διαχρονική” επιθυμία της περιπλάνησης: αποτυπώνοντας τα βήματα του flâneur.

Χατζηδημητρόγλου, Χ. Δ., & Chatzidimitroglou, C. D. (2013). Δημιουργική Οικονομία: οι Δημιουργικοί Κλάδοι στην Ελλάδα (Διπλωματική Μελέτη). Αθήνα, Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, 35(4), 216-224.

Attia, Y. (2011). Social Cohesion vs. Social Exclusion. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017 από http://www.academia.edu/11761084/Social_Cohesion_vs._Social_Exclusion.

Barber, B. (2013). If mayors ruled the world. *Why cities can and should govern globally and how they already do*.

Burgess, R. G. (2002). *In the field: An introduction to field research*. Routledge.

Canter, D. (1977). The psychology of place.

- Castells, M. (2007). Communication, power and counter-power in the network society. *International journal of communication*, 1(1), 29.
- Cresswell T. (2009). Place. *International Encyclopedia of Human Geography*. Oxford: Elsevier, σελ. 169-177.
- DCMS. (2001). *Creative Industries Mapping Document 2001 (2 ed.)*, London, UK: Department of Culture, Media and Sport.
- Department of Environment and Conservation (NSW. (2004). *Does Your Project Make a Difference?: A Guide to Evaluating Environmental Education Projects and Programs*. Sydney: Dept. of Environment and Conservation.
- Deuze, M. (2012). *Media Life*, Cambridge. *Polity*.
- DeVereaux, C., & Vartiainen, P. (2008). The Cultural Manager as Global Citizen. *Humanistinen ammattikorkeakoulu, sarja B. Projektiraportit ja selvitykset*, 7.
- Dodge, M., Kitchin, R., & Perkins, C. (Eds.). (2011). *Rethinking maps: new frontiers in cartographic theory*. Routledge.
- Elliott, S. N. (2008). Εκπαιδευτική ψυχολογία: αποτελεσματική διδασκαλία, αποτελεσματική μάθηση.
- Elwood, S. (2010). Geographic information science: Emerging research on the societal implications of the geospatial web. *Progress in human geography*, 34(3), σελ.349-357.
- Florida, R. (2002). The rise of the creative class, and how it is transforming work, leisure, community and everyday life. *New York*.
- Florida, R. (2005). *Cities and the creative class*. Routledge.
- Flyvbjerg, B. (1998). Habermas and Foucault: thinkers for civil society?
- Forrest, R., & Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban studies*, 38(12), 2125-2143.
- Foster, S. (2012). *Collective action and the urban commons*.
- Francis, M. (2003). *Urban open space: Designing for user needs*. Island Press.
- Friedmann, J. (1996). Rethinking poverty: empowerment and citizen rights. *International Social Science Journal*, 48(148), 161-172.
- Frost-Kumpf, H. A. (2001). *Cultural districts: Arts management and urban redevelopment*. UMI.
- Gattinger, M., & Whitehorse, Y. (2011). Democratization of culture, cultural democracy and governance. *Canadian Public Arts Funders*, 1-7.

- Ghafoorikoohsar, E. (n.d.). Heritage- led Regeneration and Social Cohesion in Multicultural Communities: A study of the Gorton Monastery Restoration Project. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017, από http://www.academia.edu/1168240/Heritage-led_Regeneration_and_Social_Cohesion_in_Multicultural_Communities_A_study_of_the_Gorton_Monastery_Restoration_Project
- Ghavampour, E., Vale, B., & Del Aguila, M. Theory of Place in Public Space.
- Gospodini, A. (2002). European cities and place-identity. Discussion Papers Series vol, 8, 19-36.
- Graves, J. B. (2010). Cultural democracy: The arts, community, and the public purpose. University of Illinois Press.
- Habermas, J. (1991). The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society. MIT press.
- Hardt, M., & Negri, A. (2009). Commonwealth. Harvard.
- Hartley, J. (2007). The evolution of the creative industries—Creative clusters, creative citizens and social network markets.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *The City Reader*, 6, 23-40.
- Henri, L. (1968). *Le droit à la ville*. Anthropos, Paris.
- Herranz, J., Jackson, M. R., & Kabwasa-Green, F. (2006). Cultural Vitality in Communities: Interpretation and Indicators.
- Holston, J., & Appadurai, A. (2003). Cities and citizenship. *State/space: A reader*, 296-308.
- Howkins, J. (2002). *The creative economy: How people make money from ideas*. Penguin UK.
- Hubert, A. (2010, Μάιος). Empowering people, driving change: Social innovation in the European Union [PDF]. Bureau of European Policy Advisors (BEPA).
- Izadi, M., & Mohammadi, J. (2016). The Roles of Neighborhood Cultural Spaces in the Development of Citizenship Culture. *Modern Applied Science*, 10(3), 89.
- Jacobs, J. (1961). The death and life of American cities.
- Jenkins, H.(2009). Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century. Mit Press.
- Landry, C. (2012). The creative city: A toolkit for urban innovators. Earthscan.
- LeGates, R. T., & Stout, F. (Eds.). (2015). The city reader. Routledge.
- Ley, D. (2003). Artists, aestheticisation and the field of gentrification. *Urban studies*, 40(12), 2527-2544.

- Markusen, A., & Gadwa, A. (2010). *Creative placemaking*. Washington, DC: National Endowment for the Arts.
- Marrapodi, J. (2003). *Critical thinking and creativity: An overview and comparison of the theories*. *Unpublished ED7590 Critical thinking and adult, Providence, RI*.
- Mason, J., 2003. *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- McGuirk, J. (2015, June 15). *Urban commons have radical potential – it's not just about community gardens*. Ανακτήθηκε 8 Μαΐου 2017 από <https://www.theguardian.com/cities/2015/jun/15/urban-common-radical-community-gardens>
- Mead, M. (1964). *Continuities in cultural evolution*. Transaction Publishers.
- O'Connor, J. (1998). *Popular culture, cultural intermediaries and urban regeneration. The entrepreneurial city: Geographies of politics, regime and representation*, 225-239.
- Orbasli, A. (2002). *Tourists in historic towns: Urban conservation and heritage management*. Taylor & Francis.
- O'reilly, T. (2005). *What is web 2.0*.
- Peck, J. (2005). *Struggling with the creative class*. *International journal of urban and regional research*, 29(4), 740-770.
- Prahalad, C. K., & Ramaswamy, V. (2000). *Co-opting customer competence*. *Harvard business review*, 78(1), 79-90.
- Pratt, A. C. (2008). *Creative cities: the cultural industries and the creative class*. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 90(2), 107-117.
- Proshansky, H. M. (1978). *The city and self-identity*. *Environment and behavior*, 10(2), 147-169.
- Rambaldi, G. (2005). *Who owns the map legend?*. *URISA Journal*, 17(1), 5-13.
- Richards, B. (2003). *Intelligent innovation: Ideas to action*. *The Journal for Quality and Participation*, 26(2), 14.
- Richardson, A. (2015). *Fostering Community Through Creative Placemaking*.
- Sassen, S. (2001). *The global city: New york, london, tokyo*. Princeton University Press.
- Siebel, W., & Wehrheim, J. (2006). *Security and the urban public sphere*. *German Policy Studies*, 3(1), 19.
- Simioforides, Y. (1998). *The Greek city and the new urban conditions [English summary of the Italian article 'La citta Greca e le nuove condizioni urbane']*. Programma Heracles: Le S de Della Citta Greca.
- SonicRim, L. S. (2001). *Collective creativity*. *Design*, 6(3), 1-6.

- Stavrides, S. (2008). Urban identities: beyond the regional and the global. The case of Athens. In J. Al-Qawasmī, A. Mahmoud, & A. Djerbi (Eds.), *Regional Architecture and Identity in the Age of Globalization: Proceedings of 2nd International Conference of CSAAR*. Tunis: CSAAR (pp. 577-588).
- The Canadian CED Network. (n.d.). *Designed to Scale: Mass participation to build resilient neighbourhoods*. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017, από <https://ccednet-rcdec.ca/en/toolbox/designed-scale-mass-participation-build-resilient>
- Tim, O. (2005). What is web 2.0? design patterns and business models for the next generation of software.
- Toffler, A., & Alvin, T. (1981). *The third wave* (pp. 32-33). New York: Bantam books. Chicago
- Tummers, L., Voorberg, W., & Bekkers, V. (2015, February 1). *Ten policy recommendations for co-creation during social Innovation* [PDF]. LIPSE.
- Zukin, S. (1989). *Loft living: culture and capital in urban change*. Rutgers University Press.

Ιστοσελίδες

- Συν.δεσμοί. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017, από <http://www.syndesmoi.com/>
- Alternative Tours of Athens. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017, από <http://www.atathens.org/home-gr.html>
- Atenistas. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017, από <https://atenistas.org/>
- COMMUNITY PROJECT | ΚΥΨΕΛΗ | THE RING. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017, από <http://neon.org.gr/gr/exhibition/community-project-kypseli-gr/>
- Corpus Προφορικού Λόγου. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017, από <http://corpus-ins.lit.auth.gr/corpus/about/symbols.html>
- Dourgouti.gr. (2014). Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017, από <http://dourgouti.nkosmos.gr/>
- Place Identity – Αρχική σελίδα. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017, από <https://placeidentity.gr/>
- Transcribe. Type Notes. Export Subtitles. It's that simple. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2017, από <https://www.inqscribe.com/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Απόσπασμα από Ανανιάδης²⁹ (2015, σ.27):

«Στην αισθητηριακή χαρτογράφηση οι συμμετέχοντες εφοδιάζονται με χάρτη της περιοχής του Δουργουτίου. Στην συνέχεια καλούνται να περιπλανηθούν στην περιοχή και να σημειώσουν στον χάρτη τις εντυπώσεις τους με βάση τις 5 αισθήσεις: γεύση, αφή, ακοή, όσφρηση, όραση. Συγκεκριμένα να σημειώσουν στο αντίστοιχο σημείο του χάρτη αυτό που τους έκανε εντύπωση με θετικό ή αρνητικό πρόσημο. Οι χάρτες επιστρέφονται στην ομάδα και τα στοιχεία καταχωρούνται σε μια κοινή βάση δεδομένων. Στην δράση συμμετείχαν κάτοικοι αλλά πολύ περισσότερο επισκέπτες της περιοχής. Σκοπός της δράσης είναι η καταγραφή των εντυπώσεών τους και επομένως η αποτύπωση σε έναν καινούριο χάρτη της εικόνας που έχουν οι επισκέπτες για την περιοχή. Η δράση αυτή μας φέρνει στο νου την "περιπλάνηση" (dégivne) που αποτέλεσε κεντρικό κομμάτι της θεωρίας της Καταστασιακής Διεθνούς, μιας ριζισπαστικής καλλιτεχνικής και πολιτικής ομάδας που δραστηριοποιήθηκε τις δεκαετίες 1960 και 1970. Η περιπλάνηση είναι μια βόλτα σε αστικό κυρίως τοπίο, χωρίς συγκεκριμένο προορισμό, κατά την διάρκεια της οποίας οι περιπλανώμενοι επιλέγουν την διαδρομή τους επηρεαζόμενοι από το γεωγραφικό και αρχιτεκτονικό περιβάλλον.

Απόσπασμα από Παπαδιάς³⁰ (2016, σ.49):

«Στη γειτονιά εκτός από την εξόρυξη της αφανούς ιστορίας που περιγράφηκε στο προηγούμενο μέρος της παρούσας εργασίας, υλοποιήθηκε και μια ιδιόμορφη προσπάθεια χαρτογράφησης, με στόχο να διερευνηθεί το παρόν της γειτονιάς. Συγκεκριμένα χαρτογραφήθηκαν οι εντυπώσεις που προκαλεί το αστικό ανάγλυφο στις 5 βασικές αισθήσεις κάποιου που επισκέπτεται τη γειτονιά καθώς αυτός περιηγείται στο χώρο ελεύθερα. Επιχειρήθηκε να μετρηθεί το πόσο και πού ο χώρος επηρεάζει τις αισθήσεις των επισκεπτών. Επιχειρήθηκε επίσης η ανακάλυψη των διαφορετικών αφηγήσεων που προκαλεί το αστικό τοπίο σε διαφορετικούς ανθρώπους με απώτερο σκοπό να δημιουργηθεί υλικό για την τελική παράσταση της ομάδας παραστατικών τεχνών "όχι παίζουμε" στους χώρους της γειτονιάς τον Οκτώβρη του 2015. Η έρευνα περιελάμβανε συμπλήρωση χάρτη-ερωτηματολογίου και σε αυτή συμμετείχαν συνολικά 206 άτομα όλων των ηλικιών και επιπέδων εκπαίδευσης, τόσο κάτοικοι της γειτονιάς και των όμορων περιοχών, όσο και της υπόλοιπης Αθήνας αλλά και του εξωτερικού. Η έμπνευση της έρευνας αισθητηριακής χαρτογράφησης ή αλλιώς εξερεύνηση της

²⁹ Ανανιάδης, Χ. (2015). Βιώσιμη Ανάπτυξη σε Αστικό Χώρο μέσω του Πολιτισμού: Μελέτη Περίπτωσης Dourgouti Island Hotel. (Διπλωματική Μελέτη). Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο

³⁰ Παπαδιάς, Ε. (2016). *Ιστορική και Αισθητηριακή χαρτογράφηση στη γειτονιά "Δουργούτη" στο Νέο Κόσμο*. (Διπλωματική Μελέτη) Αθήνα, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

γειτονιάς με βάση τις αισθήσεις, όπως ονομάστηκε, ανήκει στην ομάδα παραστατικών τεχνών όχι παίζουμε με επικεφαλής τον κ. Γιώργο Σαχίνη. Η υλοποίηση του εγχειρήματος κατέστη δυνατή μέσα από τη συνεργασία της όχι παίζουμε και του τμήματος Γεωγραφίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου στα πλαίσια του project Dourgouti Island Hotel και των δράσεων αυτού. Η έρευνα ξεκίνησε το Σεπτέμβριο του 2014 και ολοκληρώθηκε το Δεκέμβριο του ίδιου έτους.»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Παρακάτω, παρουσιάζονται οι τρεις παραλλαγές του οδηγού συνέντευξης, ανάλογα με την «ιδιότητα» του συνεντευξιαζόμενου.

A. ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΓΙΑ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ

Περπατώντας στην Ελευθερούπολη

Η συγκεκριμένη μελέτη διερευνά την εμπειρία, τις σκέψεις και τα συναισθήματα που προκαλεί ο δημόσιος χώρος της Ελευθερούπολης σε κατοίκους, φορείς και επαγγελματίες της γειτονιάς αλλά και της ευρύτερης περιοχής της Νέας Ιωνίας με απώτερο στόχο την πρόταση μίας δράσης ενεργοποίησης της γειτονιάς.

Θα ήθελα να σε/σας ευχαριστήσω για την παραχώρηση αυτής της συνέντευξης και να σε διαβεβαιώσω πως θα τηρηθεί απόλυτη εχεμύθεια και ανωνυμία όσον αφορά τα προσωπικά σου/σας δεδομένα. Τέλος, με το πέρας της διαδικασίας, θα σου/σας αποσταλεί η έρευνα ολοκληρωμένη, ως ευχαριστία για τη συνεισφορά σου/σας.

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Αρχικά, θα ήθελα να μου πεις λίγα πράγματα για τη σχέση σου με τη Νέα Ιωνία. Πόσα χρόνια κατοικείς/δραστηριοποιείσαι σε αυτή;
2. Πόσο ευχαριστημένος είσαι από τη ζωή/εργασία σε αυτή;
3. Πως θα χαρακτήριζες τη Νέα Ιωνία;
4. Ποια πιστεύεις ότι είναι τα πιο δυνατά και τα πιο αδύναμα στοιχεία της;
5. Πως θα χαρακτήριζες το δημόσιο χώρο της;
6. Πως κρίνεις την πολιτιστική δραστηριότητα στην περιοχή;
5. Θα ήθελες να συνεχίσεις να μένεις/δραστηριοποιείσαι εδώ; Γιατί;

B. ΠΕΡΠΑΤΩΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΗ

i) Αν έχει συμμετάσχει στην περιπλάνηση

1. Πως θα περιέγραφες την περιπλάνηση που προηγήθηκε; Ήταν μία ευχάριστη ή δυσάρεστη εμπειρία;
2. Ήταν η πρώτη φορά που περπάτησες στη γειτονιά;
3. Τι γνώριζες γι' αυτήν; Για την ιστορία της; Πιστεύεις ότι αυτή αντανακλάται στην τωρινή της εικόνα;
5. Τι σου έκανε εντύπωση κατά την περιπλάνηση αυτή;
6. Πόσο «ζωντανός» είναι ο δημόσιος χώρος της;
7. Ας δούμε τι σημείωσες στο χαρτί και στον χάρτη που σου δόθηκε. ++συζήτηση

Πόση ώρα σου πήρε κλπ/διάρκεια κλπ

ii) Αν δεν έχει συμμετάσχει στην περιπλάνηση

1. Πως θα περιέγραφες την περιπλάνηση που προηγήθηκε; Ήταν μία ευχάριστη ή δυσάρεστη εμπειρία;
2. Ήταν η πρώτη φορά που περπάτησες στη γειτονιά;
3. Τι γνώριζες γι' αυτήν; Για την ιστορία της; Πιστεύεις ότι αυτή αντανακλάται στην τωρινή της εικόνα;
5. Τι σου έκανε εντύπωση κατά την περιπλάνηση αυτή;
6. Πόσο «ζωντανός» είναι ο δημόσιος χώρος της;

Γ. ΜΕΛΛΟΝ/ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΣ

1. Θα ήθελες να ξαναεπισκεφθείς τη γειτονιά; Γιατί;
2. Πως θα φανταζόσουν την ιδανική βόλτα στη γειτονιά, μετά από 2 χρόνια για παράδειγμα;
3. Αν πιστεύεις ότι θα έπρεπε να αλλάξει κάτι σε αυτή, τι θα ήταν αυτό;
4. Θα ήθελες να συμμετάσχεις σε μία δυναμική δράση στη γειτονιά; Πως θα μπορούσες να βοηθήσεις πιστεύεις;
5. Αν έχεις κάποια ιδέα/σκέψη για το μέλλον της γειτονιάς ή και της Νέας Ιωνίας εν γένει, θα ήθελες να τη μοιραστείς;

Συμπλήρωση φράσεων (αν δεν έχει πραγματοποιηθεί αισθητηριακή χαρτογράφηση

Περπατώντας στην Ελευθερούπολη κανείς νιώθει....

Οι εικόνες που επικρατούν στη γειτονιά είναι ..

Οι ήχοι που επικρατούν είναι....και οι μυρωδιές...

Πρόκειται για μία γειτονιά... που έχει ως θετικό/α.... Και αρνητικό/α....

Τα πιο χαρακτηριστικά της σημεία είναι....

Δ. Γενικές πληροφορίες

Ηλικία:

Φύλο:

Σπουδές:

Επαγγελματική κατάσταση:

Τηλ./e-mail:

B. ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΓΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ

Περπατώντας στην Ελευθερούπολη

Η συγκεκριμένη μελέτη διερευνά την εμπειρία, τις σκέψεις και τα συναισθήματα που προκαλεί ο δημόσιος χώρος της Ελευθερούπολης σε κατοίκους, φορείς και επαγγελματίες της γειτονιάς αλλά και της ευρύτερης περιοχής της Νέας Ιωνίας με απώτερο στόχο την πρόταση μίας δράσης ενεργοποίησης της γειτονιάς.

Θα ήθελα να σε/σας ευχαριστήσω για την παραχώρηση αυτής της συνέντευξης και να σε διαβεβαιώσω πως θα τηρηθεί απόλυτη εχεμύθεια και ανωνυμία όσον αφορά τα προσωπικά σου/σας δεδομένα. Τέλος, με το πέρας της διαδικασίας, θα σου/σας αποσταλεί η έρευνα ολοκληρωμένη, ως ευχαριστία για τη συνεισφορά σου/σας.

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Αρχικά, θα ήθελα να μου πείτε λίγα πράγματα για τη σχέση σας με τη Νέα Ιωνία. Είστε κάτοικος Νέας Ιωνίας;
2. Πόσα χρόνια δραστηριοποιείστε σε αυτήν;
3. Πόσο ευχαριστημένος είστε από τη ζωή/εργασία στην περιοχή;
4. Ποια πιστεύετε ότι είναι τα πιο δυνατά και τα πιο αδύναμα στοιχεία της;
5. Πως θα χαρακτήριζατε το δημόσιο χώρο της;
6. Πως θα κρίνατε εν γένει την πολιτιστική δραστηριότητα στην περιοχή; Πραγματοποιείτε συνεργασίες με άλλους φορείς;
7. Πείτε μας λίγα λόγια για τη δική σας δράση. Ποια πιστεύετε ότι είναι η συμβολή του φορέα σας στην πολιτιστική ζωή της πόλης;

B. ΠΕΡΠΑΤΩΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΗ

Περνώντας στη γειτονιά της Ελευθερούπολης,

1. Τι γνωρίζετε για αυτήν;
2. Πόσο συχνά περπατάτε/περνάτε από την περιοχή;
3. Τι αίσθηση σας αφήνει; Πως θα χαρακτηρίζατε μία βόλτα σε αυτή;
4. Πως θα κρίνατε το δημόσιο χώρο της; Σε σχέση με τους ανθρώπους, τα κτίρια, τους δρόμους, την αντανάκλαση της ιστορικής και βιομηχανικής της κληρονομιάς;
5. Τι εικόνες θεωρείτε ότι επικρατούν στη γειτονιά; Ήχοι, μυρωδιές;
6. Έχετε πραγματοποιήσει πολιτιστικές δράσεις στην περιοχή;
 - α. Και αν ναι, τι είδους; Τι ανταπόκριση υπήρχε; Θα το ξανακάνατε;
 - β. Αν όχι, γιατί; Το έχετε σκεφτεί; Θα το κάνατε στο μέλλον;

Γ. ΜΕΛΛΟΝ/ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΣ

1. Πως θα φανταζόσασταν την ιδανική βόλτα στη γειτονιά, μετά από 2 χρόνια για παράδειγμα;
2. Πιστεύετε ότι θα έπρεπε να αλλάξουν πράγματα στη γειτονιά; Αν ναι, ποια;
3. Θα ήσασταν διατεθειμένος να συμβάλλετε σε αυτή την αλλαγή, είτε ως κάτοικος, είτε ως φορέας; Πώς;
4. Αν έχετε κάποια ιδέα/σκέψη για το μέλλον της γειτονιάς ως φορέας, θα θέλατε να τη μοιραστείτε;
5. Τι θα χρειαζόταν για να επιτύχει;

Τέλος (αν δεν έχει πραγματοποιηθεί η αισθητηριακή χαρτογράφηση),

Συμπλήρωση φράσεων

- Περπατώντας στην Ελευθερούπολη κανείς νιώθει....
- Οι εικόνες που επικρατούν στη γειτονιά είναι ..
- Οι ήχοι που επικρατούν είναι....και οι μυρωδιές...
- Πρόκειται για μία γειτονιά... που έχει ως θετικό/α.... Και αρνητικό/α....
- Τα πιο χαρακτηριστικά της σημεία είναι....

Δ. Γενικές πληροφορίες

Ηλικία:

Φύλο:

Σπουδές:

Τηλ./e-mail:

Γ. ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΓΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Περπατώντας στην Ελευθερούπολη

Η συγκεκριμένη μελέτη διερευνά την εμπειρία, τις σκέψεις και τα συναισθήματα που προκαλεί ο δημόσιος χώρος της Ελευθερούπολης σε κατοίκους, φορείς και επαγγελματίες της γειτονιάς αλλά και της ευρύτερης περιοχής της Νέας Ιωνίας με απώτερο στόχο την πρόταση μίας δράσης ενεργοποίησης της γειτονιάς.

Θα ήθελα να σε/σας ευχαριστήσω για την παραχώρηση αυτής της συνέντευξης και να σε διαβεβαιώσω πως θα τηρηθεί απόλυτη εχεμύθεια και ανωνυμία όσον αφορά τα προσωπικά σου/σας δεδομένα. Τέλος, με το πέρας της διαδικασίας, θα σου/σας αποσταλεί η έρευνα ολοκληρωμένη, ως ευχαριστία για τη συνεισφορά σου/σας.

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Αρχικά, θα ήθελα να μου πείτε λίγα πράγματα για τη σχέση σας με τη Νέα Ιωνία. Είστε κάτοικος Νέας Ιωνίας;
2. Πόσα χρόνια δραστηριοποιείστε σε αυτήν; Πείτε μας λίγα πράγματα για την εταιρεία σας.
3. Πόσο ευχαριστημένος είστε από τη ζωή/εργασία στην περιοχή;
4. Ποια πιστεύετε ότι είναι τα πιο δυνατά και τα πιο αδύναμα στοιχεία της;
5. Πως θα χαρακτήριζατε το δημόσιο χώρο της;
6. Πως θα κρίνατε εν γένει την πολιτιστική δραστηριότητα στην περιοχή;

B. ΠΕΡΠΑΤΩΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΗ

Περνώντας συγκεκριμένα στη γειτονιά της Ελευθερούπολης,

1. Τι γνωρίζετε για αυτήν; Ιστορικά, κυρίως.
2. Πως είναι η καθημερινότητά σας στη γειτονιά;
3. Πόσο συχνά περπατάτε σε αυτήν;
4. Τι αίσθηση σας αφήνει η περιπλάνηση/βόλτα σε αυτήν;
5. Πως θα κρίνατε το δημόσιο χώρο της; Σε σχέση με τους ανθρώπους, τα κτίρια, τους δρόμους, την αντανάκλαση της ιστορικής και βιομηχανικής της κληρονομιάς;
6. Τι εικόνες θεωρείτε ότι επικρατούν στη γειτονιά; Ήχοι, μυρωδιές;
7. Πόσο ευχαριστημένος είστε που εργάζεστε σε αυτή την περιοχή; Θα την αλλάζατε; Βοηθά τη δουλειά σας και την εξέλιξή της;

Γ. ΜΕΛΛΟΝ/ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΣ

1. Πως θα φανταζόσασταν την ιδανική βόλτα στη γειτονιά, μετά από 2 χρόνια για παράδειγμα;
2. Θα θέλατε να αλλάξουν πράγματα στη γειτονιά; Αν ναι, ποια;

3. Θα ήσασταν διατεθειμένος να συμβάλλετε σε αυτή την αλλαγή; Αν ναι, πως;
4. Πιστεύετε ότι θα μπορούσε να κερδίσει και πάλι έδαφος η Ελευθερούπολη ως βιομηχανική περιοχή; Αν ναι, τι θα χρειαζόταν για να το επιτύχει αυτό;
5. Έχετε κάποια ιδέα/σκέψη για την ενεργοποίηση της γειτονιάς; Θα θέλατε να τη μοιραστείτε;

Τέλος, (αν δεν έχει πραγματοποιηθεί η αισθητηριακή χαρτογράφηση),

Συμπλήρωση φράσεων

- Περπατώντας στην Ελευθερούπολη κανείς νιώθει....
- Οι εικόνες που επικρατούν στη γειτονιά είναι ..
- Οι ήχοι που επικρατούν είναι....και οι μυρωδιές...
- Πρόκειται για μία γειτονιά... που έχει ως θετικό/α.... Και αρνητικό/α....
- Τα πιο χαρακτηριστικά της σημεία είναι....

Δ. Γενικές πληροφορίες

Ηλικία:

Φύλο:

Σπουδές:

Τηλ./e-mail: